

คุณค่า และเอกลักษณ์ของชุมชนชาวไถยวนบ้านยางหลวง จังหวัดเชียงใหม่

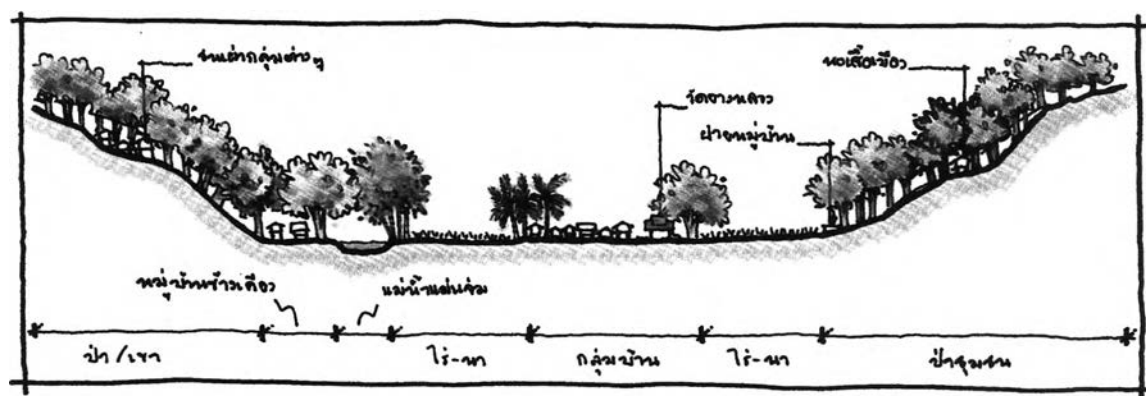
จากการศึกษาถึงพัฒนาการของชุมชนชาวไถยวนบ้านยางหลวงตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อที่จะทราบถึงโครงสร้างทางกายภาพ และค่านิยมของชาวไถยวนโดยทั่วไปในการเลือกทำเลที่ตั้งถิ่นฐาน ประกอบกับข้อมูลที่ได้จากการศึกษาสำรวจภาคสนาม การสัมภาษณ์ การแจกแบบสอบถาม โดยนำองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษามาทำการวิเคราะห์ถึงรูปแบบ และเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชนชาวไถยวนบ้านยางหลวง เพื่อที่จะสามารถนำเสนอคุณค่าของชุมชนในปัจจุบัน และเพื่อทราบถึงแนวทางในการพัฒนาชุมชนต่อไป

6.1 คุณค่าขององค์ประกอบทางกายภาพ

6.1.1 รูปแบบทางการตั้งถิ่นฐานของชุมชน

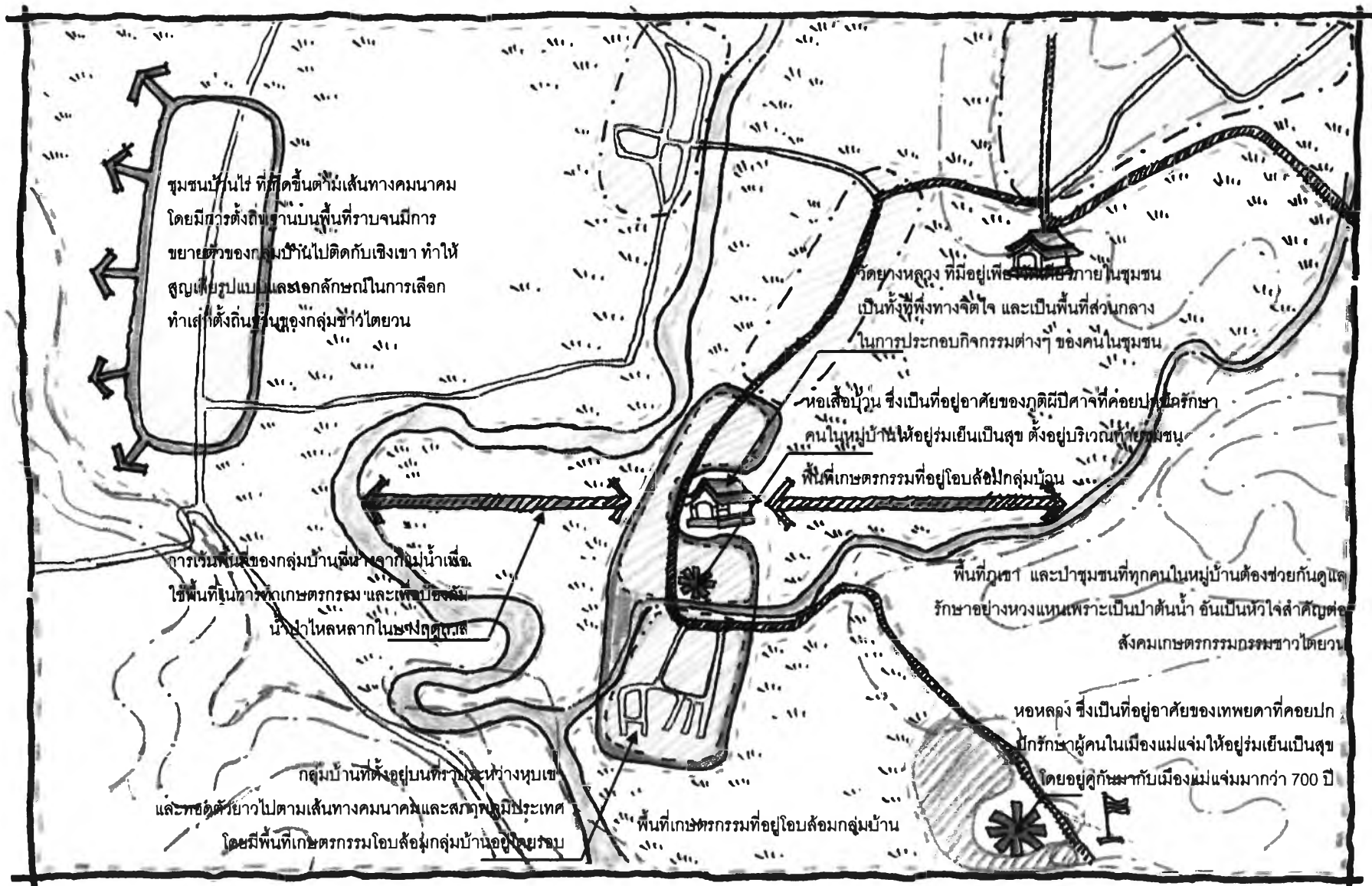
จากการที่หลายๆ ชุมชนได้มีการอพยพกลุ่มผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐานบนสภาพภูมิประเทศที่มีลักษณะพื้นที่เป็นพื้นที่ราบระหว่างหุบเขาแห่งนี้ แสดงให้เห็นถึงคติความเชื่อในการเลือกทำเลที่ตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาวไถยวนที่มีมาตั้งแต่สมัยอดีตนั่นคือ การเลือกทำเลที่ตั้งในการตั้งถิ่นฐานบนพื้นที่ราบระหว่างหุบเขาโดยอิงจากสภาพภูมิประเทศที่เหมาะสมกับการทำการเกษตรเพื่อยังชีพ เนื่องจากกลุ่มชาวไถยวนเป็นกลุ่มที่มีการดำเนินชีวิตในรูปแบบของสังคมเกษตรกรรม ดังนั้นภายใต้สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์บนพื้นที่แห่งนี้ประกอบกับคติความเชื่อที่มีต่อสภาพแวดล้อมและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มองไม่เห็นจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่มาเป็นตัวกำหนดรูปแบบกิจกรรมการใช้พื้นที่ที่เกิดขึ้นภายในชุมชนต่างๆ ที่มีการตั้งถิ่นฐานอยู่บนพื้นที่ราบระหว่างหุบเขาแห่งนี้ โดยชุมชนที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่ในยุคแรกจะมีลักษณะของกลุ่มบ้านที่เกาะตัวไปตามแม่น้ำแม่แจ่ม ส่วนชุมชนที่เกิดขึ้นมาใหม่ในช่วงหลังก็จะมีพื้นที่ตั้งชุมชนที่เป็นไปตามการพัฒนาของระบบเส้นทางคมนาคมบางชุมชนก็มีการขยายพื้นที่ของกลุ่มบ้านไปจนถึงเชิงเขา ทำให้ชุมชนที่เกิดขึ้นในช่วงหลังสูญเสียรูปแบบทางการตั้งถิ่นฐานของชาวไถยวนที่มีมาตั้งแต่อดีตไม่น้อย (แผนที่ 6.1) แต่สำหรับชุมชนชาวไถยวนบ้านยางหลวงแห่งนี้ยังคงมีรูปแบบทางการตั้งถิ่นฐานที่แสดงออกได้อย่างชัดเจนของชุมชนชาวไถยวนที่มาตั้งแต่ยุคแรกเริ่มของการเกิดเป็นชุมชนในเมืองแม่แจ่มเมื่อหลายร้อยปีก่อน โดยมีลักษณะของกลุ่มบ้านตั้งอยู่บนพื้นที่ราบระหว่างเชิงเขาถัดจากแม่น้ำแม่แจ่มขึ้นมาพอประมาณเพื่อเว้นพื้นที่เอาไว้สำหรับทำการเกษตร และเพื่อป้องกันการเกิดน้ำท่วมฉับพลัน และการกัดเซาะของตลิ่งจากน้ำป่าที่ไหลเชี่ยวในบางฤดูกาลจากคอยอินทนนท์ลงสู่แม่น้ำแม่แจ่มซึ่งสภาพลักษณะของแม่น้ำมีลักษณะเป็นคูกน้ำที่คดเคี้ยว และภายใต้ภูมิปัญญาอันเกี่ยวเนื่องกับระบบนิเวศวิทยาของสังคมเกษตรกรรมชาวไถยวน ดังนั้นจึงมีการนำน้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติเข้ามายังไร่นาของตนเพื่อความสมบูรณ์ของพืชผลทาง

การเกษตร ส่งผลให้เกิดการคิดค้นระบบการทำเหมืองฝายขึ้นประจำหมู่บ้านในแต่ละชุมชนเพื่อกักเก็บน้ำเอาไว้ใช้ในฤดูแล้ง ถัดจากพื้นที่ทำการเกษตรทางด้านทิศตะวันออกของหมู่บ้านจะเป็นพื้นที่ป่าชุมชนหรือป่าแพะซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับทุกคนในชุมชนที่ต้องช่วยกันดูแลรักษาเพราะเป็นทั้งป่าต้นน้ำและพื้นที่ที่ใช้ในการเสาะหาอาหารเพื่อยังชีพมาช้านาน ตลอดจนการนำไม้จากป่ามาใช้ในการก่อสร้างบ้านเรือนซึ่งในปัจจุบันเริ่มลดน้อยลงบ้างแล้ว นอกจากป่าชุมชนจะเป็นพื้นที่ป่าไม้เพื่อใช้เป็นแนวกันไฟให้กับชุมชนแล้วยังเป็นที่ตั้งของหอเลื้อยเมือง หรือหอหลวงซึ่งถือเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สำคัญยิ่งของคนทุกคนในเมืองแม่แจ่ม ที่เชื่อกันว่าเป็นที่สิงสถิตของเทพดาที่คอยปกป้องรักษาบ้านเมืองให้อยู่เย็นเป็นสุข เช่นเดียวกับหอเลื้อยบ้านซึ่งมีที่ตั้งอยู่บริเวณท้ายหมู่บ้านอันเป็นที่อยู่อาศัยของภูตผีปิศาจที่คอยดูแลปกป้องคนในหมู่บ้านให้อยู่เย็นเป็นสุข ลักษณะของเรือนพักอาศัยภายในชุมชนก็เช่นเดียวกันถูกกำหนดมาให้มีการใช้พื้นที่ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนชาวไตยวนซึ่งเป็นสังคมเกษตรกรรมได้เป็นอย่างดี โดยตัวเรือนส่วนมากนิยมปลูกสร้างแบบยกใต้ถุนสูงเพื่อใช้เป็นพื้นที่เอนกประสงค์ให้กับบ้าน เช่น เป็นที่เก็บข้าวของเครื่องใช้ทางการเกษตร ที่นั่งเล่น พักผ่อนพูดคุยในยามว่าง ตลอดจนเป็นพื้นที่ทอดผ้าให้กับแม่บ้านยามว่างเว้นจากการไปไร่ นา ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นชุมชนที่มีรูปแบบของสังคมเกษตรกรรมอย่างแท้จริง

รูปที่ 6.1 ภาพตัดขวางแสดงสภาพโครงสร้างทางกายภาพที่พบภายในชุมชน

ขั้นตอนการขยายตัวและการปรับเปลี่ยนที่ส่งผลต่อสภาพการตั้งถิ่นฐานของชุมชนก็คือ การขยายตัวของโครงสร้างทางคมนาคมที่มีความสะดวกรวดเร็วในการติดต่อระหว่างพื้นที่มากขึ้นทำให้เกิดการพัฒนาและขยายกลุ่มบ้านไปตามเส้นทางถนนสายหลักภายในหมู่บ้านสองฟากฝั่งถนน แต่การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวยังไม่สามารถทำลายลักษณะชุมชนชาวไตยวนที่มีมาแต่ดั้งเดิมเท่าใดนัก เพราะยังคงได้รับการเปลี่ยนแปลงไม่มาก ซึ่งผู้คนส่วนใหญ่ยังคงมีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายแบบเดิมๆ สภาพของชุมชนชาวไตยวนบ้านยางหลวงจึงถูกกำหนดด้วยความสัมพันธ์ระหว่างผู้คน กิจกรรม การใช้พื้นที่ภายใต้สภาพแวดล้อมเป็นต้นสำคัญ ซึ่งสามารถแยกออกเป็นส่วนต่างๆ ได้ดังนี้

รูปที่ 6.2 การวิเคราะห์รูปแบบทางการตั้งถิ่นฐานของชุมชนชาวไถยวนบ้านยางหลวง

1) ลักษณะชุมชน

การพิจารณาความสัมพันธ์ทางด้านกายภาพที่ถูกกำหนดโดยสภาพแวดล้อมที่มีมาแต่อดีต และยังคงสืบเนื่องต่อไปในอนาคตทั้งรูปแบบของการตั้งถิ่นฐาน ตำแหน่งที่ตั้ง และวิถีชีวิตของคนในชุมชนอันประกอบด้วยตัวแปรที่สำคัญ คือ

(1) การตั้งถิ่นฐานและการขยายตัวไปตามถนนสายหลักภายในหมู่บ้าน

เมื่อพิจารณารูปรอยการตั้งถิ่นฐานของชุมชนจากภาพถ่ายทางอากาศในปี พ.ศ. 2536 และ พ.ศ. 2543 (รูปที่ 5.4 และรูปที่ 5.5) พบว่าชุมชนมีการขยายตัวของการตั้งถิ่นฐานแบบซ้ำๆ ค่อยเป็นค่อยไป โดยยังคงรูปแบบและเอกลักษณ์ของชุมชนชาวไตยวนได้เป็นอย่างดี มีสภาพที่ตั้งและการปลูกสร้างอาคารบ้านเรือนที่เกาะกลุ่มกันอยู่บริเวณถนนสายหลักภายในหมู่บ้านที่คิดเคี้ยวไปตามสภาพภูมิประเทศ และมีไร่นาโอบล้อมกลุ่มบ้านเอาไว้ โดยที่ผู้คนภายในชุมชนยังคงพึ่งพาอาศัยน้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติมาช่วยในการทำเกษตรตลอดจนการขุดบ่อน้ำตื้นเพื่อใช้เป็นบ่อน้ำกินน้ำใช้ในชีวิตประจำวันของแต่ละครอบครัว สังเกตได้ว่าผู้คนในชุมชนจะมีวิถีชีวิตที่ถูกกำหนดและต้องพึ่งพาสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติอย่างเห็นได้ชัด จนก่อให้เกิดความเป็นเอกลักษณ์ให้กับชุมชน นอกจากนี้ตัวแปรสำคัญในการกำหนดที่ตั้งถิ่นฐานในปัจจุบันก็คือ การเปลี่ยนแปลงทิศทางการไหลของแม่น้ำแม่แจ่มและผลกระทบจากน้ำป่าไหลหลากของลำน้ำแม่แรกที่เข้าท่วมพื้นที่บริเวณท้ายหมู่บ้านในช่วงปี พ.ศ. 2545 และ พ.ศ. 2548 ที่ผ่านมาซึ่งทำความเสียหายให้กับชุมชนบริเวณนั้นเป็นอย่างมาก ทำให้บางครอบครัวถึงกับย้ายบ้านเรือนไปปลูกสร้างบริเวณเนินเขาที่อยู่ไกลออกไปจากบริเวณชุมชน ทำให้ในไม่ช้าอาจส่งผลกระทบต่อการสูญเสียรูปแบบและเอกลักษณ์ทางการตั้งถิ่นฐานของชุมชนชาวไตยวนได้

(2) สภาพอาคารบ้านเรือน เป็นตัวชี้ให้เห็นภาพความชัดเจนและความโดดเด่น

ของสังคมเกษตรกรรมชาวไตยวนถึงความสัมพันธ์ระหว่างความเป็นอยู่ของผู้คนกับเรือนพักอาศัยภายใต้สภาวะน่าสบาย ตัวเรือนเป็นแบบยกใต้ถุนสูงเพื่อให้ประโยชน์จากพื้นที่ใต้ถุนเป็นพื้นที่อเนกประสงค์ให้กับบ้าน และการยกใต้ถุนสูงทำให้เกิดลมพัดผ่านตัวเรือนได้อย่างเย็นสบายแบบธรรมชาติ ลักษณะของเรือนพักอาศัยโดยทั่วไปส่วนใหญ่ภายในหมู่บ้านจึงเป็นเรือนยกใต้ถุนสูง ลักษณะของเรือนพื้นถิ่นจึงมีความชัดเจนทั้งตัวอาคารและการตอบสนองการใช้พื้นที่ที่เน้นวิถีชีวิตเป็นสำคัญ และเป็นที่น่าสังเกตได้ว่าบ้านเรือนที่ได้รับผลกระทบจากน้ำท่วมหมู่บ้านบริเวณท้ายชุมชนนั้นส่วนมากเป็นบ้านเรือนที่มีลักษณะจำนวนชั้นที่ปลูกเป็นสองชั้นจะได้รับความเสียหายมากกว่าเรือนที่ยกใต้ถุนสูงเพราะบ้านที่ปลูกสร้างสองชั้นจะมีข้าวของเครื่องใช้ที่มีราคาสูงกว่าข้าวของเครื่องใช้ที่เก็บอยู่บริเวณใต้ถุนเรือน

2) ที่ทำกิน

ภายใต้วิถีชีวิตของผู้คนที่ผูกพันแนบแน่นกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติระหว่าง หุบเขา และคติความเชื่อที่มาเป็นตัวกำหนดรูปแบบการใช้พื้นที่ภายในชุมชน ทำให้กลุ่มบ้านจึงถูกโอบล้อมด้วยพื้นที่เกษตรกรรม ซึ่งเป็นอาชีพหลักของคนในชุมชน โดยพื้นที่ทางการเกษตรที่พบส่วนใหญ่จะเป็นพื้นที่สำหรับทำนาเป็นจำนวนมาก ส่วนที่เหลือโดยมากจะเป็นการเพาะปลูกพืชไร่หมุนเวียน ดังนั้นข้าวจึงเป็นผลผลิตที่สำคัญของชุมชน และก่อให้เกิดรายได้หลักและอาชีพที่หลากหลายตามมา ลักษณะการใช้ที่ดินจึงเป็นตัวสะท้อนวิถีชีวิตที่กลมกลืนกับธรรมชาติและสภาพของชุมชนชนบทที่มีแม่น้ำสายหลักเป็นบทบาทสำคัญในการทำการเกษตรเพื่อยังชีพ โดยลักษณะการใช้ที่ดินจะถูกใช้ไปใน 2 ลักษณะใหญ่ๆ คือ เพื่อการพักอาศัย และการประกอบอาชีพเกษตรกรรม วิถีชีวิตประจำวันของผู้ที่มีอาชีพทำการเกษตรจึงเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงพฤติกรรมของผู้คนในชุมชนที่ยังคงต้องพึ่งพาอาศัยน้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติ แม้ว่าในหลายๆ คราวเรือนจะมีสมาชิกเปลี่ยนแปลงอาชีพไปบ้างโดยเฉพาะในรุ่นหลังๆ แต่ถึงบางส่วนจะเปลี่ยนแปลงไปแล้วผู้ใหญ่อส่วนใหญ่ก็ยังคงประกอบอาชีพดั้งเดิมที่มีความชำนาญและความได้เปรียบทางศักยภาพของพื้นที่ ดังนั้นลักษณะของการใช้ที่ดินที่เป็นพื้นที่ทางการเกษตร หรือไร่นาจึงมีความสัมพันธ์ที่เป็นลูกโซ่ ทั้งด้านอาชีพ ขนาดที่ดิน ระดับของรายได้ และการดูแลสุขภาพสภาพของพื้นที่ ที่ยังคงดำเนินไปภายใต้ความพึงพอใจของผู้คนในชุมชนที่ยังคงรักษาแบบการดำเนินชีวิตที่เรียบง่ายให้ดำเนินต่อไป

ซึ่งนอกจากการใช้บริเวณพื้นที่ชุมชนเป็นที่พักอาศัยแล้ว องค์ประกอบของชุมชนและความสัมพันธ์กับพื้นที่โดยรอบยังเป็นสิ่งสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการทำมาหากินเพื่อเลี้ยงชีพของสมาชิกในชุมชนด้วย การเลือกที่จะตั้งถิ่นฐานของชาวบ้านในสมัยแรกเริ่มเองก็เป็นผลสืบเนื่องมาจากทรัพยากรสภาพแวดล้อมของพื้นที่ และตอบสนองต่อกิจกรรมการทำมาหาเลี้ยงชีพเสมอมา

สำหรับชุมชนชาวไตยวนบ้านยางหลวงนั้นที่ทำกินที่สำคัญของพื้นที่ชุมชนที่มีมาตั้งแต่สมัยอดีตจนถึงปัจจุบันคือ “ที่นา” โดยลักษณะของการตั้งถิ่นฐานของชุมชนจะนิยมตั้งบ้านเรือนโดยเกาะกลุ่มกันไปตามถนนสายหลักภายในหมู่บ้าน โดยมีไร่นาจาโอบล้อมกลุ่มบ้านอยู่เป็นบริเวณกว้าง ซึ่งการเดินทางไปยังท้องนาจะต้องเดินไปตามคันดินตามขอบแปลงที่นา หรือที่เรียกว่า “คันนา”

ในส่วนของกรรมสิทธิ์ที่ดินในส่วนของท้องนา รูปแบบของกรรมสิทธิ์ยังอยู่ในระหว่างการขอลอกเอกสารสิทธิ์ ซึ่งในขณะนี้ยังเป็นรูปแบบของ น.ส. 3ก และ ส.ป.ก. 4-01 ทั้งสิ้น โดยตำแหน่งที่ตั้งของบ้านเจ้าของที่นากับท้องนาของตนจะไม่มีรูปแบบที่แน่นอน ซึ่งที่นาบางแปลงอยู่ใกล้กับบ้านเจ้าของ แต่ที่นาบางแปลงก็อยู่ห่างจากเจ้าของมากในบริเวณที่ไกลออกไป และเจ้าของที่นาบ้านหนึ่งอาจมีที่นาของตนกระจัดกระจายกันออกไปอย่างไม่มีรูปแบบแต่ส่วนใหญ่ยังคงมีที่นาต่อเนื่องกันเป็นผืนใหญ่ ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากการจับจองการเป็นเจ้าของที่นามาเป็นระยะเวลาานาน

ตั้งแต่อดีต และการซื้อขายที่เปลี่ยนมือกันมาหลายรุ่นหลายชั่วอายุคน ตลอดจนการมอบที่นาให้เป็นมรดกหรือสินสมรสในการแต่งงานออกเรือนของบุตรหลานที่อาจมีการแต่งงานกันระหว่างคนภายในหมู่บ้าน หรือหมู่บ้านใกล้เคียง ที่ดินจึงเกิดการกระจัดกระจายกันออกไป แต่ลักษณะดังกล่าวกลับไม่เป็นปัญหาทางด้านขอบเขตที่ทำกินแต่อย่างใด เพราะรูปแบบทางสังคมของชุมชนที่อยู่กันแบบเอื้อเพื่อรู้จักมักคุ้นกันทั้งชุมชนมาเป็นระยะเวลาอันยาวนานซึ่งรู้ถึงขอบเขตที่นาของตนและของผู้อื่นเป็นอย่างดี อีกทั้งการสัญจรที่สะดวกสบายในปัจจุบันมีความสะดวกมากขึ้น ทำให้ที่นาที่อยู่ห่างจากพื้นที่ชุมชนมากๆ จึงไม่เป็นปัญหาแต่อย่างใด

รูปแบบของแปลงที่นาในบริเวณรอบๆ ชุมชนจะขึ้นอยู่กับสภาพภูมิประเทศที่มาเป็นตัวกำหนด โดยเกิดจากปัจจัยหลักๆ คือ รูปแบบแปลงนาตามสภาพเส้นชั้นความสูง (Contour) ที่ถูกกำหนดโดยสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติทำให้รูปแบบแปลงนาที่เกิดขึ้นบางพื้นที่มีลักษณะเป็นนาขั้นบันไดที่มองดูแล้วมีความสวยงามกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติเป็นอย่างยิ่ง นอกจากนี้เส้นชั้นความสูงของพื้นที่มาเป็นตัวกำหนดรูปแบบของแปลงนาแล้วยังมีปัจจัยธรรมชาติอย่างอื่นมาเป็นตัวกำหนดอีก คือ การผันน้ำจากแหล่งน้ำ หรือลำรางสาธารณะภายในหมู่บ้านที่ไหลผ่านไปยังท้องนา ดังนั้นจึงต้องมีการขุดคันนา หรือลำรางให้ตั้งฉากกับเส้นทางน้ำเพื่อจะได้ย่นระยะทางให้น้อยที่สุด รูปแบบแปลงนาที่เกิดขึ้นจึงมีลักษณะที่คดเคี้ยวและมีหลายเหลี่ยมมุม

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าสภาพทางกายภาพโดยเฉพาะสภาพแวดล้อมที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติเป็นสิ่งที่กำหนดรูปร่างของที่ดินภายในบริเวณชุมชน แต่ในส่วนของขนาดที่ดินแต่ละแปลงนอกจากสภาพแวดล้อมทางกายภาพแล้ว พฤติกรรมและการดำเนินชีวิตของชาวบ้านยังเข้ามามีส่วนกำหนดด้วยอีกทางหนึ่ง

รูปที่ 6.3 ที่ทำกินบริเวณชุมชน

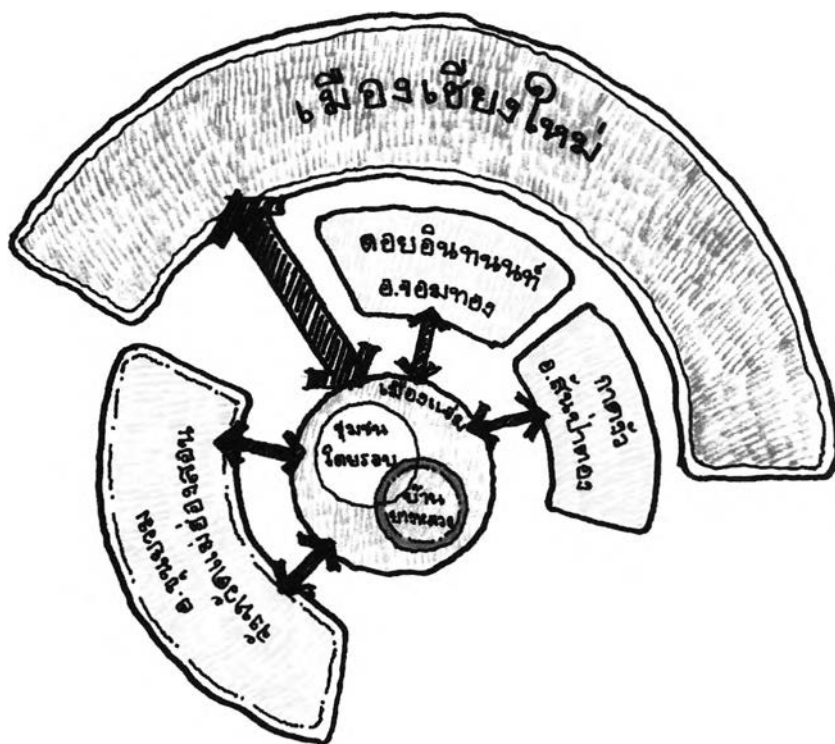
6.1.2 ความเชื่อมโยงของชุมชนและชุมชนโดยรอบพื้นที่

เนื่องจากผู้ที่อาศัยอยู่ภายในชุมชนและชุมชนโดยรอบบนพื้นที่ราบระหว่างหุบเขาแห่งนี้เป็นกลุ่มชนชาติไตยวนที่มีการตั้งถิ่นฐานมาแต่เดิมเกือบทั้งหมด ดังนั้นผู้อยู่คนย่อมรู้จักกันดี และมีปฏิสัมพันธ์กันอย่างสม่ำเสมอภายใต้คติความเชื่อที่มีต่อสภาพแวดล้อมและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มองไม่เห็นที่ถ่ายทอดออกมาในรูปแบบของประเพณี พิธีกรรมต่างๆ ที่ส่งผลต่อการเกิดกิจกรรมและการใช้พื้นที่จนเกิดเป็นวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกัน โดยสามารถแบ่งความเชื่อมโยงที่เกิดขึ้นระหว่างชุมชนกับชุมชนโดยรอบพื้นที่ดังนี้

1) ความเชื่อมโยงของชุมชนกับพื้นที่เมืองโดยรอบ

ก า ร

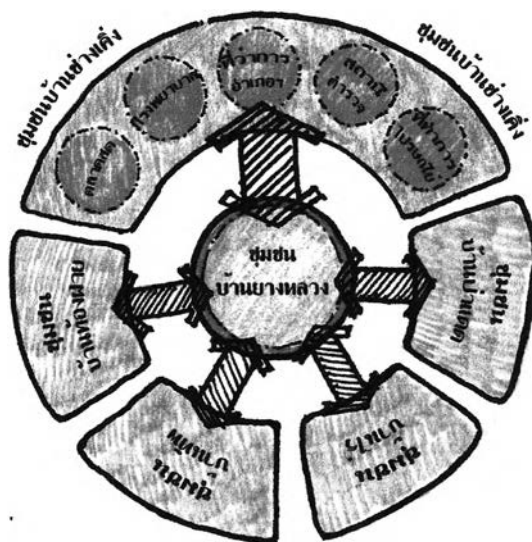
พัฒนาเส้นทางคมนาคมที่มีความสะดวกรวดเร็วขึ้นส่งผลให้ผู้อยู่ที่อาศัยและมีการตั้งถิ่นฐานในเมืองแม่แจ่มมีการติดต่อทำธุรกรรมต่างๆ ระหว่างเมืองเพิ่มมากขึ้นกว่าในอดีตโดยกิจกรรมที่สร้างความเชื่อมโยงของชุมชนกับพื้นที่เมืองโดยรอบส่วนมากจะเป็นกิจกรรมทางการค้าขายสินค้าทางการเกษตรที่ซึ่งเป็นสินค้าหลักของสังคมเกษตรกรรมชาวไตยวนแห่งนี้ การติดต่อเดินทางระหว่างเมืองไม่เพียงแต่จะเป็นไปในรูปแบบของการค้าขายเท่านั้นศักยภาพทางการท่องเที่ยวที่มีอยู่ภายในพื้นที่และพื้นที่โดยรอบก็เป็นปัจจัยที่สำคัญอีกประการที่เป็นแรงดึงดูดของผู้คนจากเมืองต่างๆ ให้เข้ามาเที่ยวภายในพื้นที่เช่นกัน

รูปที่ 6.4 ภาพรวมความเชื่อมโยงของชุมชนกับพื้นที่เมืองโดยรอบ

2) ความเชื่อมโยงของชุมชนกับชุมชนโดยรอบ ชุมชนชาวไถยวน

บ้านยางหลวงเป็นชุมชนหนึ่งที่มีรูปแบบ และเอกลักษณ์ทางการตั้งถิ่นฐานบนพื้นที่ราบระหว่างหุบเขา ภายใต้คติความเชื่อในการเลือกทำเลที่ตั้งถิ่นฐานเช่นเดียวกับชุมชนอื่นๆ โดยรอบพื้นที่เช่นกัน ดังนั้นรูปแบบในการดำเนินวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณีต่างๆ ที่เกิดขึ้นจึงมีลักษณะที่คล้ายคลึงกันส่งผลให้ในแต่ละชุมชนมีปฏิสัมพันธ์กันอย่างสม่ำเสมอโดยผ่านการทำกิจกรรมทางศาสนาและประเพณีในแต่ละชุมชน สำหรับพื้นที่ที่มีบทบาททางด้านการค้ามากที่สุดในเมืองแม่แจ่มจะอยู่ที่บริเวณตลาดสายหยุดซึ่งว่าการอำเภอแม่แจ่มทำให้ผู้คนในแต่ละชุมชนมีการเดินทางเข้าไปใช้พื้นที่บริเวณนั้นอยู่เป็นประจำทุกวัน การดำเนินวิถีชีวิตที่เรียบง่ายและรักสงบของชุมชนในแต่ละชุมชนที่อาศัยอยู่ในดินแดนแห่งนี้ในปัจจุบันยังคงพบรูปแบบของการแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างกันเองอยู่บ้าง โดยเฉพาะชาวเขาเผ่าต่างๆ ที่มีการยังชีพแบบเรียบง่ายจึงมักที่จะนำของที่หามาได้จากป่าเขาเข้ามาแลกข้าวแลกพริกแลกเกลือ อาหารแห้งต่างๆ เป็นต้น ซึ่งจะเห็นได้ว่าไม่ว่าจะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ใดๆ ก็ตามที่อาศัยอยู่ในดินแดนแห่งนี้ทั้งชุมชนบนที่ราบลุ่มแม่น้ำหรือชุมชนที่ราบสูงก็อยู่ร่วมกันอย่างเอื้อเฟื้อและสงบสุข ภายใต้วิถีชีวิตที่รักความสงบและคติความเชื่อในการเคารพธรรมชาติที่คล้ายคลึงกัน

รูปที่ 6.5 ความเชื่อมโยงของชุมชนกับชุมชนโดยรอบ

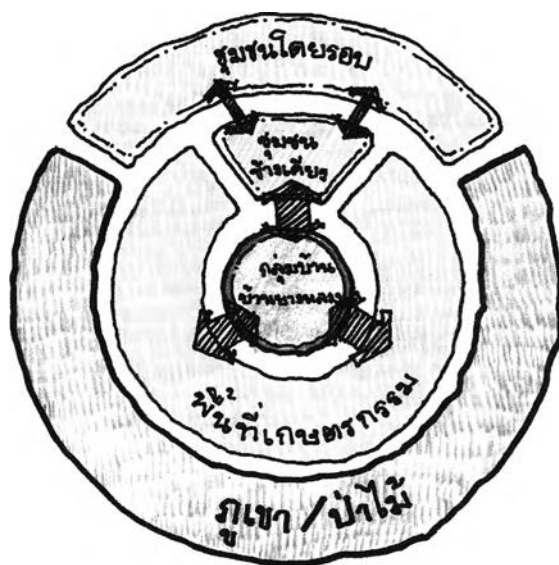

รูปที่ 6.6 กิจกรรมการค้าบริเวณตลาดสายหยุดบริเวณซึ่งว่าการอำเภอแม่แจ่ม

3) ความเชื่อมโยงของชุมชนกับการใช้พื้นที่โดยรอบชุมชน การที่ชุมชนชาวไถยวนบ้านยางหลวงเป็นสังคมเกษตรกรรม ดังนั้นรูปแบบการใช้พื้นที่โดยรอบชุมชนที่เกิดขึ้นจึงมีลักษณะการใช้ที่ดินในรูปแบบของการทำนาเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งพื้นที่ในการทำการเกษตรเหล่านี้จะอยู่ล้อมรอบกลุ่มบ้าน โดยกลุ่มบ้านจะตั้งอยู่ถัดจากแม่น้ำขึ้นมาพอประมาณเพื่อเว้นพื้นที่ไว้สำหรับทำการเกษตร และพื้นที่อีกฝั่งของกลุ่มบ้านก็จะเป็นพื้นที่ในการทำการเกษตรเช่นเดียวกันไปจนสุดเชิงเขาอันเป็นที่ตั้งของป่าชุมชน และรูปแบบการใช้พื้นที่ของชุมชนโดยรอบก็เช่นเดียวกันมีลักษณะการใช้ที่ดินในเรื่องของการทำการเกษตรเป็นส่วนใหญ่ และบางชุมชนที่เกิดขึ้นมาใหม่ในช่วงหลังๆ ตามรูปแบบการพัฒนาเส้นทางคมนาคมสายต่างๆ ก็จะมีลักษณะของกลุ่มบ้านทอดตัวยาวไปตามเส้นทางคมนาคมเช่นชุมชนบ้านไร่บริเวณทางด้านทิศตะวันตกของหมู่บ้านมีรูปแบบของการตั้งถิ่นฐานบนพื้นที่ราบระหว่างหุบเขาที่เกาะตัวไปตามเส้นทางถนนและเมื่อถึงในระยะเวลาหนึ่งของการขยายตัวของชุมชนก็ได้มีการขยายตัวของชุมชนไปติดกับเชิงเขา ซึ่งรูปแบบเช่นนี้ส่งผลให้เกิดความสูญเสียคุณค่าและเอกลักษณ์ทางการตั้งถิ่นฐานของชาวไถยวนที่มีมาตั้งแต่อดีต

รูปที่ 6.7 ความเชื่อมโยงของชุมชนกับรูปแบบการใช้พื้นที่โดยรอบชุมชน

6.1.3 องค์ประกอบโครงสร้างทางกายภาพบริเวณชุมชน

จากลักษณะทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่ซึ่งมีที่ตั้งของกลุ่มบ้านอยู่บนพื้นที่ราบระหว่างหุบเขาโดยทอดตัวยาวไปตามแม่น้ำแม่แจ่ม โดยมีกลุ่มบ้านที่ตั้งอยู่ถัดขึ้นมาจากพื้นที่ราบริมแม่น้ำแม่แจ่มและลำน้ำแม่แรกขึ้นมาพอประมาณ ซึ่งแม่น้ำที่กล่าวมานี้นับเป็นหัวใจสำคัญในการดำเนินวิถีชีวิตของสังคมเกษตรกรรม ภายใต้ระบบนิเวศน์และนิเวศวัฒนธรรมที่ผนวกเข้าด้วยกันอย่างกลมกลืน โดยมีพื้นที่ทางเกษตรตั้งอยู่โอบล้อมกลุ่มบ้านเอาไว้โดยรอบ ซึ่งในบริเวณพื้นที่สุดเขต

เกษตรกรรมที่ถดถอยไปไม่ไกลนักทางด้านทิศตะวันออกของหมู่บ้านยังพบว่ามีระบบการรักษา สภาพแวดล้อมเช่นเดียวกับลัวะ ซึ่งเป็นผู้อยู่อาศัยเมื่อหลายร้อยปีก่อนหน้านี้ทุกประการ คือมีป่า ละเมาะซึ่งเป็นป่าชุมชน หรือที่เรียกกันว่า “ป่าแพะ” ล้อมรอบบริเวณที่ทำนาทำไร่ และเป็นที่ตั้งของหอ เลื่อเมือง หรือหอหลวงที่พญาเชื่อนแก้วผู้ปกครองเมืองแม่แจ่มคนแรกเมื่อหลายร้อยปีก่อนหน้านี้เป็นผู้ อันเชิญหัวหน้าผีทั้งหลายแห่งจากคอยหลวงเชียงดาวมาคอยดูแลปกป้องรักษาผู้คนในเมืองแม่แจ่มให้ อยู่ร่มเย็นเป็นสุข ซึ่งนับเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่มีความสำคัญในระดับเมืองแจ่มที่มีที่ตั้งอยู่ในเขตชุมชน ชาวไตยวนบ้านยางหลวง นอกจากนี้ป่าชุมชนดังกล่าวยังประกอบไปด้วยต้นไม้ใหญ่ทางเศรษฐกิจ เช่น ปาล์ม ไม้เต็ง ไม้รัง เป็นต้น และเป็นพื้นที่ที่คนในหมู่บ้านต้องเก็บรักษาเอาไว้อย่างหวงแหนเพราะเป็น แหล่งต้นน้ำลำธารซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของสังคมเกษตรกรรมแห่งนี้ ตลอดจนเป็นแหล่งที่ชาวบ้าน สามารถหาอาหารหาประโยชน์ได้จากผลิตผลต่างๆ เพื่อการดำรงชีวิต เช่น การหาหน่อไม้ ไม้ไผ่ เห็ด ต่างๆ และพืชผักที่ใช้บริโภคได้ ซึ่งระบบในการรักษานิวเขตวิทาลัยลักษณะนี้ทำให้ชุมชนชาวไตยวนแห่งนี้ มีความร่มรื่น อบอุ่น เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน แต่ในปัจจุบันกลับพบการบุกรุกพื้นที่ป่าแห่งนี้เพื่อขยายที่ ทำกินเนื่องจากการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรภายในหมู่บ้านที่มีเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ อันเป็นสาเหตุ หลักในการขยายตัวของชุมชน

สภาพทางกายภาพของกลุ่มบ้านยางหลวงที่พบในลักษณะลัดส่วนที่เล็กลง มาจากโครงสร้างทางกายภาพที่พบภายในหมู่บ้านโดยทั่วไปมีการกระจุกตัวของบ้านที่มีลักษณะเป็น กลุ่มๆ ตามการตั้งถิ่นฐานเดิมที่เกาะตัวไปตามที่ราบริมแม่น้ำแม่แจ่มบนที่ราบระหว่างหุบเขา และ กระจายตัวออกเป็นกลุ่มย่อยๆ ตามความสูงต่ำของภูมิประเทศ ซึ่งผู้ที่ย้ายเข้ามาใหม่จำเป็นต้องเลือก ที่ตั้งของบ้านไกลจากริมแม่น้ำออกมาอย่างเห็นได้ชัด โดยลักษณะของกลุ่มบ้านที่พบสามารถแยก ออกเป็นรูปแบบที่ต่างกันได้ 2 ลักษณะคือ บ้านที่มีบริเวณบ้านเป็นส่วนตัว โดยมีการกันรั้วแยกอาณา เขตที่ตนครอบครอง และบ้านที่ปลูกเป็นกลุ่มที่มีชวงบ้านร่วมกัน ซึ่งจะเสนอรายละเอียดเมื่อกล่าวถึง รูปแบบ และเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมภายในชุมชนต่อไป ภายในหมู่บ้านมีวัดประจำหมู่บ้านเพียง แห่งเดียว คือวัดยางหลวงที่มีอายุหลายร้อยปี เป็นพื้นที่ที่คนในหมู่บ้านมาทำบุญประเพณีร่วมกัน ตลอดทั้งปี และเป็นพื้นที่ส่วนกลางในการประกอบกิจกรรมพิธีกรรมต่างๆ สำหรับคนในชุมชนโดยมี ลานอเนกประสงค์ของชุมชนบริเวณหน้าวัดเป็นพื้นที่เชื่อมต่อระหว่างวัดกับไร่นา ซึ่งมีพื้นที่ตั้งอยู่ บริเวณหัวบ้าน ถัดไปบริเวณกลางหมู่บ้านจะเป็นที่ตั้งของหอเลื่อบ้าน (แต่เดิมมีตำแหน่งอยู่บริเวณท้าย หมู่บ้าน) หรือศาลผีประจำหมู่บ้านที่คอยปกป้องรักษาให้คนในหมู่บ้านอยู่เย็นเป็นสุข ซึ่งปกติจะมีการ เช่นบวงสรวงเพื่อความเป็นมงคลของคนในหมู่บ้านปีละ 2 ครั้ง สำหรับลักษณะของบ้านที่มีพื้นที่ติด กับถนนบางหลังมีการดัดแปลงการใช้งานจากเรือนพักอาศัยให้กลายเป็นเรือนพักอาศัยกึ่งร้านค้า แต่ก็มีจำนวนไม่มากนักในหมู่บ้าน อย่างไรก็ตามภายในบริเวณบ้านเกือบทุกหลังจะมีการขุดลำรางเพื่อ

ระบายน้ำฝนจากถนน และน้ำใช้จากบริเวณข้างบ้านหรือหลังบ้านลงสู่ไร่นา ซึ่งในปัจจุบันได้มีการปรับปรุงลำรางที่จากเดิมเป็นแบบลำรางดินทั่วไปได้เปลี่ยนมาเป็นลำรางคอนกรีต จากการสำรวจพบว่าลำรางแบบเก่าสามารถรองรับและระบายน้ำได้ดีกว่าแบบคอนกรีตในปัจจุบัน

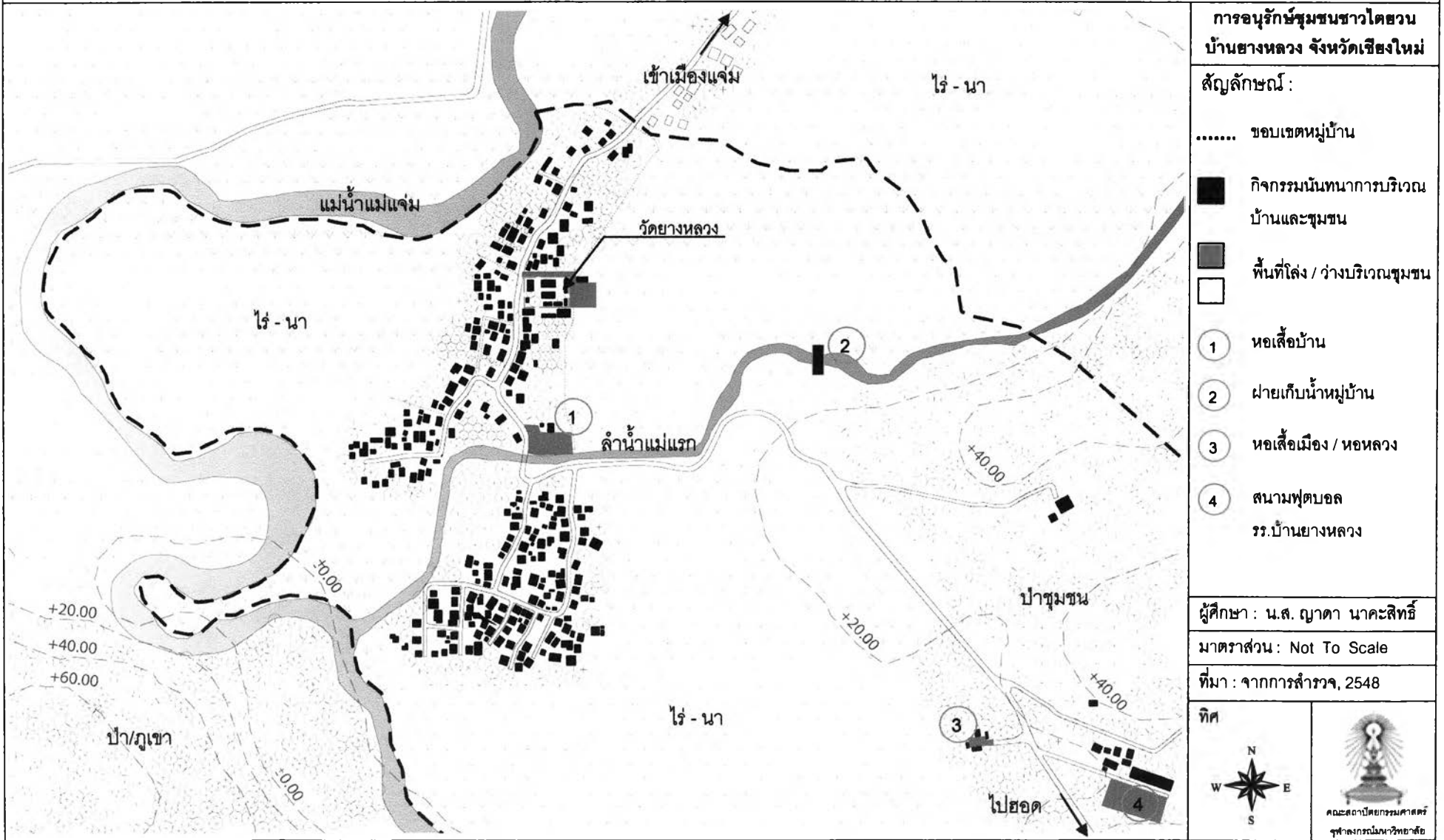
จากการพัฒนาทางด้านการคมนาคมที่สะดวกขึ้นภายในชุมชนและเมืองแม่แจ่ม ประกอบกับจำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้นในชุมชนทำให้มีการขยายที่ทำกินไกลออกไป ส่งผลต่อการลดลงของจำนวนพื้นที่ป่าชุมชนที่เป็นพื้นที่ที่มีคุณค่ามากที่สุดพื้นที่หนึ่งของสังคมเกษตรกรรมชาวไทยวนบ้านยางหลวง ทำให้บางฤดูที่ฝนตกชุกจนไม่สามารถรองรับและดูดซับน้ำที่ไหลหลากลงมาจากภูเขาไม่ทันแล้วเกิดการเข้าท่วมพื้นที่บริเวณท้ายหมู่บ้านอย่างรวดเร็ว สร้างความเดือดร้อนและเสียหายแก่คนในชุมชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่ดังกล่าวเป็นอย่างมาก ส่งผลให้บางครอบครัวเกิดการอพยพไปปลูกสร้างบ้านเรือนใหม่บริเวณเนินเขาที่อยู่ถัดจากพื้นที่ป่าชุมชนขึ้นไป ซึ่งอาจสร้างความสูญเสียเอกลักษณ์อันมีค่าของการตั้งถิ่นฐานบนที่ราบระหว่างหุบเขาของชุมชนชาวไทยวนบ้านยางหลวงได้ในอนาคต

6.1.4 ระบบที่ว่างและทางสัญจรภายในชุมชน

พื้นที่ว่าง พื้นที่โล่ง รวมถึงทางสัญจรภายในชุมชนถือได้ว่าเป็นโครงสร้างและองค์ประกอบหลักๆ ของชุมชนแทบทุกชุมชนในประเทศไทย ซึ่งรวมถึงชุมชนบ้านยางหลวงที่มีโครงสร้างและองค์ประกอบดังกล่าวที่เกิดขึ้นภายใต้สภาพแวดล้อมอันส่งผลต่อรูปแบบการดำเนินวิถีชีวิตในการใช้พื้นที่เพื่อการประกอบกิจกรรมต่างๆ ภายในชีวิตประจำวันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

1) ที่ว่างและที่โล่ง พื้นที่ว่าง และพื้นที่โล่งที่กระจายอยู่ในชุมชนซึ่งมีทั้งพื้นที่ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และพื้นที่ที่มนุษย์เป็นผู้สร้างขึ้น โดยพื้นที่ว่างหรือพื้นที่โล่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติส่วนมากจะถูกใช้ในรูปแบบของพื้นที่เกษตรกรรมตามรูปแบบของสังคมเกษตรกรรมชาวไทยวน และมีบ้างในบางพื้นที่ที่ยังคงมีสภาพกร้างว่างเปล่าขาดการพัฒนา ในส่วนของพื้นที่ว่างและที่โล่งที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น หอเสื่อบ้าน หอเสื่อเมือง สนามเด็กเล่น ช่างบ้าน ฯลฯ ซึ่งมีทั้งการใช้วัสดุทางธรรมชาติเป็นองค์ประกอบในการก่อสร้าง เช่น การก่อสร้างหอเสื่อบ้านก็เป็นการใช้วัสดุไม้จริงที่มีอยู่ในท้องถิ่นเข้ามาเป็นส่วนประกอบที่สร้างความกลมกลืนให้กับพื้นที่เป็นอย่างดี ตลอดจนพื้นที่ว่างบางส่วนที่ใช้วัสดุคอนกรีตเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการก่อสร้าง เช่น ถนนคอนกรีตเสริมไม้ไผ่ภายในหมู่บ้าน แต่อย่างไรก็ตามสภาพโดยรวมภายในหมู่บ้านยังคงทัศนียภาพที่สวยงามไม่ขัดแย้งกับสายตามเท่าใดนัก ทั้งนี้ภายในชุมชนบ้านยางหลวงสามารถแบ่งลักษณะการใช้พื้นที่ได้หลายรูปแบบตามขนาดและลักษณะการใช้งาน ดังนี้

แผนที่ 6.2 แสดงพื้นที่ว่าง พื้นที่โล่งภายในชุมชน

● บริเวณวัดยางหลวง พื้นที่ว่างบริเวณวัดยางหลวงมี

บทบาทที่สำคัญอย่างมากต่อชุมชนมาช้านาน เป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านมาทำบุญประเพณีร่วมกันตลอดทั้งปี ตั้งอยู่บริเวณหัวบ้าน แต่ในปัจจุบันมีการก่อสร้างวิหารขึ้นมาใหม่บริเวณข้างวิหารเดิม เนื่องด้วยแรงศรัทธาของคนในหมู่บ้านและจากงานบุญจุลกฐินประจำหมู่บ้าน ทำให้พื้นที่ว่างในวัดลดน้อยลง แต่ยังคงมีสัดส่วนที่พอเหมาะแก่กับคนในชุมชนอยู่ นอกจากนี้ภายในวัดประกอบไปด้วยที่โล่งภายใต้ศาลาบาตรบริเวณหน้าติดรั้วหน้าวัดด้วยเช่นกัน ศาลาบาตรเปรียบเสมือนศาลาเอนกประสงคฺ์ในปัจจุบันเพราะสามารถปรับเปลี่ยนรูปแบบการใช้งานได้

รูปที่ 6.9 ผังบริเวณแสดงพื้นที่โล่ง และกิจกรรมการใช้พื้นที่ว่างภายในบริเวณวัดยางหลวง

- ที่จอดรถข้างวัดยางหลวง เป็นพื้นที่ว่างไม่มี

การใช้งานใดๆ เนื่องจากเป็นพื้นที่ของวัดจึงสามารถปรับเปลี่ยนเป็นพื้นที่ขายของสำหรับงานเทศกาลสำคัญๆ ได้เช่นกัน

- ลานอเนกประสงค์ประจำหมู่บ้าน บริเวณหน้าวัด

ยางหลวงเป็นพื้นที่ที่ภายในชุมชนใช้จัดกิจกรรมเทศกาลต่างๆ ประจำหมู่บ้าน ซึ่งมีพื้นที่เชื่อมต่อกับวัดยางหลวง ซึ่งในการจัดงานแต่ละครั้งจะมีการจัดเตรียมพื้นที่กันเองของคนในชุมชน บางครั้งอาจมีการประกอบเวทีชั่วคราวขึ้นมาใช้งานด้วยเช่นกัน แต่สภาพโดยทั่วไปยังขาดการพัฒนา

- บริเวณหอเลื้อยเมือง หรือหอหลวง สถานที่ "หอเลื้อยเมือง"

เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในระดับเมืองแม่แจ่มที่มีตำแหน่งที่ตั้งอยู่ในเขตหมู่บ้านบ้านยางหลวง บริเวณหอเจ้าเมืองจะเลือกพื้นที่ตั้งได้ต้นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ "ตัวหอเจ้าเมือง" เป็นอาคารไม้ขนาดเล็ก รูปทรงแบบศาลาธรรมดา ปลุกแบบศาล หลังคาจั่วทรงสูง ซึ่งปัจจุบันได้การปรับปรุงก่อสร้างตัวหอเจ้าเมืองขึ้นมาใหม่ในปี พ.ศ. 2532 ภายในหอเจ้าเมืองจะล้อมรั้วกันอาณาเขตเฉพาะคล้ายอาณาเขตบ้าน "หอเจ้าเมือง" ซึ่งถือว่าเป็นที่สถิตของเทพดาที่ปกป้องอารักขาบ้านเมืองให้อยู่เย็นเป็นสุขเช่นเดียวกับหอเลื้อยบ้านของหมู่บ้าน โดยหอเลื้อยเมืองจะสร้างพร้อมๆ กับการก่อตั้งหมู่บ้าน

- บริเวณหอเลื้อยบ้าน ตั้งอยู่บริเวณกลางหมู่บ้านติด

ลำน้ำแม่แจ่ม สภาพบริเวณพื้นที่ประกอบไปด้วยเรือนไม้จริงยกใต้ถุนสูง เป็นที่อยู่สำหรับญาติพี่น้องที่คอยปกป้องรักษาหมู่บ้าน และบริเวณด้านหน้ามีเรือนไม้จริงขนาดเล็กเอาไว้สำหรับตัวแทนจากฝ่ายหญิงซึ่งถือว่าเป็นเจ้าผี หรือตัวแทนของผีปู่ย่าในตระกูลได้เอาสวดยดอก(กรวยดอกไม้ธูปเทียน) ไปเคารพบูชาและขมาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวันสำคัญๆ ทางเทศกาลต่างๆ เช่น วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา หรือวันสงกรานต์

- บริเวณสนามฟุตบอลโรงเรียนบ้านยางหลวง เป็น

สนามหญ้าขนาดกว้างอยู่ในบริเวณโรงเรียน แต่เนื่องจากในปัจจุบันมีจำนวนนักเรียนน้อยทำให้การใช้งานของสนามฟุตบอลไม่เต็มที่นัก

- บริเวณสนามเด็กเล่นหน้าวัดยางหลวง มีสภาพเป็น

ลานดินประกอบไปด้วยของเล่นเด็กบางชนิดและมีขนาดไม่กว้างเท่าใดนัก ตั้งอยู่ที่บริเวณศูนย์เด็กก่อนวัยเรียน เด็กๆ ในหมู่บ้านสามารถเข้าไปเล่นได้ตลอดเวลา

- บริเวณพื้นที่ทำการเกษตร ชุมชนบ้านยางหลวงเป็น

ชุมชนที่มีอาชีพทำการเกษตรเป็นหลักมาแต่ช้านาน ที่ทำกินเกือบทั้งหมดของชุมชนจึงเป็นแปลงนาข้าวที่ยังคงรูปแบบดั้งเดิมไว้ทุกประการ และมีระบบการรักษาสภาพแวดล้อมอย่างดีเยี่ยม น้ำที่ไหลลงสู่ไร่นาโดยมากจะไหลมาจากระบบการระบายน้ำฝนบริเวณกลุ่มบ้านที่แทบทุกบ้านจะทางวางระบาย

น้ำฝนผ่านลำเหมืองหรือลำรางสาธารณะออกไปสู่ไร่นา อีกส่วนหนึ่งจะไหลมาจากฝายประจำหมู่บ้านที่ ทำหน้าที่กักเก็บน้ำฝนเพื่อเอาไว้ใช้ในฤดูแล้ง ดังนั้นน้ำที่เข้าสู่ไร่นาจะเป็นน้ำสะอาด

- บริเวณฝายหมู่บ้าน ระบบเหมืองฝายนับเป็นการดูแล จัดการสภาพแวดล้อมได้ตัวอย่างหนึ่งของสังคมเกษตรกรรมชาวไทยวน และเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญ แห่งหนึ่งของหมู่บ้านเพราะภายในหมู่บ้านมีความจำเป็นที่ต้องพึ่งระบบเหมืองฝายหมู่บ้านจนถึงกับมี การคัดเลือกกรรมการดูแลฝายขึ้นมาเลยทีเดียว ฝายหมู่บ้านตั้งอยู่บริเวณทางทิศตะวันออกของ หมู่บ้านทางไปหอเจ้าเมือง ซึ่งมีพื้นที่อยู่บนเนินเชิงเขาป่าชุมชนและจะทำหน้าที่กักเก็บน้ำฝนและ ระบายน้ำล้นออกมาตามลำรางสาธารณะในช่วงที่ขาดแคลนน้ำเข้าไร่นา

- บริเวณป่าช้าหมู่บ้าน เป็นพื้นที่ว่างเพื่อใช้เป็นเมรุเผาศพ ในลักษณะเมรุลอย และจะไม่สร้างในวัด ตั้งอยู่บริเวณห่างไกลจากหมู่บ้านขึ้นไปทางด้านทิศตะวันออก ถัดจากฝายหมู่บ้านขึ้นไปโดยประมาณ

- บริเวณป่าชุมชน หรือที่เรียกกันว่า “ป่าพะ” มี ลักษณะเป็นป่าดิบ ประกอบด้วยไม้ยืนต้นสูงใหญ่หลากหลายชนิด บางชนิดเป็นไม้เศรษฐกิจ แต่เป็นพื้นที่ ที่สำคัญสำหรับหมู่บ้านจึงต้องเก็บรักษาอย่างหวงแหน เพราะเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารซึ่งเป็นชีวิตของ สังคมเกษตรกรรม ตั้งอยู่บริเวณทิศตะวันออกของหมู่บ้านถัดจากพื้นที่เกษตรกรรม

- บริเวณลานบ้าน หรือภาษาพื้นเมืองเรียกว่า “ช่วงบ้าน” เป็นลานเอนกประสงค์ใช้เป็นที่วิ่งเล่นของเด็ก ลานตากพืชผลทางการเกษตร ทำหน้าที่เป็นลาน เชื่อมต่อจากทางเดินเข้าสู่ตัวบ้าน และเชื่อมต่อไปยังทางเดินสู่ช่วงบ้านข้างเคียง

- บริเวณเต็น หรือลานพักหน้าบ้าน เป็นบริเวณที่จะ เป็นส่วนเชื่อมพื้นที่ต่างๆ ของเรือนอยู่ถัดขึ้นมาจากบันไดบ้าน ยกสูงจากระดับลานประมาณ 1-2 คืบ เป็นพื้นที่เอนกประสงค์ ให้กับบ้านเช่นกัน เพราะใช้เป็นที่รับแขก กินข้าว นั่งเล่น นอนเล่น ซึ่ง บางครั้งมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการใช้งานให้เป็นที่นอนจริงๆ สำหรับลูกชายและพ่อ ใช้ทำบุญเลี้ยง พระในงานมงคล ตลอดจนใช้เป็นที่ตั้งศพเมื่อสมาชิกในครอบครัวตายลง

- บริเวณใต้ถุนบ้าน เป็นลักษณะเด่นของชาวไทยวน เช่นกันที่บ้านทุกหลังจะสร้างเป็นแบบยกใต้ถุนสูง เพื่อสามารถใช้ประโยชน์จากพื้นที่โล่งบริเวณนี้ได้ ซึ่ง เป็นพื้นที่ที่พอผ้าซึ่งเป็นอาชีพเสริมอย่างหนึ่งให้กับคนหมู่บ้านที่นอกเหนือจากการไปไร่ทำนา ตลอดจน ใช้เป็นที่ตากผลผลิตทางการเกษตรเช่น หอม กระเทียม ข้าวโพด เป็นต้น หรือใช้เป็นที่นอนเล่น พักผ่อน ในตอนกลางวัน นั่งกินข้าว ถักสวิงตักปลา เป็นต้น

หอเสื่อบ้านประจำหมู่บ้านซึ่งตั้งอยู่บริเวณทางด้านทิศใต้ของหมู่บ้าน

หอเสื่อเมืองที่มีความสำคัญในระดับเมืองแม่แจ่ม ซึ่งตั้งอยู่บริเวณพื้นที่ชุมชนทางด้านทิศตะวันออกของหมู่บ้าน

พื้นที่ว่าง พื้นที่โล่งบริเวณฝายหมู่บ้าน พื้นที่ในการทำเกษตร และลำรางสาธารณะที่ระบายน้ำจากบ้านสู่ไร่นา

การใช้พื้นที่โล่งบริเวณใต้ถุนเรือนพักอาศัยและยั้งข้าวในการประกอบกิจกรรมต่างๆ

ลานอเนกประสงค์หน้าวัดยางหลวง

รูปที่ 6.10 พื้นที่ว่าง พื้นที่โล่งภายในชุมชน

- บริเวณใต้ยั้งข้าว นอกจากยั้งข้าวจะเป็นที่เก็บข้าวที่ได้จากการทำนาแล้ว การใช้ประโยชน์บริเวณใต้ยั้งข้าวก็มีรูปแบบการใช้สอยที่แตกต่างกันออกไปตามแต่ละบ้านเช่นกัน แต่โดยรวมแล้วบริเวณใต้ยั้งข้าวในชุมชนแห่งนี้จะถูกใช้เป็นที่เก็บเครื่องมือทาง

การเกษตร ผูกัว เลี้ยงไก่ เก็บกองฟืน หรือแม้กระทั่งเป็นที่จอดรถจักรยานยนต์ที่เริ่มเข้ามามีบทบาทในการเปลี่ยนแปลงทางสังคมให้กับคนภายในชุมชนในยุคปัจจุบัน

2) ทางสัญจรภายในชุมชน จากในอดีตที่ผ่านมาชุมชนบ้าน

ยางหลวงมีรูปแบบการสัญจรที่ใช้การคมนาคมทางบกเป็นหลัก โดยลักษณะทางสัญจรดังกล่าวมีลักษณะเป็นทางดินที่คดเคี้ยวไปตามสภาพภูมิประเทศของพื้นที่ แต่จากนโยบายของรัฐบาลที่เร่งรัดให้มีการพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐานภายในหมู่บ้านเมื่อไม่นานมานี้ ทำให้ระบบทางสัญจรภายในหมู่บ้านมีความสะดวกยิ่งขึ้น ซึ่งรูปแบบของทางสัญจรภายในชุมชนบ้านยางหลวงที่พบ สามารถแบ่งประเภทได้ตามลำดับศักดิ์ของถนนได้ดังนี้

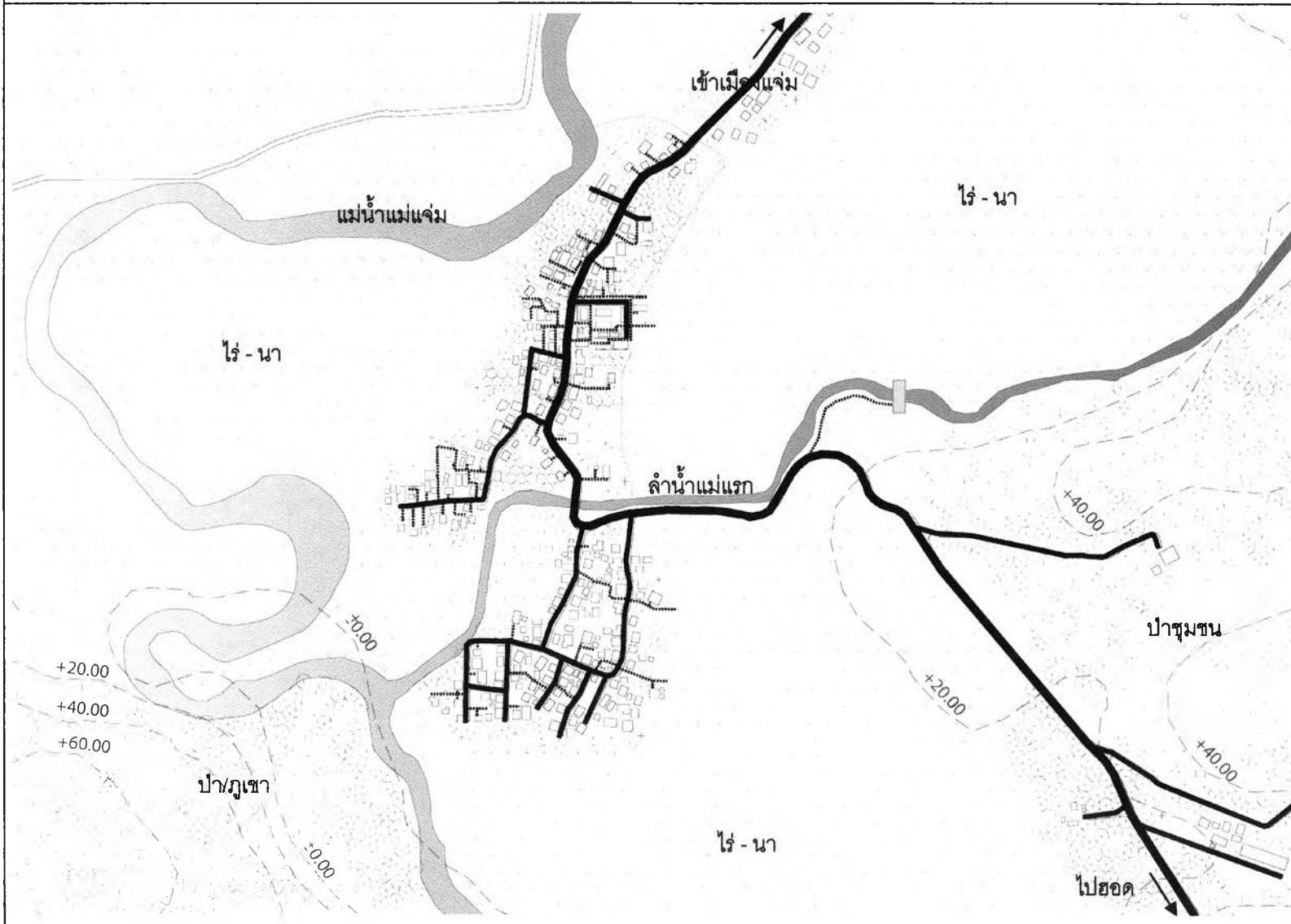
(1) ถนนสายหลัก ในบริเวณพื้นที่ชุมชนมีถนนสาย

หลักที่ตัดผ่านหมู่บ้านเพียงสายเดียวคือ ถนนลาดยางที่มีขนาดความกว้างของถนนไม่มากนักประมาณ 5 เมตร จำนวน 2 ช่องทางจราจร ไป-กลับ ซึ่งดูแล้วมีสัดส่วนที่พอเหมาะกับจำนวนกลุ่มบ้านที่เกาะกลุ่มไปตามเส้นทางถนน ส่งผลให้ทัศนียภาพภายในชุมชนมีความสวยงามอย่างต่อเนื่อง ถนนเส้นนี้เป็นถนนที่แยกออกมาจากทางหลวงจังหวัดหมายเลข 1088 ออบหลวง-แม่แจ่ม บริเวณทางเข้าหมู่บ้าน เส้นทางของถนนจะลัดเลาะไปตามสภาพภูมิประเทศภายในพื้นที่และไปบรรจบกับทางหลวงจังหวัดสายออบหลวง-แม่แจ่มอีกครั้งทางด้านทิศตะวันออกของพื้นที่ชุมชน สภาพการจราจรภายในพื้นที่หมู่บ้านอยู่ในระดับที่เบาบาง และคล่องตัว เนื่องจากการติดต่อไปมาระหว่างกันภายในหมู่บ้านนิยมใช้การเดินเท้าเป็นหลัก จะมีการใช้รถยนต์เฉพาะการเดินทางเข้าไปทำธุระในตัวเมืองเชียงใหม่ หรือพื้นที่ใกล้เคียงเท่านั้น นอกจากนี้ยังเป็นเส้นทางเดินรถรับ-ส่งนักเรียนภายในหมู่บ้านเป็นประจำด้วยเช่นกัน

(2) ถนนสายรอง ถนนสายรองภายในชุมชนจะมี

ลักษณะที่เป็นถนนขอยต่างๆ แยกออกจากถนนสายหลักที่ตัดผ่านหมู่บ้าน มีเพียงไม่กี่ขอยเท่านั้น เนื่องจากการขยายตัวของกลุ่มบ้านโดยมากมักขยายตัวโดยการเกาะกลุ่มกันออกไปตามแนวถนนสภาพพื้นผิวการจราจรแต่เดิมมีสภาพเป็นถนนดินลูกรังและเพิ่งทำการปรับปรุงซ่อมแซมเปลี่ยนเป็นถนนคอนกรีตเสริมไม้ไผ่ในปี พ.ศ. 2546 แต่เมื่อปลายปี พ.ศ. 2548 ที่ผ่านมารถถนนสายรองต่างๆ ในหมู่บ้านได้รับผลกระทบจากน้ำท่วมภายในหมู่บ้านทำให้ดินทรายที่มากับน้ำได้พัดขึ้นมาทับถมผิวทาง

แผนที่ 6.3 แสดงเส้นทางสัญจรภายในชุมชน

การอนุรักษ์ชุมชนชาวโตซอน
บ้านฮางหลวง จังหวัดเชียงใหม่

สัญลักษณ์ :

- ถนนสายหลัก
- ถนนสายรอง
- ..... ทางสัญจรทางเท้า

ผู้ศึกษา : น.ส. ญาดา นาคะสิทธิ์

มาตราส่วน : Not To Scale

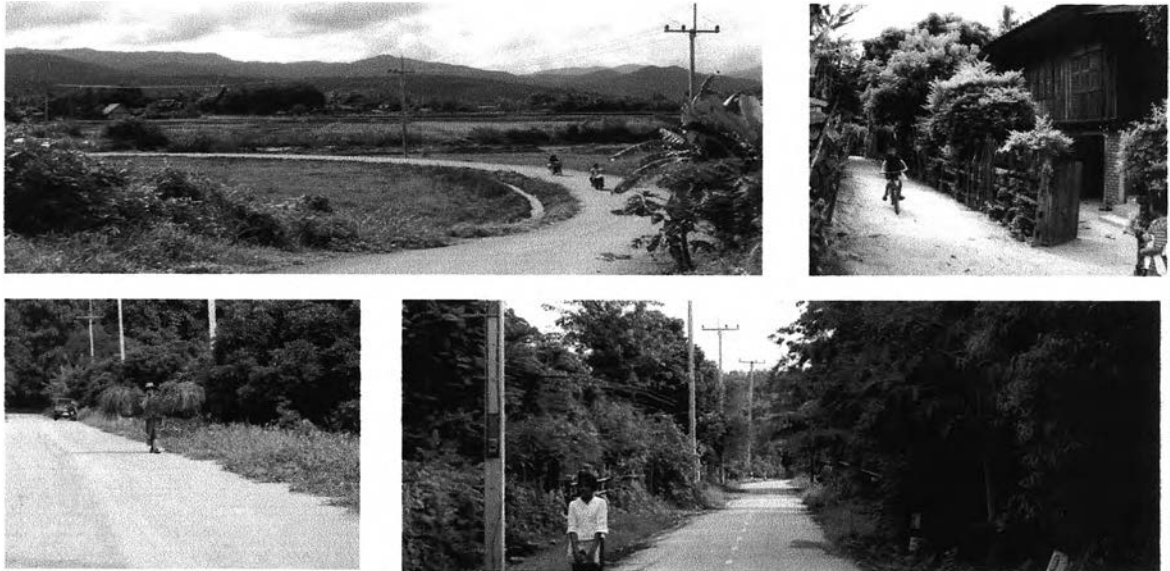
ที่มา : จากการทำสำรวจ, 2548

ทิศ

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จราจรเป็น ส่วนมาก ซึ่งในขณะนี้มีการปรับปรุงสภาพพื้นที่ไปบ้างแล้ว ส่วนสภาพการจราจรไม่ต่างจาก ถนนสายหลักมากนัก

รูปที่ 6.11 การสัญจรถนนสายหลัก และถนนสายรองภายในพื้นที่ชุมชน

(3) ทางเดินเท้า การสัญจรด้วยการเดินเท้าภายใน หมู่บ้านไม่มีรูปแบบที่ตายตัวส่วนมากจะเป็นลักษณะของลานดินเตียนโล่งบริเวณอาคารบ้านเรือน วัด และพื้นที่ละแวกบ้าน ส่วนการเดินเท้าไปยังพื้นที่เกษตรกรรมแล้วส่วนมากจะเป็นทางเดินตามคันนา หรือเดินลัดเลาะไปตามเส้นทางริมถนนภายในหมู่บ้าน

รูปที่ 6.12 การสัญจรทางเท้าภายในพื้นที่ชุมชน

ตารางที่ 6.1 สรุปลักษณะพื้นที่ว่าง พื้นที่โล่ง และทางสัญจรภายในชุมชน

ประเด็นสรุป	ตำแหน่งที่ตั้ง	รูปแบบการใช้งาน	สภาพปัจจุบัน / ปัญหา
☐ ที่ว่างและที่โล่ง 1) วัดยางหลวง	ทิศเหนือของหมู่บ้าน เกือบหัวบ้าน	เป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านมาทำบุญประเพณีร่วมกันตลอดทั้งปี	มีการก่อสร้างวิหารขึ้นมาใหม่ในบริเวณวัด ซึ่งได้มาจากแรงศรัทธาของคนในหมู่บ้านและรายได้จากการจัดงานจุลกฐิน
2) ที่จอดรถวัดยางหลวง	ด้านทิศเหนือของวัด	พื้นที่เอนกประสงค์ ปรับเปลี่ยนรูปแบบการใช้งานได้ตามแต่เวลาและโอกาส เป็นทั้งที่จอดรถและพื้นที่ขายของสำหรับการจัดงานภายในหมู่บ้าน	เป็นลานดินโล่ง มีหญ้าขึ้นปกคลุม มีกองวัสดุอยู่บ้างเล็กน้อย แต่มีการใช้งานสม่ำเสมอ
3) ลานเอนกประสงค์ประจำหมู่บ้าน	บริเวณหน้าวัดยางหลวง	เป็นพื้นที่เปิดโล่งที่สามารถปรับเปลี่ยนรูปแบบการใช้งานได้ เพื่อรองรับการจัดกิจกรรมงานประเพณีประจำหมู่บ้านในโอกาสต่างๆ	เป็นลานดินที่เชื่อมต่อพื้นที่ระหว่างวัดกับโรงเรียนโดยขาดการดูแลรักษาและพัฒนาพื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด
4) หอเสื่อบ้าน	แต่เดิมมีตำแหน่งที่ตั้งอยู่ที่หมู่บ้าน แต่เนื่องจากการขยายตัวของกลุ่มบ้านในปัจจุบันทำให้ตำแหน่งที่ตั้งของหอเสื่อบ้านมีบริเวณอยู่กลางหมู่บ้าน ติดกับลำน้ำแม่แรงทางด้านทิศใต้ของชุมชน	เป็นพื้นที่อยู่สำหรับกุศโลบายที่คอยปกป้องรักษาหมู่บ้าน มีการเซ่นไหว้บูชาปีละ 2-3 ครั้ง ในวันขึ้นปีใหม่ไทย (สงกรานต์) วันเข้าพรรษา และวันออกพรรษา	สภาพอาคารโดยทั่วไปค่อนข้างทรุดโทรม และบริเวณพื้นที่โดนผลกระทบจากกระแสน้ำที่ท่วมในปีที่ผ่านมาเล็กน้อย (พ.ศ. 2548)
5) สนามฟุตบอลโรงเรียนบ้านยางหลวง	อยู่บริเวณหน้าอาคารเรียนมีพื้นที่อยู่ทางด้านทิศตะวันออกของหมู่บ้านที่ไกลออกไปไม่มากนัก	มีการใช้งานที่สม่ำเสมอตั้งแต่ใช้เป็นพื้นที่เข้าแถวเคารพธงชาติตอนเช้า ที่วิ่งเล่นของเด็กช่วงพักกลางวัน และเล่นฟุตบอลในตอนเย็น	เป็นสนามหญ้าบริเวณกว้าง มีวัชพืชขึ้นปกคลุมในบางส่วน เนื่องจากปัจจุบันมีจำนวนนักเรียนน้อยทำให้การใช้งานของสนามฟุตบอลจึงมีไม่เต็มที่เท่าใดนัก
6) สนามเด็กเล่นหมู่บ้าน	ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์หน้าวัดยางหลวง	เป็นที่เล่นสำหรับเด็กภายในหมู่บ้านที่สามารถเข้าไปใช้งานได้ตลอดเวลา	มีจำนวนเครื่องเล่นที่ไม่มากนักและส่วนใหญ่อยู่ในสภาพที่ทรุดโทรม
7) หอเสื่อเมือง / หอหลวง	ทิศตะวันออกของพื้นที่หมู่บ้านถัดจากพื้นที่ทำการเกษตร	เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในระดับเมืองแม่แจ่ม ซึ่งถือว่าเป็นที่สิงสถิตของเทพยดาที่ปกป้องรักษาบ้านเมืองให้อยู่เย็นเป็นสุขเช่นเดียวกับหอเสื่อบ้านของหมู่บ้าน ซึ่งสร้างขึ้นพร้อมกับการสร้างเมือง โดยมีการบูชาเซ่นไหว้ปีละ 2 ครั้ง บวงสรวงใหญ่ 3 ปีครั้ง และที่สำคัญห้ามผู้หญิงขึ้นไปบริเวณตัวหอเจ้าเมืองโดยเด็ดขาด	มีการปรับปรุงก่อสร้างอาคารขึ้นในปี พ.ศ. 2532 สภาพแวดล้อมโดยทั่วไปมีลักษณะร่มรื่นและวังเวง อยูภายใต้ร่มไม้ของไม้ยืนต้นขนาดใหญ่
8) พื้นที่ทำการเกษตร	โอบล้อมกลุ่มบ้านทั้งหมด	เป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญที่สุดในสังคมเกษตรกรรม มีการปลูกพืชหมุนเวียนและทำนาข้าวเป็นอาชีพหลัก	เริ่มขยายพื้นที่ทำกิน และเกิดปัญหาน้ำแล้งในฤดูร้อน

ตารางที่ 6.1 สรุปลักษณะพื้นที่ว่าง พื้นที่โล่ง และทางสัญจรภายในชุมชน (ต่อ)

ประเด็น	ตำแหน่งที่ตั้ง	รูปแบบการใช้งาน	สภาพปัจจุบัน / ปัญหา
9) ฝายหมู่บ้าน	ทิศตะวันออกของพื้นที่หมู่บ้านถัดจากพื้นที่เกษตรกรรม	เป็นพื้นที่สำคัญแห่งหนึ่งของหมู่บ้าน เพราะต้องพึ่งน้ำจากฝายในช่วงฤดูร้อนของการทำงาน ซึ่งนับเป็นการจัดการสภาพแวดล้อมที่ดีอย่างหนึ่งของสังคมเกษตรกรรมชาวไท	มีขนาดไม่พอเพียงกับจำนวนประชากรและที่ทำกินที่เพิ่มมากขึ้น
10) ป่าช้า	อยู่ห่างไกลจากหมู่บ้านขึ้นไปทางด้านทิศตะวันออกถัดจากฝายหมู่บ้านไม่ไกลมากนัก	เป็นเมรุเผาพินลักษณะเมรุลอย และจะไม่สร้างในวัดใดวัดหนึ่ง	สภาพโดยทั่วไปขาดการพัฒนาและปรับปรุงพื้นที่ มีวัชพืชขึ้นปกคลุมบางส่วน
11) ป่าชุมชน	ถัดจากพื้นที่ทำกินของหมู่บ้านขึ้นไปทางด้านทิศตะวันออก	เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารซึ่งเป็นชีวิตของสังคมเกษตรกรรมและเป็นพื้นที่สำคัญของสำหรับหมู่บ้าน ทุกคนสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าแห่งนี้ได้	พื้นที่ป่าชุมชนถูกทำลายลงไปอย่างมากเนื่องจากการขยายที่ทำกิน และในตอนนี้คนในชุมชนเริ่มตระหนักถึงปัญหานี้แล้วเช่นกัน
12) ลานบ้าน (ช่อง)	ส่วนหน้าของบริเวณบ้านติดกับถนน ตัวบ้านจะปลูกจรนเข้ามาทางข้างหลังของลานดิน	เป็นลานอเนกประสงค์ที่เชื่อมทางเดินเข้าสู่ตัวบ้าน และเชื่อมต่อมายังทางเดินสู่ลานดินข้างเคียง ใช้เป็นที่เล่นของเด็กๆ และตากที่ซมผลทางการเกษตร	ขนาดของช่องที่พบในปัจจุบันมีขนาดที่ลดน้อยลงเนื่องจากมีการขยายตัวของครอบครัวที่ปลูกเรือนขึ้นมาใหม่ แต่ช่องก็ยังคงมีความสำคัญกับคนในชุมชนเช่นเดิม
13) เติ่น หรือ ชานพักหน้าบ้าน	ห้องโถงเปิดโล่งที่ติดเข้ามาจากชานหน้าบ้าน	เป็นห้องโถงเปิดโล่งและเป็นส่วนเชื่อมพื้นที่ต่างๆ ของเรือน มีการใช้งานแบบอเนกประสงค์ตามวาระและโอกาสของเจ้าของบ้าน	พบในบ้านบางหลัง แต่รูปแบบการใช้งานอาจลดน้อยลงไปตามค่านิยมต่างๆ ในปัจจุบัน แต่สำหรับบ้านที่ปลูกสร้างขึ้นมาใหม่จะไม่พื้นที่บริเวณนี้เพราะปลูกสร้างตามรูปแบบอาคารสมัยใหม่ทั่วไป
14) ใต้ถุนบ้าน	ใต้เรือนพักอาศัย	ใช้เป็นที่เก็บอุปกรณ์การเกษตร ตากผ้า พักผ่อนนอนหลับในตอนกลางวัน และส่วนมากมักใช้เป็นที่ทอดผ้า	พบได้ทั่วไปตามหมู่บ้าน แต่สำหรับบ้านที่ปลูกสร้างขึ้นมาใหม่ที่เป็นบ้านชั้นเดียว จะใช้พื้นที่ข้างบ้านในการทอดผ้า
15) ใต้ถุนข้าว	อยู่ข้างบริเวณบ้าน	ด้านบนใช้เป็นที่เก็บผลผลิตจากนาข้าว ส่วนด้านล่างใช้เป็นที่เก็บของต่างๆ บางหลังใช้เป็นพื้นที่สามั่ว เก็บกองฟืน ตลอดจนจอดรถจักรยานยนต์เป็นต้น	สภาพปัจจุบันมีความทึบโตรม ขาดการดูแลรักษาจากเจ้าของบ้าน บางหลังไม่ได้มีการใช้งานเลย
☐ ทางสัญจร			
1) ถนนสายหลัก	เป็นถนนสายหลักที่ตัดผ่านตัวหมู่บ้าน	เป็นถนนที่มีขนาดความกว้าง 5 เมตร เติ่นรถ 2 ช่องทาง ไป-กลับ ผิวจราจรลาดยาง สามารถทะลุไปยังอำเภอออกได้	โดยรวมอยู่ในสภาพที่ดี ไรต์ทางชำรุดบ้างบางส่วน
2) ถนนสายรอง	บริเวณท้ายหมู่บ้าน	แยกออกมาจากถนนสายหลัก ขนาดความกว้างของถนนมีขนาดเล็กกว่าถนนสายหลักไม่มากนัก เติ่นรถ 2 ช่องทาง	โดนผลกระทบจากน้ำท่วมที่พัดเอาดิน ททราย ขึ้นมาทับถนนบนเส้นถนนทางดินแทบไม่มีให้เห็นอีกแล้ว นอกจากคันนาที่ใช้เดินสัตว์พื้นที่ระหว่างหมู่บ้าน
3) ทางเดินเท้า	ตามเส้นทางถนนทั่วไป	สามารถเดินไปมาติดต่อกันได้ตามเส้นทางถนนทั่วไปไม่มีรูปแบบไม่ตายตัว	

6.2 โครงสร้างทางด้านเศรษฐกิจ

การดำเนินชีวิตของผู้คนในชุมชนชาวไทยวนบ้านยางหลวงภายใต้รูปแบบของสังคมเกษตรกรรมที่สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตเนื่องจากมีสภาพภูมิประเทศ และสภาพภูมิอากาศที่เอื้ออำนวยต่อการประกอบอาชีพดังกล่าวแล้ว ภายใต้คติความเชื่อของการนับถือพระพุทธศาสนาและนับถือผีจึงส่งผลให้เกิดเป็นรูปแบบประเพณี และวัฒนธรรมทางสังคมของชาวไทยวนได้อย่างน่าสนใจดังนี้

6.2.1 ลักษณะทางเศรษฐกิจภายในชุมชน

ชุมชนชาวไทยวนบ้านยางหลวงจัดได้ว่าเป็นชุมชนชนบทแห่งหนึ่งที่มีลักษณะในการดำเนินวิถีชีวิตในรูปแบบของสังคมเกษตรกรรมเพื่อยังชีพ แต่ผลจากการพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐานที่เป็นไปอย่างรวดเร็วของเส้นทางคมนาคมในปัจจุบันส่งผลให้กิจกรรมทางด้านการค้าภายในชุมชนเริ่มคึกคักขึ้นไม่ว่าจะเป็นรายได้หลักจากที่ขมผลผลิตทางการเกษตร ตลอดจนโครงการต่างๆ ของรัฐที่เข้ามามีส่วนช่วยในการสนับสนุนภูมิปัญญาท้องถิ่นจนสามารถกลายเป็นอาชีพเสริมให้กับครอบครัว รวมถึงศักยภาพทางการท่องเที่ยวภายในชุมชนที่เชื่อมโยงกับพื้นที่โดยรอบอันเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยส่งเสริมการเจริญเติบโตของเศรษฐกิจภายในชุมชนในยุคปัจจุบัน โดยสามารถจำแนกลักษณะทางเศรษฐกิจภายในชุมชนออกเป็น 3 ประเภทคือ

1) ด้านการเกษตรและการเลี้ยงสัตว์

จากการที่ชุมชนชาวไทยวนบ้านยางหลวงมีรูปแบบทางการตั้งถิ่นฐานบนสภาพภูมิประเทศและสภาพภูมิอากาศที่เอื้ออำนวยต่อการประกอบอาชีพเกษตรกรรมจนเรียกได้ว่าเป็นรายได้หลักให้กับหมู่บ้านแล้วยังมีอาชีพเสริมที่นอกเหนือจากการทำการเกษตรคือ การเลี้ยงสัตว์เพื่อขายเนื้อ เช่นการเลี้ยงควาย และสุกรเพื่อจำหน่ายและบริโภคโดยมีพ่อค้าคนกลางมาทำหน้าที่รับซื้อถึงภายในหมู่บ้านอยู่เป็นประจำดังจะเห็นได้ว่าในแต่ละบ้านนิยมทำคอกเลี้ยงสัตว์โดยเฉพาะสุกรเอาไว้ภายในบริเวณบ้าน และนอกเหนือจากการประกอบอาชีพทางการเกษตรและเลี้ยงสัตว์คนในหมู่บ้านบางส่วนนิยมออกไปประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไปหลังจากหว่านกล้าและปลูกข้าวเรียบร้อยแล้ว

2) ด้านหัตถกรรม

“ชิ้นดินจกจากแม่แจ่ม” เป็นศิลปหัตถกรรมที่เป็นมรดกตกทอดจากบรรพบุรุษของชาวไทยมาแต่โบราณ อันเกิดจากการประดิษฐ์คิดค้นการสร้างลวดลายขึ้นบนเส้นฝ้าย หรือผืนผ้าด้วยการจก สอดหรือควักเส้นฝ้ายพุ่งสีต่างๆ สลับกันเพื่อให้เกิดเป็นรูปและลวดลายต่างๆ ขึ้นมาโดยใช้ชนเม่น โลหะ หรือไม้ปลายแหลมเป็นเครื่องมือ ดังนั้นชิ้นดินจกนับเป็นงานผ้าทอที่มีกรรมวิธีการผลิตอันยาวนาน มีสีเส้นและลวดลายที่วิจิตรงดงามเช่นเอกลักษณ์เฉพาะตัวและเผ่าพันธุ์ ซึ่งแสดงออกถึงความเพียรพยายาม สติ สายตา ความแม่นยำ ชำนาญ ความละเอียด ประณีตและอ่อนละไมในจิตใจของผู้ถักทอจากสภาพสังคมที่สงบสุข และธรรมชาติที่งดงาม

ได้หล่อหลอมและสร้างสรรค์งานหัตถกรรมที่ทรงคุณค่าเหล่านี้มาช้านานแล้ว แต่ในปัจจุบันสภาพทางเศรษฐกิจได้เปลี่ยนแปลงไปดังนั้นนอกเหนือจากการประกอบอาชีพในการทำเกษตรกรรมภายในพื้นที่ชุมชนแล้วเวลาที่ว่างเว้นจากการไปไร่นาของสตรีในชุมชนเกือบทั้งหมดจะมีอาชีพเสริมในการทำหัตถกรรมการทอผ้าขึ้นตื่นจนกลายเป็นรายได้ ซึ่งเป็นสินค้าที่สร้างชื่อเสียงให้กับชุมชนและเมืองแม่แจ่มเป็นอย่างมาก ด้วยรูปแบบในการทอผ้าขึ้นตื่นที่ต่างไม่เหมือนกับแหล่งอื่นๆ ของชาวไทยวนโดยทั่วไปคือ มีการทอหรือจกโดยคว่ำลายด้านหน้าลงกับกึ่งที่ทอและจกทางด้านหลังของลาย ทำให้ลวดลายต่างๆ ที่เกิดขึ้นจึงเป็นความละเอียดประณีตและทนทานทั้งด้านหน้าและด้านหลังของตื่นจกเพราะผู้จกสามารถผูกเงื่อนเส้นฝ้ายต่างๆ ได้แน่นและสะดวกกว่าการจกจากด้านหน้า

3) ด้านการค้าและการท่องเที่ยว ภายใต้สภาพภูมิประเทศอันอุดม

สมบูรณ์ทางธรรมชาติแห่งนี้ นับเป็นศักยภาพที่สำคัญยิ่งต่อการท่องเที่ยว เพราะนอกจากศักยภาพของพื้นที่ภายในชุมชนที่เต็มไปด้วยความงามของธรรมชาติ ศิลปะ และวัฒนธรรมแล้ว ชุมชนและพื้นที่โดยรอบก็มีศักยภาพทางการท่องเที่ยวที่คล้ายคลึงกันที่สามารถเชื่อมโยงและรองรับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเยี่ยมชมและต้องการสัมผัสกับธรรมชาติอย่างแท้จริง ซึ่งส่งผลให้เศรษฐกิจทางการค้าและการท่องเที่ยวคล่องตัวมากขึ้น

เกษตรกรรม
การทำนา / ปลูกพืชหมุนเวียน

การแลกเปลี่ยนสินค้า
ระหว่างชุมชน

สินค้าหัตถกรรมที่ขึ้นชื่อ
หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์

หัตถกรรมการทอผ้าขึ้นตื่นจนกลายเป็นรายได้ที่ขึ้นชื่ออันดับหนึ่งของเมืองแม่แจ่ม

รูปที่ 6.13 ลักษณะทางเศรษฐกิจภายในชุมชน

6.3 โครงสร้างทางด้านสังคม

ในการศึกษาถึงการอนุรักษ์ชุมชนชาวไถยวนบ้านยางหลวง นอกจากจะต้องศึกษาถึงรูปแบบและพัฒนาการทางการตั้งถิ่นฐาน รวมถึงการศึกษาถึงคุณค่าขององค์ประกอบโครงสร้างทางด้านกายภาพ และเศรษฐกิจภายในชุมชนโดยรวมแล้ว ยังต้องมีการศึกษาถึงลักษณะทางสังคมภายในชุมชนว่ามีรูปแบบวิถีชีวิต ประเพณี ความเชื่อ และกิจกรรมทางวัฒนธรรมภายในชุมชนอย่างไรบ้าง เพื่อที่จะนำไปวิเคราะห์ถึงรูปแบบ และเอกลักษณ์ทางด้านสถาปัตยกรรมว่ามีการออกแบบที่สนองต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนได้มากน้อยเพียงใด ตลอดจนการวิเคราะห์ถึงรูปแบบของความสัมพันธ์ระหว่างคน กิจกรรม และการใช้พื้นที่ภายในชุมชนเพื่อแสดงออกถึงศักยภาพที่มีอยู่ภายในชุมชนว่าเป็นอย่างไร เพื่อนำไปวิเคราะห์ถึงแนวโน้มการเปลี่ยนแปลง และสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นภายในชุมชนอันจะส่งผลต่อการสูญเสียรูปแบบและเอกลักษณ์ของชุมชนชาวไถยวนบ้านยางหลวงต่อไปได้

6.3.1 รูปแบบวิถีชีวิต ประเพณี และความเชื่อที่ส่งผลต่อการเกิดกิจกรรมทางวัฒนธรรมภายในชุมชน

นอกจากภาษา สถาปัตยกรรมของวัด บ้านเรือนที่อยู่อาศัย ของใช้ เครื่องนุ่งห่ม ตลอดจนอาหารการกินที่ยังคงมีการสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวไถยวนบ้านยางหลวงที่มีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับธรรมชาติแล้ว การให้ความสำคัญกับวัฒนธรรม ประเพณี คติความเชื่อต่างๆ ที่มีอยู่ภายในชุมชนมาตั้งแต่อดีตไม่ว่าจะเป็นเรื่องการทำบุญ การอุทิศส่วนกุศลแก่บรรพบุรุษผู้ล่วงลับ การรดน้ำดำหัวคนเฒ่าคนแก่ในวันสงกรานต์อันถือเป็นวันขึ้นปีใหม่ หรือวันส่งสารของคนท้องถิ่น การตานข้าวใหม่ การตานหลวงพระเจ้า ตานก๋วยสลาก รวมทั้งพิธีกรรมที่เกี่ยวกับผี ไม่ว่าจะเป็นการเลี้ยงผีเจ้านาย ผีปู่ย่า ชาวชุมชนบ้านยางหลวงแห่งนี้ยังคงถือปฏิบัติเช่นชาวไถยวนในอดีต โดยสามารถจำแนกรูปแบบชีวิตที่ผูกพันกับศรัทธาความเชื่อมั่นในศาสนา การนับถือบรรพบุรุษ และการเคารพต่อธรรมชาติออกเป็น 2 ประเภท ดังนี้

1) คติความเชื่อ

คติความเชื่อที่คนในชุมชนชาวไถยวนบ้านยางหลวงเคารพและปฏิบัติกันมาช้านานแบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ คติความเชื่อเกี่ยวกับศาสนา และคติความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มองไม่เห็น

● **คติความเชื่อเกี่ยวกับศาสนา** ชาวไถยวนบ้าน

ชาวไถยวนยังคงมีความเชื่อมั่นและศรัทธาในพุทธศาสนาโดยเฉพาะพระรัตนตรัยเป็นอย่างยิ่ง ความเชื่อนี้ส่งผลต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนเป็นอันมาก ความเชื่อหลักที่คนในชุมชนยึดปฏิบัติก็เช่น เรื่องของกฎแห่งกรรม ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เรื่องอานิสงส์ของการทำบุญ จากความเคารพศรัทธาดังกล่าวจึงถ่ายทอดมายังลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่สำคัญสำหรับชุมชน โดยวัดจะมีการออกแบบวิหารอย่างโดดเด่นสวยงาม มีการเล่นระดับสูง-ต่ำของพื้นที่และหลังคา ที่สะท้อนให้เห็นถึงความตั้งใจทำในสิ่งที่ดีที่สุดในแก่พุทธศาสนา

● **คติความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มองไม่เห็น**

ชาวไถยวนบ้านชาวไถยวนเชื่อว่าทุกๆที่จะมีเทวดาให้ความคุ้มครองตนและครอบครัวของตน สิ่งที่สะท้อนให้เห็นความเชื่อมั่นศรัทธาดังกล่าวประกอบไปด้วยพิธีกรรมดังต่อไปนี้

1. ความเชื่อเรื่องท้าวทังสี่ การขึ้นท้าวทังสี่จะทำพิธี

เมื่อมีงานมงคลต่างๆ เช่น ขึ้นบ้านใหม่ แต่งงาน ขึ้นปีใหม่ และงานอื่นๆ ที่มีความหมายในทางเป็นมงคลแก่ครอบครัว วัด หมู่บ้าน เพื่อขอให้ท้าวทังสี่คุ้มครองให้อยู่เย็นเป็นสุขตลอดไป ซึ่งท้าวทังสี่ที่พบภายในหมู่บ้านมี 2 ประเภท ได้แก่ ท้าวทังสี่หลวง ที่ตั้งอยู่ภายในวัด และท้าวทังสี่ทั่วไปที่ตั้งอยู่ตามบริเวณบ้าน และที่ทำงานโดยมีเครื่องที่ใช้บูชาแตกต่างกันออกไป ซึ่งท้าวทังสี่มีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งคือ ท้าวจตุโลกบาลทังสี่ มีชื่อดังนี้

ตารางที่ 6.2 แสดงชื่อ หน้าที่ และบริวารของท้าวทังสี่

ชื่อ	หน้าที่	บริวาร
1. ท้าวภูเวณ (ท้าวเวสสุวรรณ)	รักษาโลกทางทิศเหนือของเขาพระสุเมรุ	ยักษ์
2. ท้าวระตะรุฎฐะ	รักษาโลกทางทิศตะวันออกของเขาพระสุเมรุ	คนธรรพ์
3. ท้าววิรุฬหก	รักษาโลกทางทิศใต้ของเขาพระสุเมรุ	กุมภัณฑ์ (อสูร)
4. ท้าววิรุฬปักข์	รักษาโลกทางทิศตะวันตกของเขาพระสุเมรุ	นาค

ที่มา : จากการสัมภาษณ์

2. ความเชื่อในการบูชาเทียน เป็น พิธีกรรม

พื้นบ้านอย่างหนึ่งที่นิยมทำกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยพิธีบูชาเทียนนี้ต้องเป็นเทียนที่ทำขึ้นเป็นพิเศษในโอกาสต่างๆ ส่วนมากจะบูชากันในวันปากปี ซึ่งตรงกับวันที่ 16 เมษายน และในวันเดือน 12 เป็ง วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา และโอกาสอื่นๆ แล้วแต่ความเชื่อของแต่ละคน ซึ่งเทียนที่ใช้บูชาก็

¹ สัมภาษณ์ พ่อหนานสุวรรณ นคีย์, มรรคทายกวัดยางหลวง, อายุ 72 ปี. 15 ตุลาคม 2548.

มีอยู่หลายประเภทได้แก่ เทียนเพื่อความสุข ความเจริญ มีโชค ชนะศัตรู ลดเคราะห์ สะเดาะห์เคราะห์ แคล้วคลาดจากโทษภัย ต่ออายุ เป็นต้น โดยฝ่ายสำหรับทำใส่เทียน ยักต์เทียน จะต้องเป็นอาจารย์ผู้รู้ เป็นผู้เขียน โดยใช้กระดาษสาบางจากตำรา “พันสา” และขี้ผึ้งที่มีขายตามท้องตลาด แต่ในสมัยโบราณ จะใช้ขี้ผึ้งเมืองที่ได้จากรังผึ้ง ซึ่งในสมัยนี้คนนิยมบูชาเทียนกันมากขึ้นพ่ออาจารย์จึงใช้เทียนเล่มใหญ่ เทียนยันต์เทียนลงไปรอบเล่มเทียนแทน แต่ถ้าจะลงยันต์เทียนเหมือนสมัยโบราณนั้นเดี๋ยวนี้ทำไม่ทัน แต่ที่ยังคงเอกลักษณ์เดิมไว้ก็ยังพอมืออยู่บ้าง

รูปที่ 6.14 ความเชื่อเกี่ยวกับศาสนา และความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มองไม่เห็นที่มีผลต่อพิธีกรรม

3. ความเชื่อเรื่องผีเจ้านาย บริเวณต่าง

ออกไปทางด้านทิศตะวันออกของชุมชนบ้านยางหลวงเป็นที่ตั้งของหอเสื้อเมือง หรือหอเจ้านายหลวง ซึ่งผู้คนในเมืองแม่แจ่มเชื่อว่าเป็นที่สิงสถิตของพระยาหลวงผู้ซึ่งเป็นวิญญานวิรบุรุษในอดีต หรือผู้ปกครองบ้านเมืองในอดีตที่กลายเป็นเทวดาในระดับภูมิเทวดา ทำหน้าที่คุ้มครองปกป้องรักษาชุมชน และผู้คนในเมืองแม่แจ่ม เมื่อชาวบ้านมีการเจ็บไข้ได้ป่วย หรือมีเหตุเภทภัย หรือการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในบ้านเมืองก็ยังคงมีการบอกกล่าวและเชิญเจ้านายอยู่ถึงทุกวันนี้ ในการทำพิธีบูชาเช่น

ไหว้จะมีขึ้นเป็นประจำทุกปีเรียกว่า “เลี้ยงผีเจ้านาย” แต่จะมีการเลี้ยงใหญ่ในทุกๆ 3 ปี ซึ่งผู้ให้ความเคารพนับถือจะมาจากทุกหมู่บ้านในอำเภอแม่แจ่ม

4. ความเชื่อเรื่องผีเสื้อบ้าน ชาวไทยวนบ้าน

ชาวไทยวนบ้านยางหลวงเชื่อว่าผีเสื้อบ้าน คือผีที่คอยปกป้องรักษาคนในหมู่บ้านให้อยู่ร่มเย็นเป็นสุข มีพื้นที่ตั้งอยู่บริเวณกลางหมู่บ้าน ลักษณะหอศาลมีขนาดกว้างพอๆกับเรือนพักอาศัยทั่วไป มีบุคคลที่ทำหน้าที่ดูแลเอาใจใส่หรือทำความสะอาดหอศาล และเชื่อว่าเป็นน้ำชีของเจ้าพ่อ รวมถึงมีหน้าที่เป็นคนทรงประจำเมื่อมีเหตุการณ์ใดเกิดขึ้นกับหมู่บ้าน หรือคนในหมู่บ้าน คนทรงเจ้าจะมาเข้าทรงที่หอศาล เมื่อถึงเทศกาลสงกรานต์ หรือปีใหม่เมือง จะทำพิธีดำหัวผีเสื้อบ้าน โดยมากจะเลือกเอาวันปากปี คือวันที่ 16 เมษายน ชาวบ้านแต่ละคนจะนำดอกไม้เครื่องไหว้ อาหารคาวหวาน ขนมต่างๆ และตุลาเครื่องดองของเมา มาชุมนุมกันที่หอศาล มีการดำหัวโดยผ่านคนทรงเจ้า ผีเสื้อบ้านจะให้โชค ให้พร ผูกข้อมือให้กับชาวบ้าน มีการรดน้ำปีใหม่กันเป็นที่สนุกสนาน

หอเสื้อเมืองประจำเมืองแม่แจ่ม

หอเสื้อบ้านประจำหมู่บ้าน

เครื่องบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์

รูปที่ 6.15 พิธีกรรมที่ส่งผลต่อการเกิดพื้นที่ในการประกอบกิจกรรมการบูชาผีเสื้อบ้าน และผีเสื้อเมือง

5. ความเชื่อเรื่องผีปู่ย่า ผีปู่ย่า หรือ ผีเรือน คือผีบรรพบุรุษ

ติดต่อสืบสานกันมาทางสายมารดา โดยลูกที่เป็นหญิงเป็นผู้รับถ่ายทอด เมื่อมารดายังมีชีวิตอยู่ผีปู่ย่าจะอยู่ที่เรือนของมารดา พวกลูกๆ จึงต้องไปไหว้ผีปู่ย่าที่เรือนของมารดา ที่ถือว่าเป็นเรือนต้น (เรือนแก้ว) เมื่อมารดาเสียชีวิตแล้ว ลูกคนโตที่เป็นหญิงจะรับเอาผีปู่ย่าไปไว้ที่เรือนของตนสืบต่อกันเป็นลูกไซ้ ที่อยู่ของผีปู่ย่า คือบนเรือน ในห้องนอนของมารดา บิดา โดยมีแผ่นไม้เล็กๆ ทำเป็นหิ้งติดไว้ที่เสา มุมใดมุมหนึ่งของห้อง บางบ้านทำหิ้งติดไว้ที่เสามงคูล ความสูงจากพื้นขึ้นไปประมาณ 1.50 เมตร บางบ้านตั้งโต๊ะขนาดเล็กไว้ที่มุมของเรือนนอน บางบ้านไม่ได้ติดหรือตั้งแต่อย่างใด แต่ก็เป็นที่รู้จักในครอบครัวว่าผีปู่ย่าอยู่ตรงไหน เวลาที่มีการขอขมาหรือเลี้ยงผีปู่ย่า จะทำพิธี ณ ที่ตรงนั้น ผีปู่ย่าเป็นผีที่รักษาคุ่มครองคนในครัวเรือนไม่ให้มีภัยอันตราย จึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ผีเรือน”

พิธีการเลี้ยงผีปู่ย่าโดยทั่วไปในจะกระทำในช่วงเดือน 9 แรม 9 ค่ำทางเหนือ หรือทำในวันที่มีพิธีกรรมสำคัญเกิดขึ้นในบ้าน ไม่ว่าจะเป็งานแต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ หรือสมาชิกใหม่เกิดขึ้นในบ้าน จะต้องมีการบอกกล่าวผีปู่ย่าโดยผ่านทาง “เก้าอี้” เป็นผู้กระทำพิธีบอกกล่าวเมื่อมีคนในเครือญาติเตรียมเครื่องเซ่นไหว้ไปหาเก้าอี้ จะเป็นคนในตระกูลคนใดคนหนึ่ง ซึ่งถูกคัดเลือกมาเป็นผู้ประกอบพิธีบอกกล่าว หรือติดต่อกับผีปู่ย่า หรือบางครั้งพิธีเลี้ยงผีปู่ย่าจะกระทำในกรณีที่คนในตระกูลเกิดการเจ็บไข้ได้ป่วย หรือกระทำ “ผีดผี” ซึ่งในปัจจุบันความเชื่อเรื่องผีดผีเริ่มมีน้อยลงตามค่านิยมสมัยใหม่ที่เริ่มเข้ามา

รูปที่ 6.16 พิธีเลี้ยงผีปู่ย่าที่บ้านเก้าอี้ และหอผีปู่ย่าบริเวณด้านหัวนอนริมรั้วบ้าน

2) งานประเพณี

ในสังคมเกษตรกรรมของชาวไทยวนบ้านยางหลวงล้วนมีความสัมพันธ์ต่อดินฟ้าอากาศ ที่ส่งผลให้เกิดรูปแบบประเพณีต่างๆ ขึ้นมาภายในชุมชน ซึ่งสามารถแยกประเภทของงานประเพณีออกเป็น 2 ประเภท คือ ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต และประเพณีในรอบปี

(1) ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต   ความเชื่อ ค่านิยมต่างๆ ที่เกิดขึ้น

ภายในชุมชนส่งผลให้เกิดเป็นวัฒนธรรม ประเพณีที่สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ชุมชนบ้านยางหลวงก็เป็นอีกชุมชนหนึ่งที่สืบทอดเรื่องราวประเพณีต่างๆ เหล่านี้ โดยคนในชุมชนบ้านยางหลวงมีความเชื่อเกี่ยวกับการเกิดและการตาย รายละเอียดดังนี้

1. ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด²   ประกอบไปด้วยพิธีกรรม

2 อย่าง คือ

² สัมภาษณ์ กอนแก้ว ธิชนะนา, กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน, อายุ 51 ปี. 6 พฤศจิกายน 2548.

- พิธีเสาะคนเกิด หรือหาว่าใครมาเกิดเป็นลูกของเรา ผู้ทำพิธีส่วนใหญ่จะให้ม้าสี (คนทรง) ของผีเจ้านายเป็นคนเสาะ (หา) โดยใช้ข้าวเหนียวปั้นเป็นก้อน แล้วเอาด้ายเส้นเล็กๆ ผูกตรงกลางแกว่งบนรอบๆ ทารกที่เกิดใหม่ อายุประมาณ 1 เดือน แล้วถามว่าใครมาเกิด โดยไล่ชื่อพ่ออู๊ย แม่อู๊ย ไปเรื่อยๆ ถ้าตรงกับชื่อไหนข้าวจะหยุดแกว่ง ส่วนพวกผู้มาเกิดจะเป็นบรรพบุรุษปู่ย่าในสายผีเดียวกัน

พิธีนี้เชื่อกันว่าถ้าทำถูกต้องดี เด็กคนนั้นจะเลี้ยงง่ายไม่ชี้โรค นอกจากนั้นการที่ทราบว่ใครมาเกิดนั้น เช่น ปู่ ย่า ก็จะทำให้เด็กคนนั้นได้รับการเอาใจใส่ดูแลมากยิ่งขึ้นไม่ใช่เฉพาะพ่อแม่เท่านั้น แต่รวมทั้งคนภายในชุมชนนั้นด้วย

- พิธีตัดเกิด หรือปัดรังควาน พิธีนี้ทำขึ้นเพื่อเป็นการให้กำลังใจแก่ผู้ที่ตั้งท้อง โดยมีหมอมผีเป็นผู้ทำพิธี โดยทำสะอาดวางไว้ข้างหน้าผู้ที่ตั้งท้อง ซึ่งนั่งแล้วยื่นเท้าทั้ง 2 ไปข้างหน้า แล้วเอาเส้นฝ้ายมัดที่ข้อเท้ากับสะดวงที่ตั้งห่างไป 1 เมตร มีเชียงวางรองตรงกลาง จากนั้นหมอมผีก็จะชักดาบทำพิธีไล่ผีแล้วใช้มีดดาบฟันเส้นฝ้ายให้ขาดจากกันก็เป็นอันเสร็จพิธี พิธีนี้ยังใช้กับเด็กที่กำลังโตเจ็บไข้ได้ป่วยบ่อย

2. คติเกี่ยวกับการตาย   ความตายนั้นเป็นสิ่งที่แน่นอนไม่มี

ใครหนีพ้น พุทธศาสนาได้พยายามสอนให้ทุกคนใช้ชีวิตด้วยความไม่ประมาท อิทธิพลของศาสนามีผลต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนไม่น้อยเช่นกัน จะเห็นได้ว่าคนเฒ่าคนแก่ พ่ออู๊ย แม่อู๊ย ที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป มักจะเตรียมเสื้อผ้า ซิ่นตีนจก และข้าวของเครื่องใช้ที่จำเป็นใส่ไว้ในถุง กระบุง หรือตระกร้า เตรียมพร้อมสำหรับตัวเองเมื่อเวลาจากโลกนี้ไป เพื่อไม่ให้ลำบากแก่ลูกหลาน หรือคนที่อยู่ข้างหลัง โดยคนเฒ่าคนแก่ในชุมชนหลายคนมักกล่าวว่า ความตายไม่ใช่สิ่งที่น่ากลัว เพราะเป็นการกลับสู่บ้านเก่า กลับไปยังที่ที่เราเคยมา ในชีวิตหนึ่งนั้นเรามีโอกาสกลับมาเกิดใหม่อีกถึง 32 ครั้ง ตามขวัณของเร³

(2) ประเพณีในรอบปี   งานประเพณีของชาวไทยวนในบ้านยาง

หลวงมีบ่อเกิดจากความเชื่อถือศรัทธาในพุทธศาสนาเป็นหลัก ประกอบกับการเป็นสังคมเกษตรกรรม งานประเพณีในรอบปีจึงมีความสอดคล้องกับวงจรการเพาะปลูก งานพิธีกรรมสำคัญมักจัดขึ้นช่วงหลังฤดูการเก็บเกี่ยวและช่วงก่อนลงไร่ไถนา เพื่ออัญวอนสิ่งศักดิ์สิทธิ์บันดาลให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล และอำนวยการให้พืชผลออกงามเก็บเกี่ยวได้ผลดี จึงเป็นโอกาสที่คนในชุมชนได้พักผ่อนและเฉลิมฉลองรื่นเริงกับช่วงเวลาดังกล่าวกันอย่างเต็มที่ ก่อนที่จะถึงเวลาเพาะปลูกและเก็บเกี่ยวซึ่งจะต้อง

³ สัมภาษณ์ แม่ตีบ เจริญวงศ์, อายุ 68 ปี, 15 ตุลาคม 2548.

ตราครุฑทำงานหนักกันต่อไป ดังนั้นจะเห็นได้ว่าวิถีชีวิตของคนในชุมชนส่วนใหญ่จะเป็นวิถีชีวิตที่มีความเกี่ยวข้องกับฤดูกาลต่างๆ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการดำเนินวิถีชีวิตและการใช้พื้นที่ในการประกอบกิจกรรมต่างๆ

งานประเพณีวัฒนธรรมในรอบปี หรือประเพณี 12 เดือนของชาวไทยวน ซึ่งจะเรียกเดือนแรกของปีว่า “เดือนอ้าย” ตรงกับปฏิทินสากลในเดือนตุลาคม ในการศึกษาถึงรูปแบบประเพณี 12 เดือนของชาวไทยวนบ้านยางหลวงจะเริ่มนับตั้งแต่วันขึ้นปีใหม่ใหม่เมือง หรือวันสงกรานต์ ซึ่งเป็นประเพณีเดือน 7 หรือเดือนเมษายน โดยรูปแบบของงานประเพณีวัฒนธรรมภายในชุมชนบ้านยางหลวงมีรายละเอียดดังนี้

1) ประเพณีเดือน 7 หรือเดือนเมษายน ได้แก่ ประเพณีปีใหม่หรือสงกรานต์ ซึ่งตรงกับวันที่ 13-14-15 เมษายนของทุกปี ประกอบไปด้วยพิธีกรรมอยู่ 2 อย่างคือ

- พิธีฮอมสวย และดำหัวคนเฒ่าคนแก่ ซึ่งก็คือการนำเอาข้าวตอกดอกไม้ ขนม ของกินของใช้ต่างๆ ไปให้ตามบ้านพ่อฮุย แม่ฮุย บ้านเก่าผี บ้านผีเจ้านาย (หอหลวง) เพื่อเป็นการระลึกบุญคุณของคนเฒ่าคนแก่ที่เคยเลี้ยงดูตนเองมา รวมทั้งผีปู่ย่า และผีเจ้านายด้วยที่คอยช่วยปกป้องรักษาให้ตนเองอยู่รอดปลอดภัยมาจนถึงทุกวันนี้ ซึ่งพิธีฮอมสวยนี้ นอกจากจะเป็นการระลึกถึงบุญคุณบรรพบุรุษแล้วยังช่วยให้คนรุ่นใหม่ในแต่ละสายผีได้พบปะรู้จักกัน ว่าใครเป็นใครอยู่ที่ไหนบ้าง นอกจากนี้การไปดำหัวคนเฒ่าคนแก่นั้น ยังเป็นการเชื่อมหรือสืบต่อทางวัฒนธรรมชุมชนจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งนับวันจะจางหายไปกับสังคมนยุคโลกาภิวัตน์

- พิธีล่องสังขาร จะทำตรงกับวันที่ 13 เมษายนของทุกปี ซึ่งในแม่แจ่ม พิธีนี้ยังหลงเหลืออยู่เฉพาะบ้านทัพ และบ้านยางหลวงแห่งนีเท่านั้น พิธีจะเริ่มต้นโดยชาวบ้านมาช่วยกันสร้างสะดวงขนาดใหญ่ แล้วนำไปวางบนแพ บนสะดวงก็จะมีอาหารต่างๆ ตุง ดอกไม้ ข้าวตอก และแป้งซึ่งทำมาจากข้าวเหนียว พอถึงช่วงบ่ายชาวบ้านก็จะตั้งขบวนแห่รอบหมู่บ้านแล้วนำไปวางไว้กลางแม่น้ำแม่แจ่ม พ่อหนานจะเป็นคนทำพิธี โดยเอาแป้งมาเสกแล้วแบ่งกันไปคนละเล็กคนละน้อย ชาวบ้านที่ได้แป้งก็จะนำมาเกลือกตามเนื้อตามตัว ตามใบหน้า บนหัว แล้วก็ปั้นเป็นรูปปีเกิดของตัวเอง แล้วก็นำไปวางบนสะดวง หลังจากนั้นก็เป็นการเล่นแพล่องไปตามน้ำ หลายคนก็จะพากันดำน้ำลอดแพ (เชื่อว่าจะได้โชคดี) แล้วก็ปิดรายการด้วยการยิงปืนไล่อีกทีหนึ่งก็ถือว่าเป็นการเสร็จพิธี

2) ประเพณีเดือน 8 หรือเดือนพฤษภาคม ในช่วงเดือนนี้จะเป็งานประเพณีปอยบวช หรือปอยน้อย หมายถึงการจัดงานอุปสมบท หรือจัดงานบรรพชาเป็นสามเณร ซึ่งถ้าเป็นงานอุปสมบทจะไม่จัดใหญ่โต เป็นงานแบบเรียบง่าย รู้กันภายในหมู่บ้านญาติ แต่ถ้างานบรรพชา จะจัดเป็นงานใหญ่รองลงมาจากงานปอยหลวง หรืองานฉลอง

3) ประเพณีเดือน 9 หรือเดือนมิถุนายน ชาวไทยวนส่วนใหญ่ยังมีความเชื่อและเคารพบูชาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ไม่สามารถมองด้วยตาเปล่า ดังนั้นในทุกเดือน 9 ของปี จึงจัดให้มีงานประเพณีเลี้ยงผีชั้น ได้แก่ การเลี้ยงผีปู่ย่า (ได้กล่าวไปข้างต้นแล้ว) และผีขุนน้ำ

4) ประเพณีเดือน 10 หรือเดือนกรกฎาคม ใน ส ล ง ค ม เกษตรกรรมของชาวไทยวนบ้านยางหลวงแห่งนี้มีวิถีชีวิตที่ขึ้นอยู่กับสภาพ ดิน ฟ้า อากาศ ดังนั้นในการทำนาเพาะปลูกจึงต้องมีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเพาะปลูก คือ พิธีแรกไถ พิธีหว่านกล้า และพิธีแรกปลูก นอกจากนี้ในเดือน 10 ยังมีวันสำคัญทางพุทธศาสนา คือ วันเข้าพรรษา ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

● วันเข้าพรรษา

- วันตา คือวันเดือน 10 ขึ้น 14 ค่ำ เป็นวันที่ชาวบ้าน

จัดเตรียมอาหาร ผลไม้ และทำขนมต่างๆ เช่น ขนมจ็อก (ขนมเทียน) ขนมกล้วย ฯลฯ พร้อมกับมีการเก็บดอกไม้ มวนบุหรี่ ทำหมาก ทำเหมียงเป็นค้ำๆ เพื่อใส่ในขันข้าวในวันรุ่งขึ้น

- วันเข้าพรรษา คือวันเดือน 10 ขึ้น 15 ค่ำ ถือเป็นวัน

เข้าพรรษาของทางล้านนา ชาวบ้านจะยกขันข้าว (สำหรับอาหาร) ที่เตรียมไว้ตั้งแต่เมื่อวาน ไปถวายให้พระภิกษุที่วัดตั้งแต่เช้าตรู่ แล้วให้พระกรวดน้ำให้พรอุทิศส่วนกุศลไปให้แก่พ่อแม่พี่น้องที่ล่วงลับไป

5) ประเพณีเดือน 11 หรือเดือนสิงหาคม เป็นงานประเพณี

สู่ขวัญควายในการทำนา แต่ก่อนใช้แรงควายเป็นหลักในการไถ ใช้วัวไถนามีบ้างแต่มีไม่มาก อาจเป็นเพราะควายมีกำลังดีมากกว่า และมีนิสัยชอบน้ำชอบโคลน ในระหว่างที่ไถนาให้คนได้ปลูกข้าวกินนั้นควายมักจะถูกตีถูกด่าตะคอกทุกวัน ดังนั้นเมื่อเสร็จจากการไถแล้ว เจ้าของควายนึกถึงการกระทำของตนต่อควาย กลัวจะเป็นบาปกรรมติดตัว จึงได้มีพิธีสู่ขวัญควายขึ้น

6) ประเพณีเดือน 12 หรือเดือนกันยายน เป็นเดือนที่คน

โบราณถือกันว่าเดือนนี้เป็นเดือนที่อดอยาก จึงมีคนพูดกันว่า “เดือนกันยา คือเดือนกัณโถยยาก” จึงต้องมีประเพณีทานก๋วยสลากขึ้น เพราะเดือนนี้ข้าวเปลือกที่เก็บไว้ในยุ้งใกล้จะหมด หรือบางครอบครัวหมดไปแล้ว คนที่ยังพอมีข้าวเหลืออยู่ก็เก็บไว้กินจนกว่าจะเก็บเกี่ยวข้าวใหม่ในปีต่อไป คนที่ต้องซื้อข้าวสาร

ผีขุนน้ำ คือผีที่รักษาต้นน้ำลำธาร ซึ่งน้ำเป็นปัจจัยสำคัญในการทำเกษตรเป็นอย่างมากสำหรับคนในชุมชน ถ้าปีไหนมีน้ำไหลจากขุนน้ำมากเกินไปจะเกิดน้ำท่วมไร่นา ถ้าปีไหนมีน้ำน้อยข้าวกล้าในนาตายเพราะขาดน้ำ ชาวไทยวนในสมัยก่อนเชื่อว่าเหตุที่จะทำให้น้ำน้อยหรือน้ำมาก อยู่ที่ผีขุนน้ำ ถ้าปีไหนมีการเลี้ยงผีลฤภู ปินันจะมีน้ำพอดีในการเพาะปลูก จึงมีพิธีเลี้ยงผีขุนน้ำ

ก่อนทำการประกอบพิธีสู่ขวัญควาย เจ้าของจะนำควายไปอาบน้ำให้สะอาด และนำมาผูกไถรมไม้ หรือไถคอก แล้วปูเสื่อสำหรับตั้งเครื่องสู่ขวัญ จากนั้นอาจารย์ประจำหมู่บ้านที่เชิญมาทำพิธีกล่าวพรรณนาถึงการทำนา กล่าวถึงคุณของควาย และกล่าวขอโทษควายที่ได้ด่าเหยียด เมื่อกล่าวจบผู้ทำพิธีเอากวยดอกไม้มากติดกับเขาควายทั้ง 2 ข้างด้วยสายสิญจน์ เอน้ำส้มป่อยประพรมตัวควาย พร้อมกับกล่าวให้พรแก่ควายให้มีสุข มีอายุยืน มีลูกหลายตัว แล้วเอาหญ้าอ่อนวางให้ควายกินเป็นอันเสร็จพิธี ส่วนข้าวสุก ไก่ต้ม เหล้าขนมต่างๆ คงเพื่อเป็นอาหารมีพิเศษสำหรับเจ้าของควายมากกว่า

จะหาซื้อยากและมีราคาแพง เมื่อคนอดอยากก็พากันคิดว่าผีที่เป็นญาติพี่น้องก็คงจะอดอยากเช่นกัน เป็นห่วงคนที่ตายไปว่าจะขาดแคลนเครื่องอุปโภคบริโภค จึงได้รวมกันจัดทำบุญสลากขึ้น โดยจัดหาข้าวปลาอาหารของกินของใช้ไปถวายแก่พระสงฆ์ เพื่ออุทิศส่วนบุญให้แก่ญาติที่ล่วงลับไป โดยไม่จำเพาะเจาะจงแก่ภิกษุหรือสามเณรรูปใดรูปหนึ่ง จึงทำเป็นสลาก เขียนชื่อผู้เป็นเจ้าของเครื่องไทยทานไปรวมปะปนกันให้พระภิกษุสามเณรจับสลาก เมื่อพระภิกษุสามเณรจับ ได้สลากของผู้ใด ผู้นั้นก็ยกถวายสลาก (เครื่องไทยทาน) ของตนให้แก่พระภิกษุสามเณรรูปนั้น

7) ประเพณีเดือน 1 (เดือนอ้าย) หรือเดือนตุลาคม เป็นช่วงเข้าสู่เทศกาลต่างๆ หลังจากการทำนา ซึ่งเมื่อเข้าพรรษาคือครบ 3 เดือน จนกระทั่งถึงวันเพ็ญเดือนอ้าย เป็นวันออกพรรษา ชาวบ้านจะเตรียมข้าวปลาอาหารตั้งแต่วันขึ้น 14 ค่ำ เพื่อนำไปทานขันข้าวอุทิศให้ญาติที่ล่วงลับไป และทุกคนจะต้องเอาข้าวปลาอาหารไปทำบุญรวมกันที่วัด เพราะเชื่อกันว่าเมื่อเข้าพรรษาแล้วก็ต้องไปออกพรรษา เพราะกลัวตั้งคำคนโบราณกล่าวไว้ว่า ถ้าไม่ไปวัดในวันนี้ "พรรษาจะซ้ำกัน" คือเข้าแล้วไม่ยอมออกเหมือนกับกินอาหารทางปากแล้วไม่ยอมถ่ายออกทางก้นนั่นเอง

ในวันออกพรรษานี้ตั้งแต่เช้าตรู่จะมีการทำบุญตักข้าวล้านบาตรกันที่วัด และชาวบ้านส่วนใหญ่ก็จะนำขันข้าวไปทำบุญ ครอบครัวหนึ่งๆ จะนำไปจำนวนหลายสำรับ เจ้าอาวาสและพระภิกษุจึงกล่าวคำให้พรจนเสียงแหบเสียงแห้งกันทีเดียว ทำให้อาหารที่ไปถวายมีมากมายทั้งประเภทน้ำ และแห้ง ซึ่งทางวัดไม่มีภาชนะมากพอสำหรับแยกใส่อาหารแต่ละอย่างจึงได้นำอาหารมาเทรวมกันในหม้อหรือกอละมัง ซึ่งคนไทยวนเรียกแกงที่นำมารวมกันหลายอย่างว่า "แกงโหะ" แต่ในปัจจุบันมีการปรุงแกงโหะขายโดยเฉพาะตามตลาดทั่วไป

การทำบุญ ตักข้าวล้านบาตร และขอมสอยให้กับหอเสื้อเมือง หอเสื้อบ้าน และมีปูย่าในตอนเช้า

รูปที่ 6.17 พิธีกรรมในวันสำคัญทางศาสนา

จากการสัมภาษณ์และการลงพื้นที่ นอกจากประเพณีออกพรรษาที่ชาวไถยวนบ้านยางหลวงยังคงปฏิบัติสืบต่อกันมา นอกจากนี้ยังมีวัฒนธรรมประเพณีที่ละเอียดอ่อนจนเป็นเอกลักษณ์ให้กับชุมชน งานประเพณีที่จัดขึ้นนี้เรียกว่า “จุลกฐิน” งานจุลกฐินเป็นงานบุญที่จะต้องถวายผ้าจุลกฐินให้เสร็จภายใน 1 วัน เริ่มตั้งแต่ เทียงคินของวันที่ 1 ไปจนถึงเทียงวันของวันที่ 2 ดังนั้นศรัทธาจะต้องช่วยกันคนละไม้ละมือเพื่อแสดงถึงศรัทธาอันแรงกล้า

ร้านค้าบริเวณข้างวัดยางหลวง

เทียนบูชาตามความเชื่อ

เครื่องบูชาพระแม่ธรณีหน้าสวนฝ้าย

ทุกคนช่วยกันปั่นฝ้ายที่เก็บมา

ทุกคนช่วยกันทอผ้าสำหรับทอดกฐิน

ขบวนกฐินเดินลัดเลาะมาตามทุ่งนา

กิจกรรมในช่วงกลางคืน ก่อนที่จะแยกย้ายกันไปช่วยทอผ้าทอดกฐิน

ฟ้อนฮอมบุญนำขบวนทอดกฐินมายังวัด

รูปที่ 6.18 บรรยากาศงานจุลกฐินของชาวไถยวนบ้านยางหลวง

รูปแบบของงานในตอนกลางวันจะมีการประกวดขบวนต่างๆ เช่น แห่กลองแห่ครุฑทวน มีขอให้ฟังบริเวณภายในวัด ซึ่งเป็นศิลปะพื้นบ้านของชาวไถยวน ผู้เฒ่าผู้แก่บางคนก็จะเตรียมเครื่องสักการะไว้ คนหนุ่มคนสาวก็จัดเตรียมสถานที่ จนถึงช่วงกลางคืนก็มีการละเล่นต่างๆ การปล่อยโคมไฟ จุดพลุไฟ จนถึงตีกลางคืนเวลา 23.00 น. ก็จะไปพากันไปปวารณาตัวที่จะทำบุญจุลกฐิน

จากนั้นเวลา 24.00 น. พอสิ้นเสียงลั่นฆ้องชัย นางฟ้าทั้งเจ็ดก็จะรำรำออกมาจากประตูวิหาร เพื่อนำ
 ทุกๆคนไปสู่สวนฝ้ายพอไปถึงหน้าสวนฝ้ายก็จะกราบพระแม่ธรณีพร้อมกับทำพิธี จากนั้นทุกคนจึง
 สามารถเข้าไปช่วยกันเก็บเมล็ดฝ้ายเพื่อนำไปช่วยกันปั่นฝ้าย ส่วนคนที่ทอผ้าอยู่ข้างวิหารก็นั่งทอกันไป
 ด้วยแรงศรัทธามัน บรรยากาศในช่วงนี้เต็มไปด้วยเสน่ห์แห่งธรรมชาติ และชนบท พอถึงเวลาตี 3 ก็
 ทำพิธีกวาดข้าวทิพย์โดยนางฟ้าทั้งเจ็ด ซึ่งผู้เฒ่าผู้แก่ได้เตรียมพื้นที่ไว้ให้ถือเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ โดยจะ
 สถานไม้ไผ่ที่เรียกว่า "ขั้ดตาหลวง" ให้นางฟ้าเข้าไปอยู่ในนั้น จนข้าวทิพย์ได้ที่ก็ลำเลียงเข้าไปไว้ในวิหาร
 เพื่อรอประกอบพิธีในวันรุ่งขึ้น ผ้าที่ได้จากการทอมาทั้งคืนในตอนเช้าจะนำมาเย็บต่อกันแล้วนำไป
 ย้อมสีธรรมชาติฝั่งไว้จนแห้ง จนได้เวลาตั้งชบวนแห่เครื่องสักการะ ต้นกรฐิน และผ้าจุกฐินในตอนเช้า
 โดยไปตั้งต้นจากปลายนาหลังจากนั้นก็แห่ชบวนมาตามคันทนา โดยมีช่างฟ้อนหนุ่มสาว มาฟ้อนฮอม
 บุญระหว่างเดินตามคันทนาจนมาถึงที่วัดก็จะมีชบวนจากในวัดฟ้อนต้อนรับด้วยเช่นกัน จากนั้นก็
 ช่วยกันนำเครื่องสักการะเข้าสู่วิหาร พระให้ศีล ให้พร เป็นอันเสร็จพิธีก่อนเที่ยงวัน

8) ประเพณีเดือน 2 (เดือนยี่) หรือเดือนพฤศจิกายน . เป็น
 เดือนที่ประกอบไปด้วยวัฒนธรรมประเพณีที่เด่นชัดอีกอย่างหนึ่งของชาวไทยวนนั่นก็คือ ประเพณียี่เป็ง
 หรือวันลอยกระทง

- เดือนยี่เป็ง คือวันเพ็ญกลางเดือน 12 เป็นเดือนที่หมดฟ้าหมดฝน
 ท้องฟ้าแจ่มใส อย่างเข้าสู่ฤดูหนาว น้ำในทุ่งนาเริ่มแห้ง ต้นข้าวเริ่มแก่ เป็นช่วงที่ชาวบ้านโดยทั่วไป
 วางเว้นจากงานในทุ่งนา เป็นเดือนที่มีความสุขใจ เพราะได้เห็นต้นข้าวออกรวงเต็มท้องนา ประเพณีใน
 เดือนยี่นี้คนในหมู่บ้าน จะนิยมไปฟังเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดกกันที่วัดยางหลวง และจุดประทีป
 บูชากันโดยรอบบริเวณบ้าน ดังนั้นวัดจึงเป็นสถานที่ศูนย์รวมทางจิตใจตามศรัทธาของชาวบ้าน โดย
 ก่อนถึงวันเดือนยี่เป็งจึงได้มีการจัดสถานที่ในวัดให้สะอาด แปลกนุปลกตา เริ่มตั้งแต่ประตูวัดจะมีการ
 จัดสร้างซุ้มประตูป่า ซึ่งวัดในชุมชนอื่นๆ ก็จะมีการจัดสร้างซุ้มประตูเช่นเดียวกัน บางชุมชนถึงกับมีการ
 ประกวดซุ้มประตูป่าเลยทีเดียว

9) ประเพณีเดือน 3 หรือเดือนธันวาคม . ใน ช่วง เดือน
 ธันวาคมเป็นช่วงที่เมล็ดข้าวออกรวงเต็มท้องนา สำหรับคนในชุมชนบ้านยางหลวงแล้วถือว่าข้าวเป็น
 ของสูง อีกทั้งยังมีบุญคุณมากที่เลี้ยงคนให้มีชีวิต เชื่อกันว่าข้าวนั้นเสมือนหนึ่งมีชีวิตจิตใจ ถ้าคนทำสิ่ง
 โดให้ข้าวไม่พอใจข้าวจะหนีออกจากยุ้งไป ทำให้ข้าวไม่พอกินตลอดทั้งปี ดังนั้นหลังจากการเก็บเกี่ยว
 ก่อนที่จะนำข้าวที่ได้มาเก็บใส่ไว้ในยุ้ง จึงต้องมีการทำพิธีเรียกขวัญข้าวเพื่อขอเชิญข้าวให้กลับมาอยู่ใน

ซุ้มประตูป่า คือการนำเอาไม้มาทำโครงซุ้ม ประดับโครงซุ้มด้วยทางมะพร้าว และเอาต้นกล้วย ต้นอ้อย ต้นบุก ต้นข่า มาปัก
 ไว้ให้ดูเหมือนกับประตูเข้าป่า การที่จัดทำประตูป่านี้ คาดว่าคงจำลองมาจากเรื่องในเวสสันดรชาดก คือตอนที่พระเวสสันดรถูกขับให้ออก
 จากเมือง พร้อมทั้งพระแม่เสด็จและโอรสธิดา จึงพากันเข้าไปอยู่ในป่าเพื่อขอขมาพญานาคที่อุปการะมี เมื่อไปถึงประตูป่าที่มีพยานเจตบุตร
 เป็นผู้เฝ้าไว้ทางไปเขาวงกตให้

ยุ่งจางที่บ้าน นอกจากนี้บางคนยังเอาฟักเขียว หรือ กระตองเต่าใส่ในยุ่งข้าวด้วย เพื่อให้ฟักข้าวให้
อบอุ่น หลังจากนั้นคอยหาวันที่จะตัดข้าวออกมาตำเป็นข้าวสารเพื่อนำไปตานข้าวใหม่ต่อไป

10) ประเพณีเดือน 4 หรือเดือนมกราคม ในช่วงเดือนสี่เป็ง
ของชาวไตยวนบ้านยางยังคงเป็นเดือนที่ต้องประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวอีกเช่นกัน พิธีกรรมดัง
กล่าวคือ การตานข้าวใหม่

- ประเพณีการตานข้าวใหม่ เป็นประเพณีที่กระทำกัน
ในช่วงหลังฤดูการเก็บเกี่ยว นิยมทำกันในวันเพ็ญเดือน 4 (เดือน 2 ของไทย) เรียกว่า สี่เป็ง

ตามความเชื่อของชาวบ้านนั้นเชื่อว่า ผลผลิตที่ได้มานั้น นอกจากจะ
ด้วยจากน้ำพักน้ำแรงของตนเองแล้ว ธรรมชาติ และความคุ้มครองจากบุคคลหรือสิ่งที่ตนนับถืออยู่นั้น
ช่วยให้ได้ผลผลิตนั้นด้วย อันได้แก่ ผีฟ้า ผีฝ่าย ผีปญา กระทั่งคนแก่คนเฒ่าที่นับถือ รวมถึงพระพุทธ
พระธรรม พระสงฆ์ ดังนั้น เมื่อมีผลผลิตใหม่เกิดขึ้น จึงนึกถึงการตอบแทนคุณ และการบูชาต่อสิ่ง
เหล่านี้เกิดเป็นประเพณีการตานข้าวใหม่ขึ้น พิธีกรรมที่สำคัญในประเพณีนี้นอกจากการขอมสวดย คือ
การนำเอาข้าวปลา อาหารไปบูชาต่อผีปญา คนเฒ่าคนแก่ การตานข้าวพระเจ้า (ถวายข้าวพระพุทธ)
และใส่บาตรแด่พระสงฆ์ ตานขันข้าวเพื่ออุทิศส่วนกุศลแก่บรรพบุรุษผู้ล่วงลับแล้ว

11) ประเพณีเดือน 5 หรือเดือนกุมภาพันธ์ ในเดือนนี้จะประกอบไป
ด้วยวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาอีกวันหนึ่งนั่นก็คือ วันมาฆบูชา เป็นวันเพ็ญเดือน 5 เหนือ (เดือน 3
ใต้) ตอนเช้ามีการทำบุญตักบาตร ตอนบ่ายมีการฟังเทศน์ และตอนเย็นมีการไหว้พระสวดมนต์ แล้ว
เวียนเทียนประทักษิณรอบวิหารวัดยางหลวง

12) ประเพณีเดือน 6 หรือเดือนมีนาคม เป็นเดือนแห่ง
การทำบุญรื่นเริงขนาดใหญ่ นั่นก็คือ ประเพณีปอยหลวง เพื่อฉลองสิ่งก่อสร้างถาวรวัตถุ อาคาร
สิ่งก่อสร้าง ในการจัดให้มีงานฉลองส่วนมากจะเป็นอาคารที่มีขนาดใหญ่ ถ้าถาวรวัตถุอยู่นั้นอยู่ในวัด เช่น
อุโบสถ วิหาร กุฏิสงฆ์หลังใหญ่แบบล้านนา เจดีย์ หอไตร ฯลฯ ถ้าเป็นของสาธารณชนนอกวัด ได้แก่
โรงเรียน สะพานข้ามแม่น้ำใหญ่ สำหรับวิหารที่ทำการก่อสร้างขึ้นมาใหม่ภายในวัดยางหลวงก็จะมีการ
ปอยหลวงจัดขึ้นเพื่อเฉลิมฉลองเช่นกัน

ปอยหลวงเป็นงานใหญ่ที่แสดงให้เห็นถึงความร่วมมือร่วมใจระหว่าง
วัดและคนในชุมชนจึงจะสามารถดำเนินงานให้สำเร็จได้ เพราะต้องเตรียมงานต้อนรับขบวนแห่ครุ
ฑานจากวัดอื่น เรียกวัดเหล่านั้นว่า "หัววัด" ดังนั้นวัดที่จะจัดงานปอยหลวงจึงต้องวางแผนงานไว้
ล่วงหน้าหลายเดือน มีการเรียกประชุมชาวบ้านบ่อยๆ โดยใช้กลองตีเป็นสัญญาณ ถึงกับมีคำกล่าวไว้
ว่า " ตีกลองเรียกประชุมจนหน้ากลองทะเล " แต่ในปัจจุบันมีเครื่องขยายเสียงภายในชุมชนทำให้การ
กระจายข่าวเป็นไปด้วยความสะดวก

ตารางที่ 6.3 สรุปรูปแบบงานประเพณี และความเชื่อที่ส่งผลต่อการเกิดกิจกรรมทางวัฒนธรรมภายในชุมชน

งานประเพณี และความเชื่อ	พิธีกรรม	รูปแบบกิจกรรม / ความเชื่อ
<p>● คติความเชื่อ</p> <p>1) ความเชื่อเกี่ยวกับศาสนา</p>	<p>- การทำบุญตักบาตรในวันสำคัญทางพุทธศาสนา</p>	<p>- ก่อนวันสำคัญทางศาสนาในแต่ละบ้านจะช่วยกันจัดเตรียมสิ่งของ เครื่องใช้ในการบูชาในวันรุ่งขึ้น โดยมีการตั้งข้าวส้นบาตรกันในบริเวณหน้าวิหาร หลังจากนั้นจึงदानชั้นข้าว เพื่ออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลแก่บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว</p>
<p>2) ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มองไม่เห็น</p> <p>- ความเชื่อเรื่องท้าวหังสี</p> <p>- ความเชื่อในการบูชาเทียน</p> <p>- ความเชื่อเรื่องผีเจ้านาย</p> <p>- ความเชื่อเรื่องผีเสื้อบ้าน</p> <p>- ความเชื่อเรื่องผีปู่ย่า</p>	<p>- การขึ้นท้าวหังสี</p> <p>- การบูชาเทียน</p> <p>- การเลี้ยงผีเจ้านาย</p> <p>- การเลี้ยงผีเสื้อบ้าน และการหอมสวาง</p> <p>- การเลี้ยงผีปู่ย่า และการหอมสวาง</p>	<p>- จะกระทำเมื่อมีงานมงคลต่างๆ เช่น ขึ้นบ้านใหม่ แต่งงาน ขึ้นปีใหม่ และงานอื่นๆ ที่มีความหมายในทางเป็นมงคลแก่ครอบครัว วัดหมู่บ้าน เพื่อขอให้ท้าวหังสีคุ้มครองให้อยู่เย็นเป็นสุขตลอดไป</p> <p>- เป็นเทียนที่ทำขึ้นเป็นพิเศษในโอกาสต่างๆ ส่วนมากจะบูชากันในวันปากปี ซึ่งตรงกับวันที่ 16 เมษายน และในวันเดือน 12 เบ็ง วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา และโอกาสอื่นๆ ตามความเชื่อของแต่ละคน เพื่อบูชาความสุข ความเจริญ มีโชค ชนะศัตรู ลดเคราะห์ สะเดาะเคราะห์ ต่ออายุ เป็นต้น เทียนที่บูชาทำขึ้นโดยพ่ออาจารย์ใช้เทียนเล่มใหญ่เขียนยันต์เขียนลงไปรอบเล่มเทียน</p> <p>- ชาวไทยวนบ้านยางหลวงเชื่อว่าหอเสื้อเมืองคือที่สถิตของพระยาหลวงผู้ซึ่งเป็นวิญญาณวิบุรุษในอดีต หรือผู้ปกครองบ้านเมืองในอดีตที่กลายเป็นเทวดาในระดับภูมิเทวดา ทำหน้าที่ปกป้องรักษาชุมชนและผู้คนในเมืองแม่แจ่ม ซึ่งจะกระทำทำการเลี้ยงผีเจ้านายเป็นประจำทุกปี แต่จะมีการเลี้ยงใหญ่ในทุกๆ 3 ปี ในช่วงเดือน 9</p> <p>- ชาวไทยวนบ้านยางหลวงเชื่อว่าผีเสื้อบ้านคือผีที่คอยปกป้องรักษาคนในหมู่บ้านให้อยู่ร่มเย็นเป็นสุข ซึ่งมีพื้นที่ตั้งอยู่บริเวณกลางหมู่บ้าน เมื่อถึงวันปีใหม่เมือง จะทำพิธีดำหัวให้กับผีเสื้อบ้าน โดยมากจะเลือกเอาวันปากปีคือวันที่ 16 เมษายน ชาวบ้านแต่ละคนจะนำดอกไม้เครื่องไหว้ อาหารคาวหวาน ขนมต่างๆ และสุราเครื่องดองของเนมามาชุมนุมกันที่ศาล มีการดำหัวโดยผ่านคนทรงเจ้า</p> <p>- ผีปู่ย่า คือผีบรรพบุรุษที่คอยรักษาคุ้มครองคนในครัวเรือนไม่ให้มีภัยอันตราย สืบสานกันมาทางสายมารดา โดยลูกที่เป็นหญิงเป็นผู้รับถ่ายทอด เมื่อมารดายังมีชีวิตอยู่ผีปู่ย่าจะอยู่ที่เรือนของมารดา พวกลูกๆ จึงต้องไปไหว้ผีปู่ย่าที่เรือนของมารดาซึ่งถือว่าเป็นเรือนเก่า เมื่อมารดาเสียชีวิตแล้วลูกคนโตที่เป็นหญิงจะรับเอาผีปู่ย่าไปไว้ที่เรือนของตนสืบต่อกันเป็นลูกไซ้ พิธีการเลี้ยงผีปู่ย่าโดยทั่วไปจะทำในช่วงเดือน 9 แรม 9 ค่ำทางเหนือ หรือทำในวันที่มีพิธีกรรมสำคัญเกิดขึ้นในบ้าน เช่น งานแต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่</p>
<p>● งานประเพณี</p> <p>1) ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต</p> <p>- ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด</p>	<p>- พิธีเสาะคนเกิด</p>	<p>- จะกระทำเมื่อมีทารกเกิดขึ้นมาใหม่อายุประมาณ 1 เดือน เพื่อถามหาว่าใครมาเกิดเป็นลูกของเรา โดยจะให้ม้าขี้ (คนทรง) ของผีเจ้านายเป็นคนเสาะ เชื่อกันว่าถ้าทำถูกต้องดีเด็กคนนั้นจะเลี้ยงง่ายไม่ช้ำโรค</p>

ตารางที่ 6.3 สรุปรูปแบบงานประเพณี และความเชื่อที่ส่งผลต่อการเกิดกิจกรรมทางวัฒนธรรมภายในชุมชน (ต่อ)

งานประเพณี และความเชื่อ	พิธีกรรม	รูปแบบกิจกรรม / ความเชื่อ
- คดีเกี่ยวกับการตาย	- พิธีตัดเกิด หรือปัดรังควาน	- พิธีนี้ทำขึ้นเพื่อเป็นการให้กำลังใจแก่ผู้ที่ตั้งท้อง หรือใช้กับเด็กที่กำลังโตเจ็บไข้ได้ป่วยป่วยโดยมีหมอมผีเป็นผู้ทำพิธี - คดีความเชื่อเกี่ยวกับความตายอีกประการของคนเฒ่าคนแก่ในชุมชนโดยเฉพาะผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไปเชื่อว่าความตายนั้นไม่ใช่สิ่งที่น่ากลัวเพราะเป็นการกลับสู่บ้านเก่า กลับไปยังที่ที่เราเคยมา ซึ่งในชีวิตหนึ่งนั้นเรามีโอกาสที่กลับมาเกิดใหม่อีกถึง 32 ครั้งตามขวัญของเรา โดยพ่อฮุย แม่ฮุยแต่ละคนจะมีการเตรียมเสื้อผ้า ซินตั้นจก และข้าวของเครื่องใช้ที่จำเป็นใส่ไว้ในถุง หรือกระบุง เป็นการเตรียมพร้อมสำหรับตัวเองเมื่อถึงเวลาจากโลกนี้ไป เพื่อไม่ให้ลำบากแก่ลูกหลานหรือคนที่อยู่ข้างหลัง
2) ประเพณีในรอบปี (1) ประเพณีเดือน 7 หรือเดือนเมษายน - ประเพณีปีใหม่เมือง หรือเทศกาลสงกรานต์	- พิธีขอมสวย และรดน้ำดำหัวคนเฒ่าคนแก่ - พิธีส่งสงสาร	- นำเอาข้าวตอก ดอกไม้ ขนม ของกินของใช้ต่างๆ ไปให้ตามบ้านพ่อฮุย แม่ฮุย บ้านแกมี บ้านผีเจ้านาย เพื่อเป็นการระลึกบุญคุณของคนเฒ่าคนแก่ที่เคยเลี้ยงดูตนเองมา รวมทั้งผีปู่ย่า และมีเจ้านายด้วย ที่ช่วยปกป้องรักษาให้ตนเองอยู่รอดปลอดภัยมาจนถึงทุกวันนี้ - พิธีนี้จะกระทำในวันที่ 13 เมษายน ของทุกปี โดยชาวบ้านจะช่วยกันสร้างสวดวงขนาดใหญ่ แล้วนำไปวางบนแพกลางแม่น้ำแม่แจ่ม โดยพ่อนานจะเป็นคนทำพิธี เอาแป้งมาเสกแล้วแบ่งกันไปทำตามโบหนาคันน้อย แล้วปั้นเป็นรูปปีเกิดของตัวเอง แล้วนำไปวางบนสวดวง หลังจากนั้นก็ปล่อยแพลงไปตามน้ำ หลายคนก็จะพากันดำน้ำลอดแพ เพราะเชื่อว่าจะได้โชคดี
(2) ประเพณีเดือน 8 หรือเดือนพฤษภาคม - งานประเพณีปอยบวช หรือปอยน้อย	- พิธีจัดงานอุปสมบท	- เป็นงานอุปสมบทที่ไม่จัดใหญ่โต เป็นงานเรียบง่าย ทั่วกันภายในหมู่วงศ์ญาติ ไม่เหมือนงานบรรพชาซึ่งจัดเป็นงานใหญ่รองจากปอยหลวง
(3) ประเพณีเดือน 9 หรือเดือนมิถุนายน - ประเพณีเลี้ยงผี	- พิธีเลี้ยงผีขุนน้ำ - พิธีเลี้ยงผีเจ้านาย / ผีปู่ย่า	- ชาวไทยวนบ้านยางหลวงเชื่อกันว่าผีขุนน้ำ คือผีที่รักษาต้นน้ำลำธาร ซึ่งน้ำเป็นปัจจัยสำคัญในการทำการเกษตรเป็นอย่างมากสำหรับคนในชุมชน น้ำจะมีน้อยหรือมากขึ้นอยู่กับผีขุนน้ำ ถ้าปีไหนมีการเลี้ยงดีผีสูง ปีนั้นจะมีน้ำพอดีในการเพาะปลูก - จัดเครื่องบูชา อาหารคาวหวาน ข้าวตอก ดอกไม้ สุรา เครื่องทองของเมาต่างๆ และทำพิธีโดยพ่ออาจารย์ ส่วนผีปู่ย่าทำพิธีโดยคนเฒ่าของสายตระกูลเป็นคนตั้งเครื่องบูชาบริเวณเสามงคผลของบ้าน
(4) ประเพณีเดือน 10 หรือเดือนกรกฎาคม - การทำนา	- พิธีแรกไถ	- เป็นการทำพิธีมงคลก่อนจะเริ่มไถนาเป็นครั้งแรก เป็นการบอกผีที่รักษานา (แม่โพสพ) ให้รับรู้ เพื่อให้เกิดกำลังในการทำนาแต่ละปี ทำพิธีโดยเจ้าของนาหรือพ่ออาจารย์บริเวณหัวนาที่มีเนินสูงกว่าพื้นนา จากนั้นลงมือไถแรกจนเสร็จ

ตารางที่ 6.3 สรุปรูปแบบงานประเพณี และความเชื่อที่ส่งผลต่อการเกิดกิจกรรมทางวัฒนธรรมภายในชุมชน (ต่อ)

งานประเพณี และความเชื่อ	พิธีกรรม	รูปแบบกิจกรรม / ความเชื่อ
- การทำนา (ต่อ) - วันเข้าพรรษา	- พิธีหว่านกล้า - พิธีแรกปลูก - ตักข้าวสันบาตร ถวายชั้นข้าว และหอมสวย	- เมื่อไถนาเสร็จแล้วพอนาจะทำการไถนาแปลงเล็กๆ เรียกว่า "ตากกล้า" แล้วนำข้าวไปหว่าน โดยนำตาเหล็กกับมะโมตามอดปักไว้ 4 มุมบริเวณที่จะหว่านกล้า เพื่อป้องกันไม่ให้ผีนำเมล็ดธัญญาพานมาหว่านปนกับเมล็ดข้าว - เป็นการทำพิธีมงคลก่อนการปลูกข้าวครั้งแรก มักทำในตอนเย็นก่อนวันปลูก การทำพิธีแรกปลูกมีพิธีกรรม จุกกรรม และเครื่องบูชา เหมือนกับการทำพิธีแรกไถ เมื่อทำพิธีเสร็จแล้วพอนาจะเอาต้นกล้าจำนวน 16 กองปลูกเป็นข้าวแรกในนาบริเวณที่ใกล้กับค้างข้าว - ในเดือน 10 ขึ้น 14 ค่ำ จะเป็นวันดาววันที่ชาวบ้านจัดเตรียมอาหารและสวยดอก ขนมต่างๆ เช่น ขนมจ็อก (ขนมเทียน) ฯลฯ มีการเก็บดอกไม้ มวนบุหรื ทำหมากเมียงเป็นค้ำๆ เพื่อใส่ในชั้นข้าว เตรียมไว้สำหรับทำบุญในวันรุ่งขึ้น พอเช้าเดือน 10 ขึ้น 15 ค่ำ ก็จะยกชั้นข้าวที่เตรียมไว้ไปถวายให้พระภิกษุที่วัดตั้งแต่เช้าตรู่ แล้วให้พระภิกษุนำให้พรอุทิศส่วนกุศลไปให้พ่อแม่พี่น้องที่ล่วงลับไป
(5) ประเพณีเดือน 11 หรือเดือนสิงหาคม	- พิธีสูขวัญควาย	- เพื่อขอขมาสูขวัญควาย มีพ่ออาจารย์มาทำพิธีกล่าวพรรณนาถึงการทำนา ถึงคุณของควาย และกล่าวขอโทษควายที่ได้ดูดาเสียนดี
(6) ประเพณีเดือน 12 หรือเดือนกันยายน	- งานตานก่วยสลาก	- เป็นเดือนกสิณเดือนอยากที่ข้าวเปลือกในยุ้งใกล้จะหมด เลยคิดว่ามีที่เป็นญาติพี่น้องก็คงจะอดอยากเช่นกัน เลยจัดหาข้าวปลาอาหารของกินใช้ไปถวายแก่พระสงฆ์ เพื่ออุทิศส่วนบุญให้แก่ญาติที่ล่วงลับไปโดยไม่จำเพาะเจาะจงแก่ภิกษุสามเณรรูปใดรูปหนึ่ง จึงทำเป็นฉลาก เขียนชื่อผู้เป็นเจ้าของก่วยสลากรวมกันไม่ให้พระสงฆ์จับฉลาก ได้ฉลากของผู้ใดผู้นั้นก็ยกก่วยสลากของตนให้พระรูปนั้น
(7) ประเพณีเดือน 1 หรือเดือนตุลาคม - วันออกพรรษา	- ตักข้าวสันบาตร ถวายชั้นข้าว และหอมสวย - จุลกฐิน (แล้วแต่เจ้าภาพ)	- ปฏิบัติเหมือนช่วงวันเข้าพรรษา แต่หากมีเจ้าภาพในการจัดจุลกฐินก็จะมีกิจกรรมที่ครึกครื้นไม่เหมือนกับที่โน่น เนื่องจากงานจุลกฐินเป็นงานบุญที่จะต้องถวายผ้าจุลกฐินให้เสร็จภายใน 1 วัน เริ่มตั้งแต่เที่ยงคืนของวันที่ 1 ไปจนถึงเที่ยงวันของวันที่ 2 ดังนั้นคนในชุมชนจะต้องช่วยกันคนละไม้ละมือเพื่อแสดงถึงศรัทธาอันแรงกล้า
(8) ประเพณีเดือน 2 หรือเดือนพฤศจิกายน - ประเพณียี่เป็ง หรือวันลอยกระทง	- ฟังเทศน์มหาชาติ - บูชาประทีป/จัดจุ่มประตูปา	- คนในหมู่บ้านจะนิยมไปฟังเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดกกันที่วัดยางหลวง และจุดประทีปบูชากันโดยรอบบริเวณบ้าน บางบ้านก็มีการจุดเทียนบูชาที่พ่ออาจารย์เป็นคนทำ เพื่อส่งเคราะห์ เพื่อโชคลาภ เป็นต้น
(9) ประเพณีเดือน 3 หรือเดือนธันวาคม - ประเพณีเรียกขวัญข้าว	- พิธีเรียกขวัญข้าว	- คนในหมู่บ้านยางหลวงเชื่อว่าข้าวเป็นของสูงซึกทั้งยังมีบุญคุณที่เลี้ยงให้คนมีชีวิต เชื่อกันว่าข้าวนั้นเสมือนหนึ่งมีชีวิตจิตใจ ถ้าคนทำสิ่งใดให้ข้าวไม่พอใจข้าวจะหนีออกจากยุ้งไป ทำให้ข้าวไม่พอกินตลอดทั้งปี ดังนั้นหลังจากที่นำข้าวใส่ยุ้งแล้วจึงต้องทำพิธีเรียกขวัญข้าว
(10) ประเพณีเดือน 4 หรือเดือนมกราคม - ประเพณีตานข้าวใหม่	- พิธีหอมสวย / ถวายชั้นข้าว	- ตามความเชื่อของชาวบ้านนั้นเชื่อว่า ผลผลิตที่ได้มานั้นนอกจากจะได้มาจากน้ำพักน้ำแรงของตนเองแล้ว ธรรมชาติ และความ

ตารางที่ 6.3 สรุปรูปแบบงานประเพณี และความเชื่อที่ส่งผลต่อการเกิดกิจกรรมทางวัฒนธรรมภายในชุมชน (ต่อ)

งานประเพณี และความเชื่อ	พิธีกรรม	รูปแบบกิจกรรม / ความเชื่อ
- ประเพณีตานข้าวใหม่ (ต่อ)	- พิธีขอมสวຍ / ถวายขันข้าว (ต่อ)	คุ้มครองจากบุคคลหรือสิ่งทีตนนับถืออยู่นั้นช่วยให้ได้ผลผลิตนั้นด้วย ซึ่งนอกจากการขอมสวຍในวันเพ็ญ เดือนสี่ แล้วยังมีกรนำเอาดอกไม้ ข้าวปลา อาหารไปบูชาต่อมีญ่า คนเฒ่าคนแก่ การถวายข้าวพระพุทธร และใส่บาตรแต่พระสงฆ์ ตานขันข้าว อุทิศส่วนกุศลแก่บรรพบุรุษผู้ล่วงลับ
(11) ประเพณีเดือน 5 หรือเดือนกุมภาพันธ์ - วันมาฆบูชา	- ทำบุญตักบาตร	- ในวันเพ็ญเดือน 5 เหนือ ตอนเช้าทำบุญตักบาตร ตอนบ่ายมีการฟังเทศน์ และลอนเย็นไหว้พระสวดมนต์เวียนเทียนรอบวิหาร
(12) ประเพณีเดือน 6 หรือเดือนมีนาคม - งานปล่อยหลวง	- พิธีพุทธาภิเษก	- เป็นงานเฉลิมฉลองสิ่งก่อสร้างถาวรวัตถุ อาคารสิ่งก่อสร้างขนาดใหญ่ เช่น อุโบสถ วิหาร โรงเรียน สะพานข้ามแม่น้ำ ฯลฯ โดยทั่วไปมีการจัดงาน 3 วันเป็นอย่างต่ำ แต่ถ้าเป็นการฉลองอุโบสถ หรือวิหารที่มีการสร้างพระประธานใหม่จะต้องเพิ่มงานอีก 1 วันเพื่อทำพิธีพุทธาภิเษก
สรุปรูปแบบงานประเพณี และความเชื่อที่ส่งผลต่อการเกิดกิจกรรมทางวัฒนธรรมภายในชุมชน	งานประเพณีหรือความเชื่อต่างๆ ที่คนภายในชุมชนยึดมั่นและศรัทธาสันมีป้อเกิดมาจากความเชื่อถือและศรัทธาในพุทธศาสนาเป็นหลัก ประกอบกับการเป็นสังคมเกษตรกรรม รูปแบบงาน พิธีกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นจึงเกี่ยวข้องกับดิน ฟ้า อากาศ ตลอดจนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มองไม่เห็นโดยเชื่อว่ามีส่วนลดลาลให้เกิดความเจริญความสุขให้กับครอบครัว วัด และหมู่บ้าน ซึ่งชาวไทยวนบ้านยางหลวงแห่งนี้ยังคงยึดถือปฏิบัติเจกเช่นชาวไทยวนในอดีต	

6.4 รูปแบบ และเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมภายในชุมชน

จากการศึกษารูปแบบทางการตั้งถิ่นฐานของชุมชนชาวไทยวนบ้านยางหลวงซึ่งเป็นการศึกษาในระดับใหญ่หรือภาพรวมของชุมชน ตลอดจนการศึกษาถึงองค์ประกอบโครงสร้างทางด้านต่างๆ ภายในชุมชนซึ่งเป็นการศึกษาในรายละเอียดของภาพรวมชุมชน ดังนั้นในการศึกษาถึงรูปแบบและเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมภายในชุมชนจึงเป็นการศึกษาที่ลงถึงรายละเอียดของชุมชนมากยิ่งขึ้น ดังนี้

6.4.1 รูปแบบสถาปัตยกรรมที่พบภายในชุมชน

6.4.1.1 ลักษณะอาคารบ้านเรือน

สิ่งปลูกสร้างภายในชุมชนส่วนใหญ่ยังคงไว้ซึ่งรูปแบบ และเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมของชาวไทยวน ที่มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศ และวิถีชีวิตของสังคมเกษตรกรรม ปัจจุบัน

รูปแบบและลักษณะของการใช้อาคารในชุมชนบ้านยางหลวงที่พบภายในพื้นที่โดยรอบชุมชนทั่วไปจากการสำรวจพื้นที่ศึกษาซึ่งประกอบด้วยสิ่งปลูกสร้างที่เป็นอาคารบ้านเรือนจำนวนประมาณ 171 หลัง หากแต่ยังไม่นับถึงองค์ประกอบโครงสร้างทางกายภาพอย่างอื่นที่มีอยู่ภายในบริเวณบ้านอีกจำนวนไม่น้อย เช่น โรงเลี้ยงสัตว์ และโรงตากพืชผลผลิตทางการเกษตร โดยส่วนใหญ่พบว่ามิลักษณะของการเป็นชุมชนพักอาศัยเป็นหลัก ดังจะเห็นได้จากสัดส่วนของอาคารที่มีกิจกรรมการพักอาศัยถึงร้อยละ 70.76 ที่ปลูกสร้างบ้านเรือนเกาะกลุ่มกันไปตามเส้นทางถนนสายหลักภายในหมู่บ้าน และรองลงมาเป็นอาคารที่ไม่มีกิจกรรมถึงร้อยละ 11.70 ทั้งนี้อาคารดังกล่าวได้รับเป็นอาคารที่ได้รับผลกระทบจากภัยน้ำท่วมในบริเวณทำนุหมู่บ้านทำให้อาคารบางหลังถูกทิ้งร้างไป ขณะที่สิ่งปลูกสร้างที่เหลือถูกใช้เพื่อกิจกรรมอื่นคือ อาคารศาสนสถานร้อยละ 5.85 เรือนพักอาศัยกึ่งร้านค้าร้อยละ 2.34 พบทั่วไปในชุมชนบ้างเล็กน้อย และมีเรือนร้านค้าเพียงไม่กี่หลังที่แยกตัวออกจากเรือนพักอาศัยพบเพียงร้อยละ 1.75 ทั้งนี้เนื่องจากพื้นที่ชุมชนอยู่ไม่ห่างไกลจากแหล่งชุมชนเมืองแม่แจ่มเท่าใดทำให้ร้านค้าจึงมีไม่มากนักในพื้นที่

อาคารศาสนสถาน

อาคารบ้านพักอาศัย

สถานศึกษา

รูปที่ 6.19 ลักษณะอาคารบ้านเรือนที่พบโดยทั่วไปภายในชุมชน

ตารางที่ 6.4 แสดงการจำแนกอาคารบ้านเรือนตามกิจกรรมการใช้สอย

กิจกรรมการใช้สอย	จำนวน	ร้อยละ
เรือนพักอาศัย	121	70.76
เรือนพักอาศัยกึ่งร้านค้า	4	2.34
เรือนร้านค้า	3	1.75
ศาสนสถาน (วัดยางหลวง)	10	5.85
สถานศึกษา	8	4.68
อาคารสาธารณะ	1	0.58
สถานที่ศักดิ์สิทธิ์	3	1.75
ฌาปนสถาน	1	0.58
ไม่มีกิจกรรม	20	11.70
รวม	171	100.00

ที่มา : จากการสำรวจ, 2548

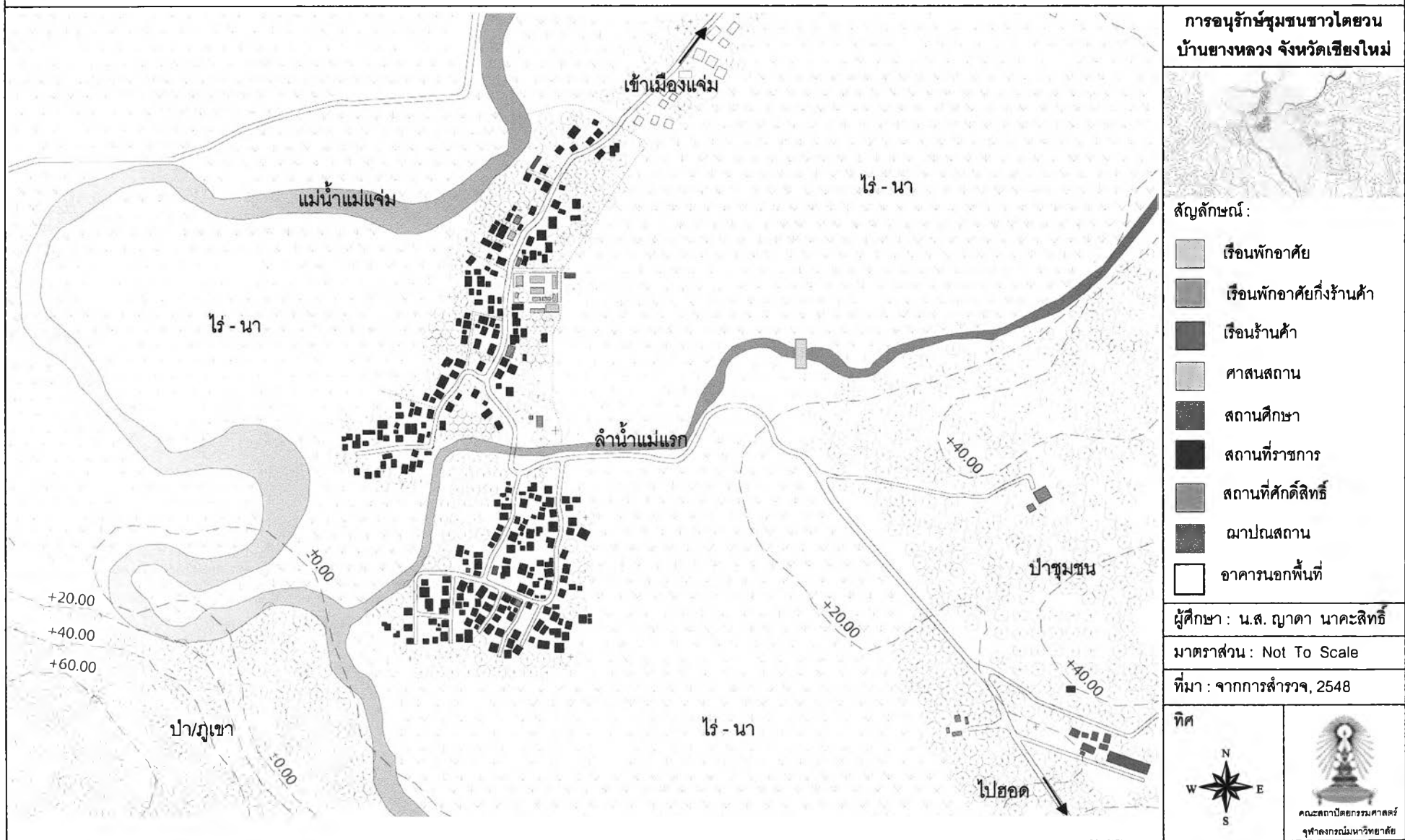
ตารางที่ 6.5 แสดงการจำแนกอาคารบ้านเรือนตามจำนวนชั้น

จำนวนชั้น	จำนวน	ร้อยละ
ชั้นเดียว	48	28.07
ชั้นเดียวยกใต้ถุนสูง	65	38.01
สองชั้น	58	33.92
รวม	171	100.00

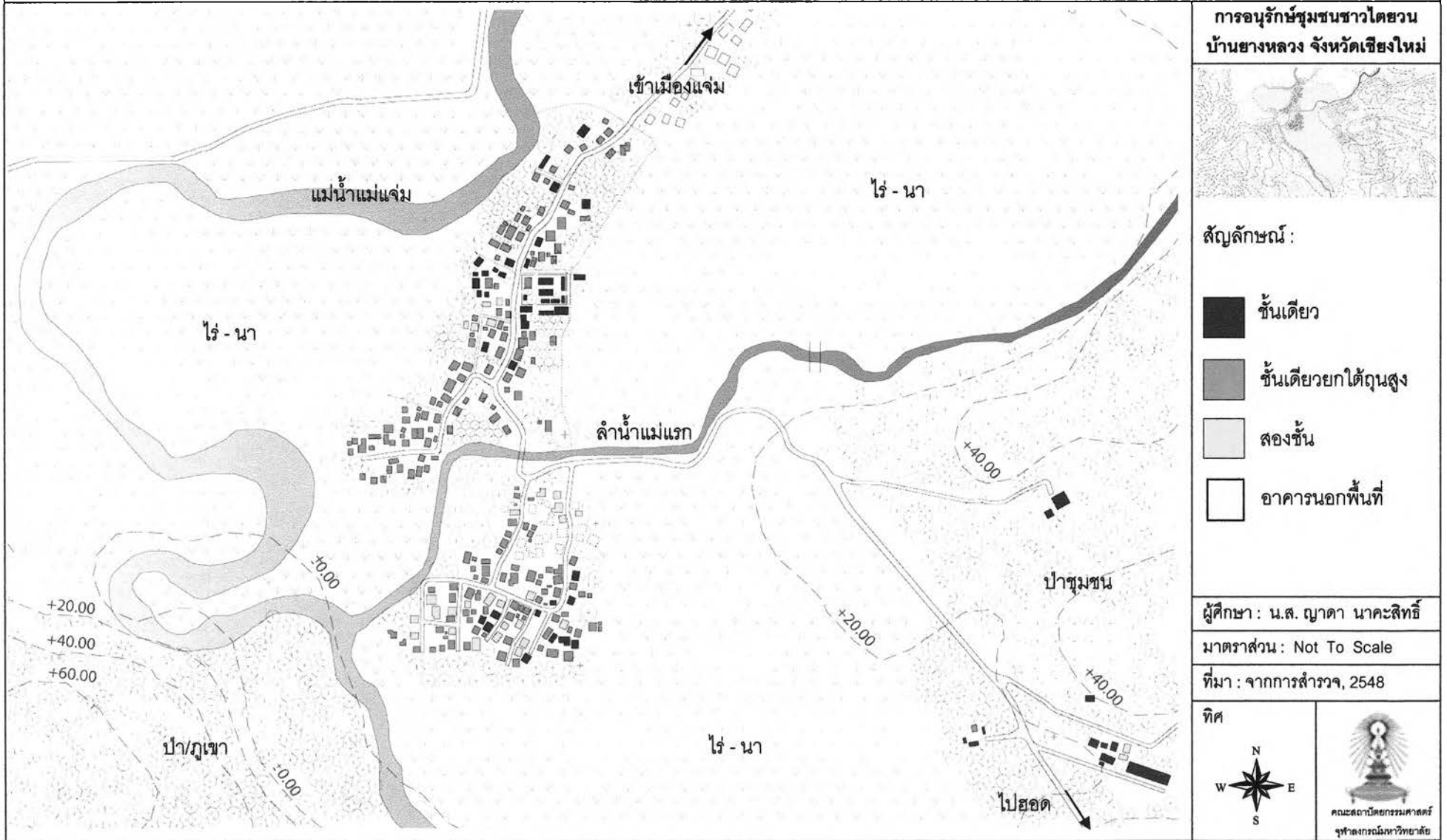
ที่มา : จากการสำรวจ, 2548

เนื่องจากการดำรงวิถีชีวิตของชาวไทยวนส่วนใหญ่มีสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่เอื้ออำนวยต่อวิถีชีวิตคั้งนั้นบ้านเรือนที่นิยมปลูกสร้างส่วนใหญ่จึงมีลักษณะเป็นเรือนชั้นเดียวยกใต้ถุนสูงถึงร้อยละ 38.01 เพื่อใช้พื้นที่โล่งบริเวณใต้ถุนไว้เก็บของ เก็บอุปกรณ์เครื่องมือเกษตรต่างๆ ตลอดจนใช้เป็นพื้นที่ทอผ้าเพื่อเป็นรายได้เสริมให้กับครอบครัว รองลงมาร้อยละ 33.92 เป็นบ้านสองชั้นที่นิยมปลูกสร้างกันในช่วงเมื่อไม่กี่ปีที่ผ่านมา หรือส่วนใหญ่เป็นการต่อเติมจากบ้านชั้นเดียวใต้ถุนสูงให้กลายเป็นบ้านสองชั้นโดยการกั้นผนังบริเวณใต้ถุนที่เคยเป็นพื้นที่โล่งเพื่อรองรับการขยายตัวของครอบครัวที่มีมากขึ้น ส่วนบ้านชั้นเดียวพบเพียงร้อยละ 28.07 ภายในพื้นที่ชุมชน ซึ่งส่วนมากเป็นบ้านที่ก่อสร้างขึ้นมาใหม่เช่นกันสำหรับครอบครัวขนาดเล็ก

แผนที่ 6.4 แสดงการจำแนกอาคารบ้านเรือนตามกิจกรรมใช้สอย

แผนที่ 6.5 แสดงการจำแนกอาคารบ้านเรือนตามจำนวนชั้น

สิ่งปลูกสร้างภายในชุมชนส่วนใหญ่ใช้ไม้จริงในการก่อสร้างบ้านเรือนถึงร้อยละ 49.71 ซึ่งเป็นวัสดุที่นิยมใช้กันมาตั้งแต่อดีต เป็นวัสดุที่หาได้เองจากสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวย แต่ปัจจุบันจำนวนป่าไม้เริ่มลดลงประกอบกับสิ่งอำนวยความสะดวกในการก่อสร้างที่มีให้เลือกมากขึ้น ดังนั้นวัสดุที่ใช้จึงเริ่มเปลี่ยนไป ตลอดจนอาคารดั้งเดิมที่มีการต่อเติมขึ้นมาใหม่ด้วยวัสดุที่ร่วมสมัย

สภาพอาคารที่พบภายในพื้นที่ที่มีการปรับปรุง ต่อเติม และซ่อมแซมเป็นส่วนใหญ่ถึงร้อยละ 47.95 เนื่องจากระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในบ้านแต่ละหลังค่อนข้างนานพอสมควร จึงต้องมีการปรับปรุง หรือต่อเติมเพื่อขยายครอบครัวยาว รongลงมาสภาพอาคารเริ่มมีสภาพทรุดโทรม มาตรการดูแลรักษาร้อยละ 21.05 นอกจากนี้ยังมีทั้งอาคารบ้านเรือนที่เพิ่งก่อสร้างแล้วเสร็จใหม่ หรือเริ่มรื้อถอนบ้านที่ทรุดโทรมเพื่อทำการก่อสร้างขึ้นมาใหม่ในรูปแบบที่ร่วมสมัยมากขึ้น

ตารางที่ 6.6 แสดงการจำแนกอาคารบ้านเรือนตามวัสดุก่อสร้าง

วัสดุก่อสร้าง	จำนวน	ร้อยละ
ไม้	85	49.71
คอนกรีต	19	11.11
ไม้และคอนกรีต	67	39.18
รวม	171	100.00

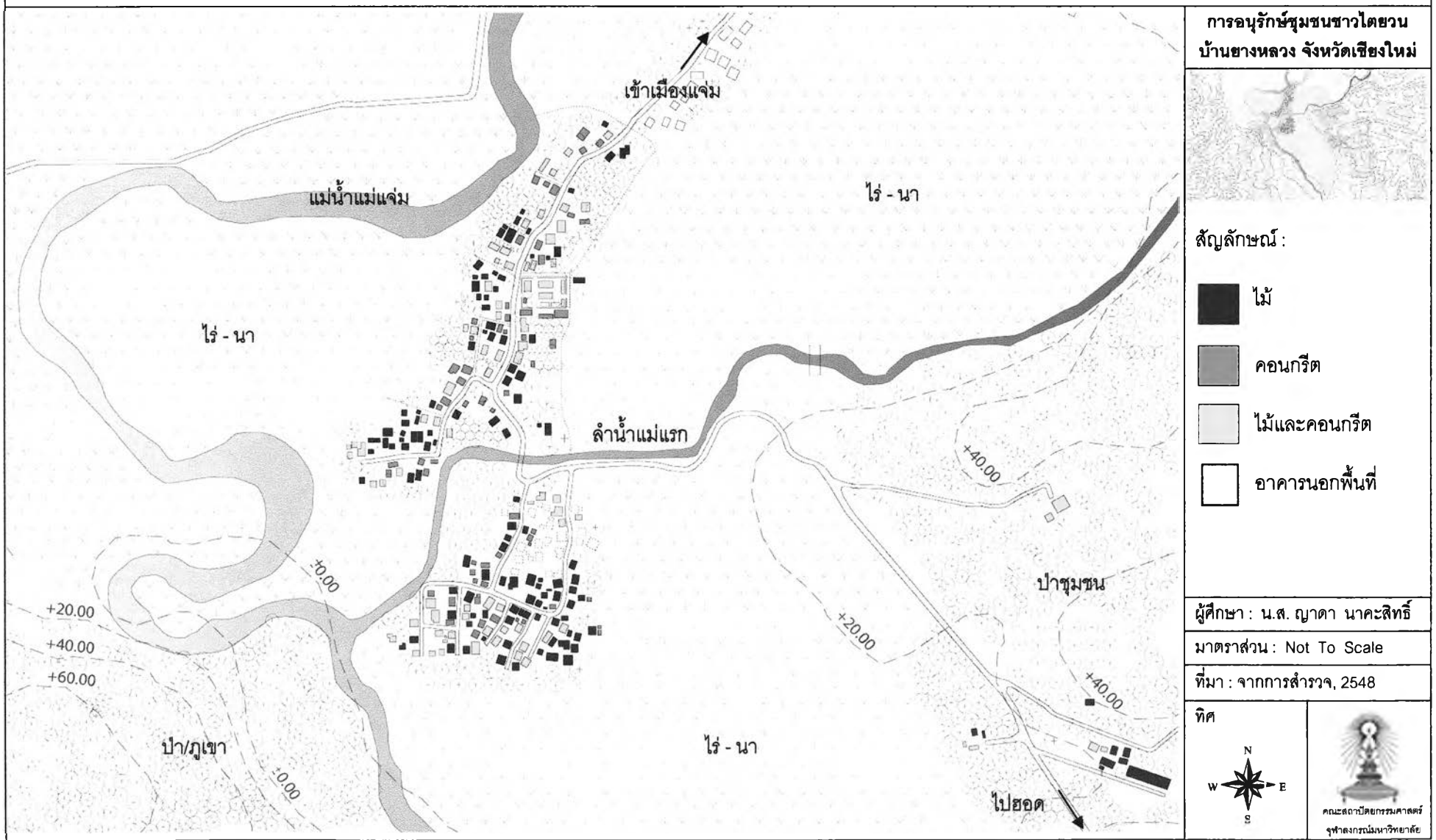
ที่มา : จากการสำรวจ, 2548

ตารางที่ 6.7 แสดงการจำแนกอาคารบ้านเรือนตามสภาพอาคาร

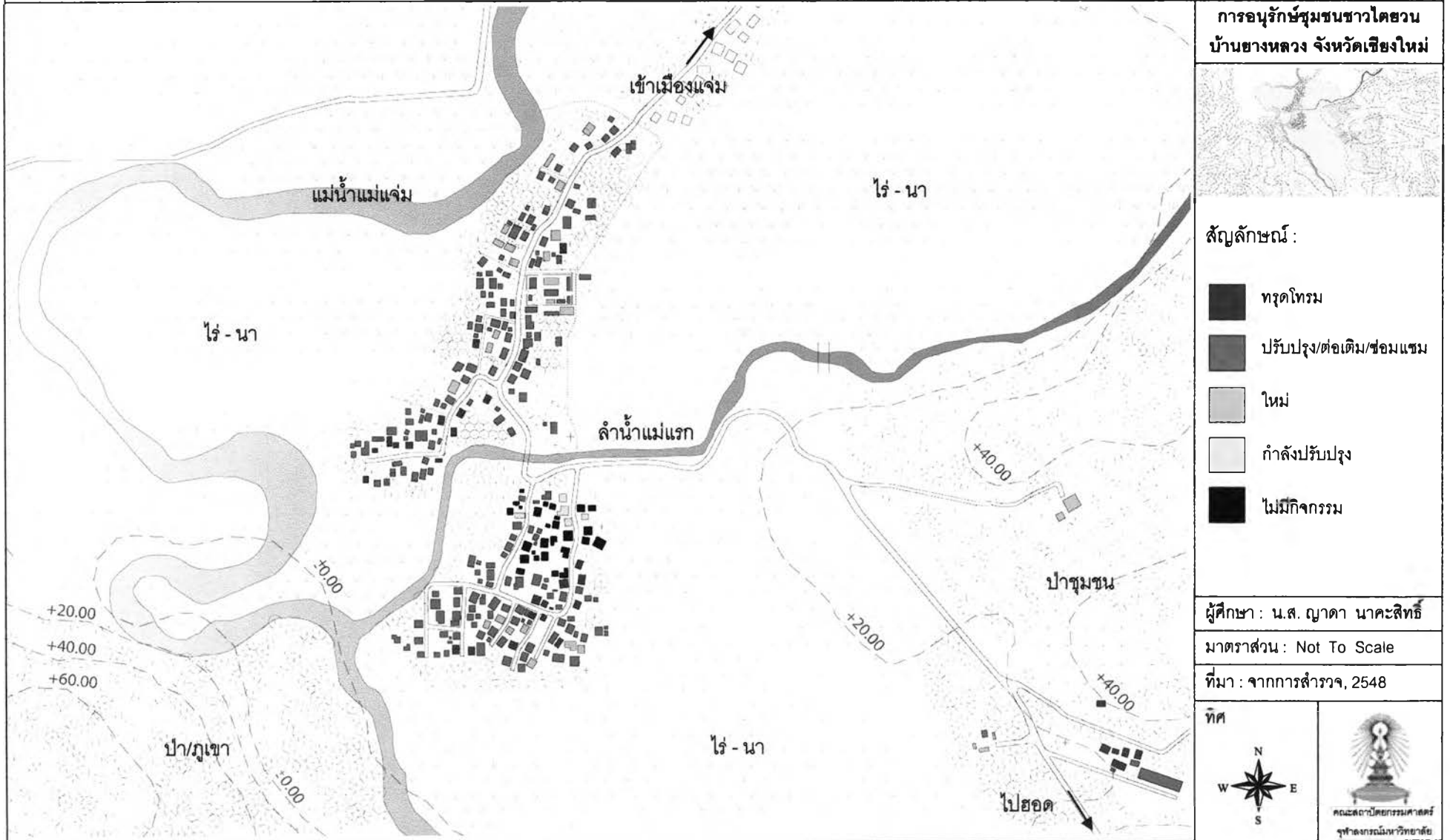
สภาพอาคาร	จำนวน	ร้อยละ
ทรุดโทรม	36	21.05
ปรับปรุง / ต่อเติม / ซ่อมแซม	82	47.95
ใหม่	28	16.37
อยู่ในระหว่างดำเนินการปรับปรุง	5	2.92
อื่นๆ (เช่น ร้าง เนื่องจากน้ำท่วม)	20	11.70
รวม	171	100.00

ที่มา : จากการสำรวจ, 2548

แผนที่ 6.6 แสดงการจำแนกอาคารบ้านเรือนตามวัสดุก่อสร้าง

แผนที่ 6.7 แสดงการจำแนกอาคารบ้านเรือนตามสภาพอาคาร

6.4.1.2 รูปแบบและเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมของอาคารรูปแบบต่างๆ ภายในชุมชน

เนื่องจากชุมชนบ้านยางหลวงเป็นกลุ่มชนของชาวไทยวนที่มีการตั้งถิ่นฐานมาเป็นระยะเวลาช้านาน และในปัจจุบันความเจริญก้าวหน้าทางด้านต่างๆ ก็ได้เข้ามามีบทบาทและเป็นปัจจัยสำคัญในการเปลี่ยนแปลงชุมชนที่พักอาศัยด้วยเช่นกัน จากการสำรวจพบรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่พบมากที่สุดในพื้นที่ คือ เรือนพื้นบ้านทั่วไป ซึ่งมีสัดส่วนร้อยละ 48.54 เนื่องจากเป็นเรือนที่มีรูปแบบในการปลูกสร้างที่ง่ายและราคาไม่แพงจนเกินไป รองลงมาคือบ้านเรือนในรูปแบบของเรือนพื้นดิน ที่แสดงออกถึงเอกลักษณ์ของชาวไทยวนได้เป็นอย่างดี ซึ่งอยู่ในระดับที่ใกล้เคียงกันถึงร้อยละ 34.50 ลำดับถัดมาคือเรือนพื้นดินประยุกต์ร้อยละ 4.09 เป็นเรือนพักอาศัยที่มีรูปแบบผสมผสานระหว่างเรือนพื้นดินกับเรือนพื้นบ้านแบบทั่วไปเข้าด้วยกัน เรือนประเภทนี้โดยมากจะเป็นเรือนที่ปลูกสร้างขึ้นมาใหม่ และจากสัดส่วนระหว่างรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของเรือนพักอาศัยทำให้ทราบได้ว่าชาวบ้านในชุมชน ยังคงมีค่านิยมที่จะอยู่อาศัยและปลูกเรือนในลักษณะดังกล่าวอยู่ โดยรายละเอียดของรูปแบบทางสถาปัตยกรรมมีดังนี้

ตารางที่ 6.8 แสดงการจำแนกอาคารบ้านเรือนตามรูปแบบสถาปัตยกรรม

รูปแบบทางสถาปัตยกรรม	จำนวน	ร้อยละ
เรือนพื้นดิน	59	34.50
เรือนพื้นบ้านทั่วไป	83	48.54
เรือนพื้นดินประยุกต์	7	4.09
อาคารสาธารณะ	13	7.60
อาคารศาสนสถาน	9	5.26
รวม	171	100.00

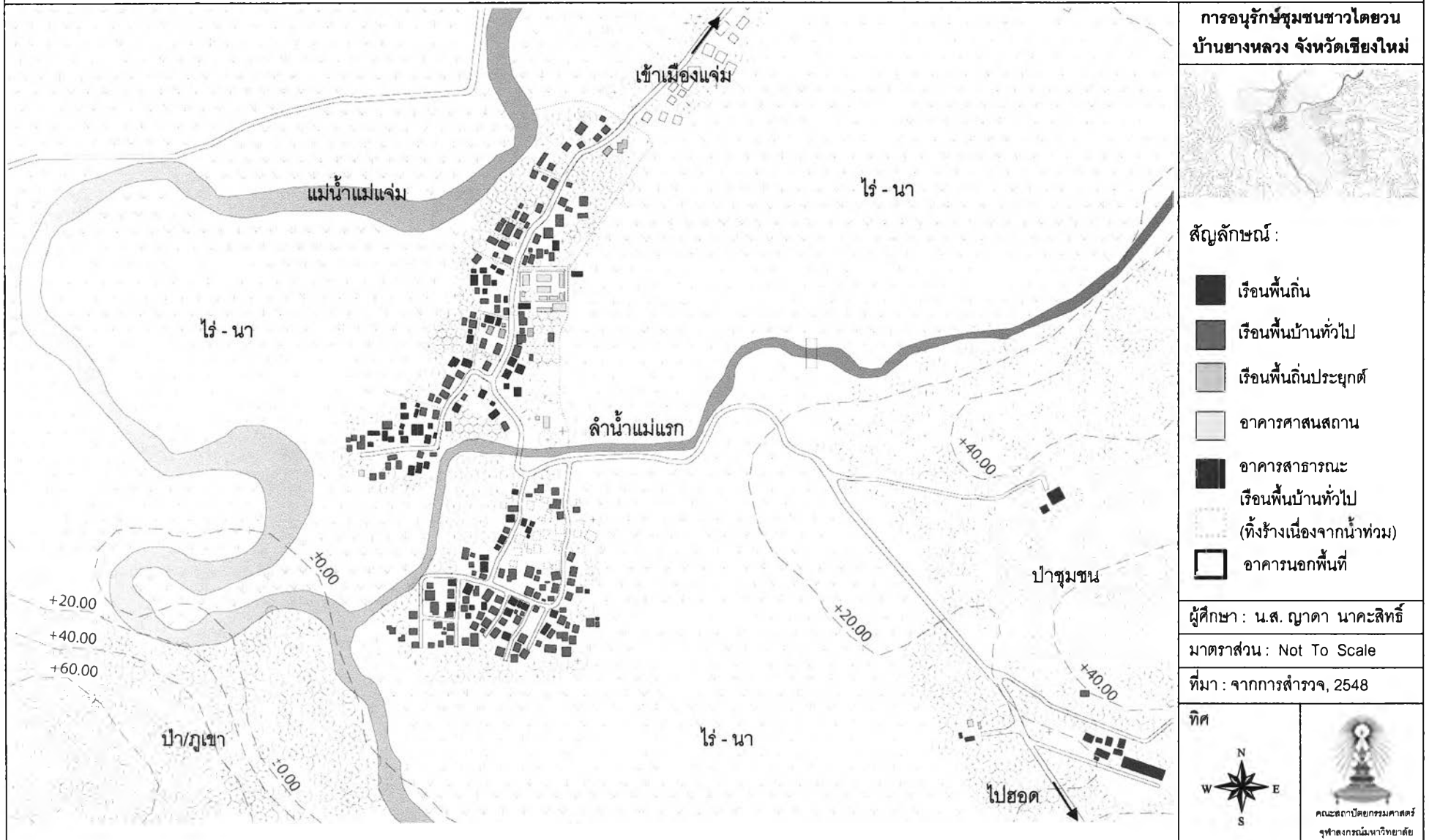
ที่มา : จากการสำรวจ, 2548

6.4.1.2.1 อาคารบ้านเรือน หากพิจารณาสภาพแวดล้อมและ

อาคารบ้านเรือนโดยจำแนกวัสดุหลักที่ใช้ในการก่อสร้างพบว่าวัสดุที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นวัสดุที่หาได้เองในพื้นที่ ได้แก่ ไม้บั่ว (ไม้ไผ่) และไม้จริง ซึ่งรายละเอียดของรูปแบบทางสถาปัตยกรรมมีดังนี้

1) เรือนพื้นดิน เรือนพื้นดินที่พบภายในชุมชนสามารถจำแนกลักษณะของเรือนได้เป็น 2 ประเภทคือ เรือนพักอาศัย และเรือนพักอาศัยกึ่งร้านค้า

แผนที่ 6.8 แสดงการจำแนกอาคารบ้านเรือนตามรูปแบบทางสถาปัตยกรรม

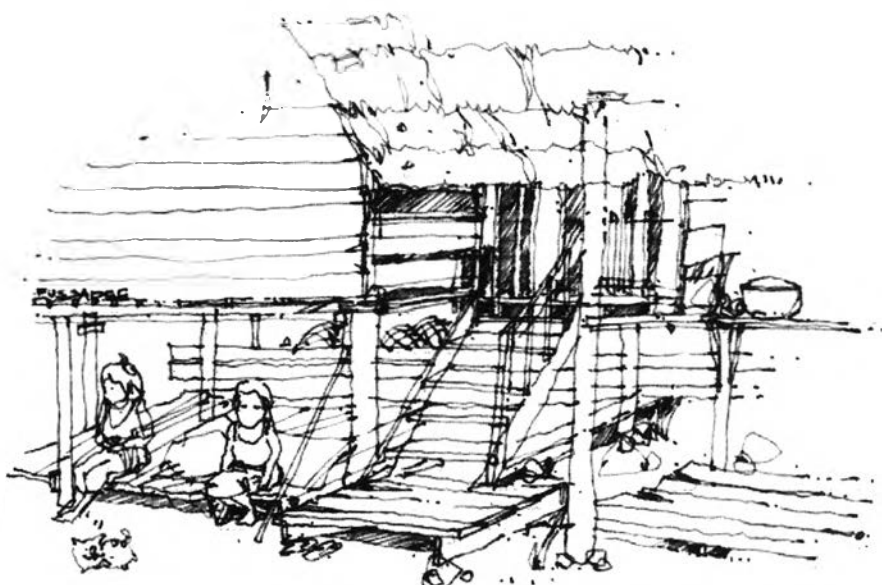
(1) เรือนพักอาศัย หมายถึงอาคารที่สร้างขึ้นเพื่อการอยู่อาศัยของแต่ละครัวเรือนเท่านั้น ขนาดของเรือนและลักษณะการใช้สอยอาจแปรไปตามฐานะความเป็นอยู่ของแต่ละครอบครัว เรือนพักอาศัยของชาวไทยวนสามารถแยกประเภทตามสภาพทางกายภาพของตัวเรือนออกได้เป็น 2 แบบคือ⁴

(ก) เรือนจั่วเดียว เป็นเรือนไม้ขนาดเล็กหลังคาเดี่ยว ขนาดโดยประมาณกว้าง 3-4 เมตร ยาวประมาณ 6 เมตร เป็นเรือนแคบๆ ยกใต้ถุนยกสูง บางบ้านยกใต้ถุนเพียงเล็กน้อยไม่ถึงขนาดคนลอดหรือใช้พื้นที่ใต้ถุนได้ ส่วนใหญ่เป็นเรือนของผู้ที่เพิ่งเริ่มต้นครอบครัวหรือฐานะยังไม่ดีนัก อาจใช้เป็นเรือนชั่วคราวก็ได้ พื้นที่ยกใต้ถุนด้านหลังกันฝาใช้เป็นสวนนอน ส่วนหน้าใช้เป็นเต็น ต่อจากเต็นจะมีชานแคบๆ ซึ่งลดระดับลงไปต่ำกว่าเต็นเล็กน้อย ใช้เป็นชานขึ้นเรือน ซึ่งต่อมาจากบันไดด้านหน้าทั้งบันไดและชานทั้งหมดจะอยู่ใต้หลังคาคลุม ด้านข้างของเรือนด้านหนึ่งมักจะต่อชานยาวโอบไปจนถึงสุดของอาคาร และใช้ส่วนที่ต่อนี้เป็นครัวไฟ ผนังห้องครัวมักจะทำชั้นวางของที่ยื่นปูดอกมานอกอาคารชั้นนี้เรียกกันว่า “แข่ง” ลักษณะแข่งแบบนี้จะเป็นสัญลักษณ์ของบ้านไตไม่ว่าจะเป็นบ้านเล็กหรือบ้านใหญ่ก็ตาม ส่วนที่เป็นเต็นจะยื่นขึ้นไปงอกออกมาจากตัวเรือนเพื่อใช้เป็นห้องพระเรียกว่า “แข่งพะลา” เรืองประเภทนี้โครงสร้างเรือนเป็นโครงสร้างไม้จริง ผนังมักใช้ไม้ไผ่สานขัดแตะ ส่วนห้องนอนและเต็นใช้ไม้จริง ส่วนบริเวณชานเป็นฟากไม้ไผ่ พื้นส่วนแม่เตาไฟเป็นไม้ไผ่ โครงหลังคาเป็นไม้ไผ่หลังคาเป็นใบตองตึง ในส่วนบริเวณที่นอนเป็นส่วนที่มิดชิดที่สุดของบ้านซึ่งถ้ามองจากภายนอกจะเห็นผนังที่ปิดน้อยเพื่อความอบอุ่นในฤดูหนาว ฝาห้องนอนอาจเปิดเป็นฝาไหล 4-5 ช่อง ในห้องนอนจะไม่แยกชอยเป็นห้องเล็กๆ แต่ใช้ชอนกางมุ้งเรียงกัน ในห้องให้ลูกสาวกับแม่นอน ส่วนพ่อและลูกชายจะนอนบริเวณเต็น ซึ่งภายในชุมชนพบเรือนประเภทนี้ไม่มากนักกระจายอยู่แถวบริเวณด้านท้ายของชุมชน ส่วนหนึ่งได้รับผลกระทบจากน้ำท่วมในปี พ.ศ. 2548 ทำให้เรือนบางหลังถูกทิ้งร้างไป

รูปที่ 6.20 เรือนพักอาศัยแบบจั่วเดียว และแข่งวางของซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของบ้านไตวน

⁴ อรศิริ ปาณินท์, สถาปัตยกรรมไต (กรุงเทพฯ: บริษัทประชาชนจำกัด, 2539), หน้า 121.

รูปที่ 6.21 การใช้พื้นที่บริเวณใต้ถุนของเรือน และร้านค้าบริเวณข้างบันไดก่อนขึ้นเรือน

(ข) เรือนจั่วแฝด เป็นเรือนไม้จริงขนาดใหญ่ที่มีหลังคาจั่วติดกัน 2 จั่ว ครอบคลุมพื้นที่ใช้สอย ในผังพื้นที่มีองค์ประกอบหลัก คือ เรือนนอนและเรือนครัวที่แยกส่วนออกจากกัน เรือนประเภทนี้มักทำเป็นเรือน 5 ห้องเสายกพื้นเรือนสูง และใช้ใต้ถุนเรือนเป็นที่นั่งพักผ่อน ทำงาน ทอผ้า เก็บของต่างๆ เช่นเก็บเครื่องมือเครื่องใช้ในการเกษตร พาหนะเก็บข้าวเปลือก เก็บพินไว้ใช้ตลอดปี และบางบ้านใช้เป็นกรงสัตว์เลี้ยงด้วย ส่วนใต้ถุนจะมีส่วนสูงเฉลี่ยประมาณ 2.20 เมตร ลักษณะผังพื้นอาคารโดยทั่วไปมักจะหันด้านสกัดในแนวทิศเหนือ ทิศใต้ ทั้งนี้จะเห็นได้ว่าการวางอาคารดังกล่าวเหมาะสมกับสภาพดินฟ้าอากาศที่มีอากาศค่อนข้างหนาวในฤดูหนาว จะทำให้อาคารสามารถรับแสงแดดเพื่อความอบอุ่นแก่ผู้อยู่อาศัยได้ ตัวเรือนนอนและเรือนครัวแยกหลังออกจากกันโดยเด็ดขาด เรือนนอนซึ่งถือเป็นเรือนประธานจะมีขนาดผังพื้นใหญ่กว่าเรือนครัว บริเวณตีนบันไดจะมีหม้อน้ำตั้งไว้ติดกรงล่างเพื่อก่อนขึ้นเรือน และเมื่อขึ้นไปถึงบนบานเรือนแล้วก็จะพบสิ่งสำคัญยิ่งอันดับแรกก็คือ ร้านน้ำ ที่มักตั้งไว้ใกล้กับบริเวณหัวบันได เพื่อใช้เป็นที่วางหม้อน้ำเย็น พร้อมกระบวยสำหรับตักดื่มทั้งสำหรับเจ้าของและแขกเรือน วัฒนธรรมน้ำดื่มของชาวล้านนาหรือชาวไถยวนลักษณะนี้ได้กลายเป็นที่ชื่นชมของคนต่างแดน จนดูเหมือนว่าจะเป็นสัญลักษณ์อันเชิดหน้าชูตาอย่างหนึ่ง เพราะจะแยกน้ำที่ใช้ดื่มกับน้ำใช้ทั่วไปคนละแห่ง โดยน้ำดื่มนั้นจะทำเป็นถังสูงราว 1 เมตร มีหลังคาคลุมตั้งอยู่บริเวณส่วนหน้าของชาน ส่วนน้ำใช้เรียกว่า “หม้อน้ำชวะ” ซึ่งเป็นหม้อบรรจุน้ำที่ใช้ประกอบอาหารหรือทำความสะอาด ก็จะทำเป็นถังวางไว้ในส่วนของครัว หรือชานหลังเรือนแยกออกไปเฉพาะอีกจุดหนึ่งต่างหาก⁵

⁵ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, “ลักษณะของการจัดวางองค์ประกอบของผังบ้านและเรือน.” เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ เรื่อง ความหลากหลายของเรือนพื้นถิ่นไทย เสนอที่มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2543, หน้า 130.

ชานบ้านที่พบภายในหมู่บ้านต่างกับชานบ้านของภาคกลาง ตรงที่ขอบชานนิยมทำเป็นผนังไม้โปร่งเดี่ยวๆ สูงประมาณ 0.80 เซนติเมตร กั้นไว้กันตกเท่านั้น ซึ่งผิดกับชานเรือนภาคกลางที่นิยมทำเป็นแผงฝาชานที่บึกกัน เพื่อความปลอดภัยจากบุคคลอื่น ลักษณะเช่นนี้น่าจะเป็นตัวสะท้อนให้เห็นถึงสภาพของสังคมได้เป็นอย่างดี ในเชิงคุณภาพผู้คนที่ค่อนข้างจะสงบสุข และปราศจากพิษภัย ชานนี้สำหรับเรือนแฝดแล้วสามารถเชื่อมต่อกับชานหลังเรือน ซึ่งใช้เป็นบริเวณซักล้างทั่วไปโดยผ่านทะเลกลางระหว่างห้องแฝดทั้งสอง ตรงบริเวณใต้ส่วนของชายคาที่ลาดลงมาบรรจบกันเป็นรางน้ำช่วงกลางซึ่งเรียกว่า “ฮ่อมริน”

ถัดจากชานขึ้นไปชั้วกำชำก็เป็นพื้นที่โล่งขนาด 2 ห้องเรือน เรียกว่า “เต็น” ส่วนหลังจะมีขนาด 3 ห้อง มีฝาเรือนปิดโดยรอบใช้เป็นห้องนอน การเชื่อมต่อระหว่างเต็นกับห้องนอนอาศัยประตูทางเข้าช่องเดียวที่เปิดจากเต็นเข้าไป นอกจากนี้หน้าที่สำคัญของเต็นจะว่าไปแล้วอาจจะสำคัญกว่าห้องนอนด้วยซ้ำไปในแง่ของปริมาณการใช้งาน เพราะเต็นส่วนนี้ใช้เป็นพื้นที่อเนกประสงค์ เป็นทั้งที่พักผ่อน รับแขก กินข้าว นั่งเล่น บางครั้งเป็นที่นอนจริงๆ ของลูกชายและพ่อ ใช้เลี้ยงพระเวลาทำบุญที่บ้าน และใช้เป็นที่ตั้งศพเมื่อสมาชิกในครอบครัวตายลง

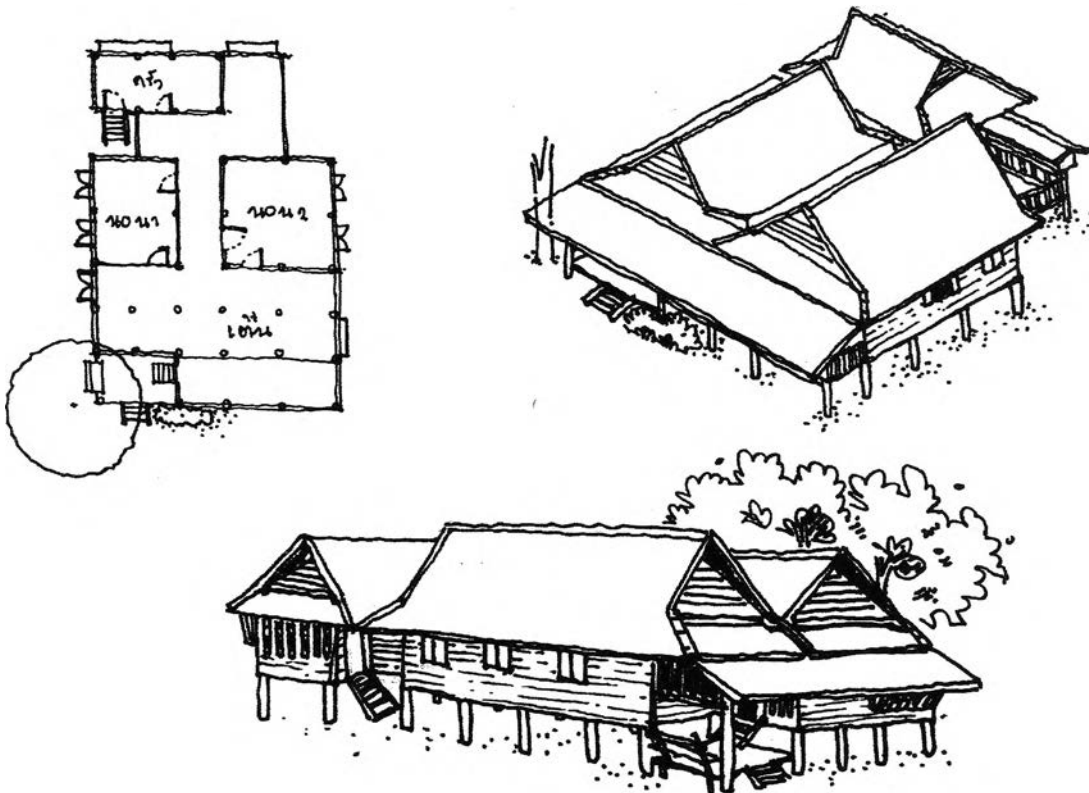
ชาวไถยวนมีความฉลาดยิ่งในการใช้ประโยชน์จากเรือนพักอาศัยได้อย่างคุ้มค่า ซึ่งเห็นได้อย่างชัดเจนจากการทำ “คว้น” และ “หิ้งพระ” ที่บริเวณเต็นนี้เอง คว้นนั้นอาศัยพื้นที่ว่างเปล่าของโพรงหลังคา ทำเป็นแผงไม้ไผ่สานต่างๆ วางลงบนหลังชื่อเพื่อใช้เป็นที่ยึดของทั่วไป ส่วนหิ้งพระก็อาศัยการผายออกของผนังทำเป็นชั้นหรือหิ้งติดลอยออกมา ซึ่งวิธีนี้ทำให้การเอนออกของผนังเรือนดูมีความหมายยิ่งขึ้นอีก เพราะหิ้งพระลอยนั้นก็ไม่ทำให้เกิดความรู้สึกเกะกะขวางทาง หิ้งพระนี้ส่วนใหญ่จะวางติดผนังอยู่ทางด้านทิศตะวันตก นอกจากนั้นจะตั้งพระพุทธรูปแล้วยังนิยมติดตั้งรูปถ่ายของพระเถระที่นับถือรวมทั้งรูปปูชนียสถานที่เคารพสักการะและรูปตัวเบ๊ (รูปป็นักษัตริย์หรือปีเกิด) ของคนที่อาศัยในเรือน

ถัดจากเต็น ก่อนที่จะเข้าไปภายในห้องนอนนั้น ต้องผ่านประตูกั้นห้อง ซึ่งประตูทางเข้าบานนี้ถือเป็นเสมือนด่านหรือแดนกั้นที่สำคัญมาก เพราะห้องนอนเป็นบริเวณที่ชาวไถยวนถือเป็นเขตหรือแดนหวงห้ามที่เป็นส่วนตัวเฉพาะของครอบครัวเท่านั้น การล่วงล้ำจากบุคคลอื่นๆ โดยมิได้รับการยินยอมนับเป็นการ “ผิดผีเรือน” ที่ไม่มีการให้อภัยนอกจากต้อง “เสียผี” โดยทำพิธีเช่นสรวงเพื่อขอขมาเท่านั้น การให้ความสำคัญเช่นนี้คงเห็นได้จากองค์ประกอบสำคัญส่วนหนึ่งที่ประดับติดบนขอบประตูด้านบน ซึ่งทำเป็นกระดานไม้แกะสลักเป็นกระบวนลายงดงามเรียกว่า ทำโยน หรือ น่ายนต์* ติดประดับไว้เพื่อใช้เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์สำหรับช่วยป้องกันภัยอันตรายอันเป็นสิ่ง

* วิธีการทำน่ายนต์นี้ใช้การวัดจากส่วนยาวของเท้าของชายผู้เป็นหัวหน้าครอบครัว วัดต่อเป็นช่วงๆ ประมาณเท่ากับความกว้างของประตู โดยมีข้อแม้ว่าจะต้องไม่กว้างกว่าบานประตู ซึ่งเป็นไม้แผ่นเดียว (เรื่องเดียวกัน), หน้า 131.

อัปมงคลทั้งหลาย อันจะเกิดขึ้นได้จากบุคคลภายนอกรวมทั้งสิ่งเร้นลับอื่นๆ อาทิเช่น คุณไสยต่างๆ มิให้กล้ำกลายเข้ามาได้

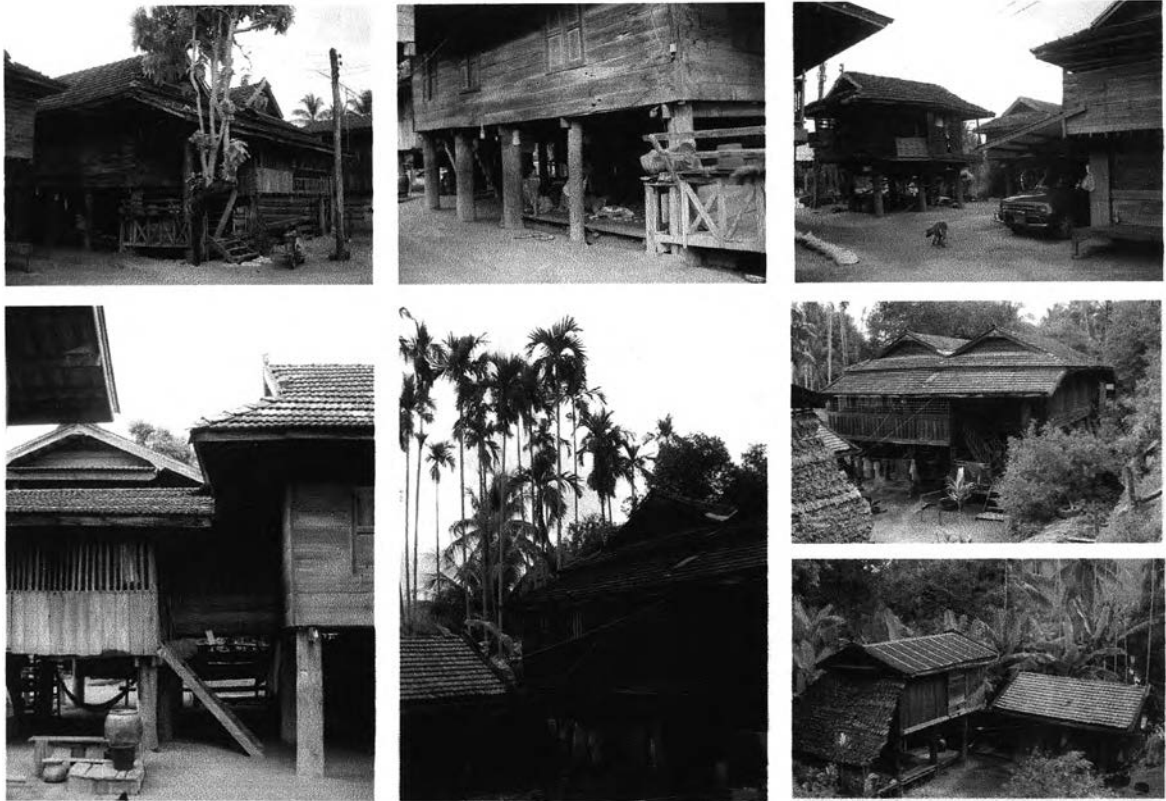
สำหรับเรือนครัวนั้น มักเป็นเรือนที่มีมีขนาดเล็กกว่าเรือนนอน เพราะตามคติความเชื่อของชาวไทยจะไม่นิยมทำเรือนแฝด 2 หลังให้มีขนาดเท่ากัน ด้วยถือว่าจะทำให้เรือนนั้นมีสภาพเสมือนไม่มีเรือนหลัก เป็นทำนองเหมือนบ้านต้องมีผู้นำหรือหัวหน้าครอบครัว เรือนครัวนี้จะมีการจัดแบ่งพื้นที่ใช้สอยคล้ายคลึงกับเรือนนอน กล่าวคือส่วนด้านหน้าจะกันไว้เป็นเต็นเพื่อใช้เป็นโรงรองอีกแห่งหนึ่งซึ่งอาจเป็นที่นอนของลูกชายเจ้าของเรือนหรือเป็นที่รวบรวมผลผลิตของพืชพันธุ์ต่างๆ ถัดไปด้านหลังมักกันเป็นห้องเพื่อทำเป็นครัวสำหรับหุงหาอาหาร ภายในครัวเรือนบริเวณตอนกลางจะมีกระบะไม้บรรจุดินเต็ม ตั้งก่อนเส้าหินเป็นจุดๆ เพื่อเป็นที่วางหม้อ กระทะ สำหรับหุงต้มอาหาร ด้านข้างเหนือกระบะทำหิ้งวางหม้อน้ำเครื่องปรุงต่างๆ สำหรับใช้ประกอบการทำครัว ส่วนด้านบนเหนือชื่อก็คจะทำโครงคานเพื่อใช้เป็นที่ยึดสัมภาระต่างๆ ทั่วๆ ไป

รูปที่ 6.22 รูปแบบของเรือนจั่วแฝดที่พบภายในชุมชน

ในปัจจุบันเรือนจั่วแฝดชนิดนี้พบน้อยมากในบริเวณชุมชน เพราะส่วนใหญ่จะทำการรื้อถอนไปหมดแล้ว เนื่องจากเรือนมีสภาพทรุดโทรมจึงเกิดเรือนพักอาศัยรูปแบบใหม่ขึ้นมาตามความนิยมในสมัยนั้น เรือนจั่วแฝดที่พบในชุมชนปัจจุบันเหลือเพียง 2 เรือนเท่านั้น ตั้งอยู่บริเวณถัดจากถนนสายหลักของหมู่บ้านเข้าไปโดยมีพื้นที่อยู่ทางทิศเหนือของวัดยาง

หลวง อีกเรือนได้แก่เรือนของแม่จันทร์หอม ระยะเวลา ตั้งอยู่บริเวณกลางหมู่บ้าน ถัดจากลำน้ำแม่แรก ขึ้นมาเล็กน้อย สร้างขึ้นในช่วง 50 ปีที่ผ่านมาและจากการสัมภาษณ์เจ้าของเรือนถึงการปลูกสร้างเรือนขึ้นมาใหม่ แม่จันทร์หอมก็ยังยืนยันที่จะสร้างเรือนรูปแบบเดิมแต่อาจจะมีการปรับปรุงที่ทันสมัยขึ้นมาบ้าง แต่อย่างไรก็ขอให้มันเป็นเรือนที่มีได้ถุนสูงเช่นเดิม ถึงแม้ว่าเรือนจั่วแฝดภายในชุมชนจะเหลือเพียงหลังเดียว แต่ค่านิยมในการแยกเรือนครัวออกจากเรือนประธานยังคงมีอยู่ในบ้านแต่ละหลังเคียงคู่กันไป

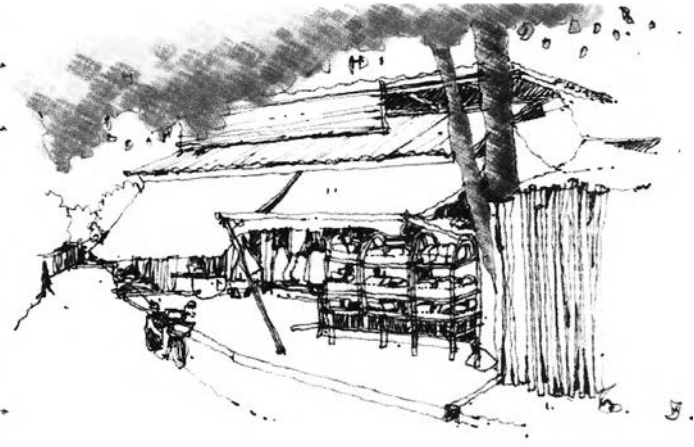

รูปที่ 6.23 รูปแบบ และเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมของเรือนจั่วแฝดที่พบภายในชุมชน

(2) เรือนพักอาศัยกึ่งร้านค้า คือเรือนที่มีวัตถุประสงค์แรกของการสร้างใช้เพื่ออยู่อาศัยเป็นหลักแต่เมื่อหมู่บ้านขยายขึ้นมีการติดต่อและการคมนาคมระหว่างหมู่บ้านมากขึ้น เรือนบางหลังที่อยู่ใกล้ชิดกับคมนาคมหลักของหมู่บ้านก็จะปรับตัวเองเป็นเรือนที่สามารถพักอาศัยและค้าขายได้ในเวลาเดียวกัน การปรับสภาพการใช้งานเพื่อการค้าขายด้วยนี้จำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนพื้นที่ หรือต่อเติมบางส่วนของเรือนเดิมเพื่อสนองการใช้สอยใหม่ที่เพิ่มเข้ามา

การต่อส่วนของบ้านออกมาเพื่อกันเป็นห้องสำหรับวางและเก็บสินค้านั้น ส่วนใหญ่มักอาศัยด้านข้างของเรือน เพราะไม่ติดขัดกับสวนชาน ซึ่งเป็นส่วนตัวและเป็นส่วนที่เป็นทางเข้าเฉพาะของตัวเรือน ในกรณีที่มีบ้านมีทางเดินอยู่ด้านข้างของเรือนก็จะอาศัยส่วนของหลังคาซึ่งยื่นปีกนกออกมายาวเช่นเดียวกับปีกนกที่ยื่นออกมาคลุมห้องครัว แต่ถ้าทางเดินเข้าออกอยู่

ทางด้านสกัดของเรือนก็มักจะทำเป็นเรือนหลังใหม่ จั่วเดียว ยกพื้นเดี่ยว อีกหลังหนึ่งต่อติดกับด้านข้างของเรือนใหญ่ การดัดแปลงและต่อเติมดังกล่าวจะใช้เฉพาะเรือนขนาดเล็กที่มีได้ทุนเดียวไม่ได้ใช้พื้นที่ได้ทุนในการใช้สอย เพราะการต่อเติมหรือสร้างเรือนเล็กๆ ขึ้นเดียวจะทำได้สะดวกและคล่องตัวกับประโยชน์ใช้สอยใหม่ที่เพิ่มขึ้นมากกว่าไปต่อเติมกับเรือนยกพื้นสูงซึ่งใช้ได้ทุนเรือนด้วย ซึ่งภายในชุมชนพบเรือนชนิดนี้กระจายอยู่ทั่วไปเพียงไม่กี่หลังในบริเวณชุมชน ส่วนเรือนที่เป็นเรือนร้านค้าแบบทั่วไปอย่างที่พบในบริเวณตลาดจะไม่พบเลยภายในชุมชน ทั้งนี้เนื่องจากเป็นชุมชนขนาดเล็กและไม่ไกลจากตัวเมืองแม่แจ่มทำให้ร้านค้าที่มีอยู่ภายในชุมชนจึงมีลักษณะเป็นเพียงเรือนพักอาศัยกึ่งร้านค้าเท่านั้น แต่เรือนร้านค้าที่มีอยู่ภายในชุมชนจะเป็นเพียงเรือนร้านค้าแบบกึ่งถาวรที่สร้างขึ้นมาแบบใช้โครงสร้างชั่วคราว ได้แก่ ร้านขายกล้วยเดี่ยวบริเวณท้ายหมู่บ้าน เป็นโครงสร้างไม้ไผ่รูปทรงหลังคาจั่วมุงด้วยใบตองตึง อีกประเภทได้แก่ โรงสีข้าว ที่ก่อสร้างด้วยโครงสร้างไม้จริงที่มีเพียงแห่งเดียวภายในชุมชน

รูปที่ 6.24 เรือนพักอาศัยกึ่งร้านค้าภายในชุมชน

1) เรือนพื้นบ้านทั่วไป

รูปแบบอาคารมีหลายลักษณะ

สร้างขึ้นเพื่อความสะดวกในการอยู่อาศัย จะเป็นเรือนพักอาศัยที่เกิดขึ้นในยุคหลังถัดจากเรือนพื้นดินที่มีเอกลักษณ์และลักษณะเฉพาะซึ่งในยุคหลังเรือนประเภทนี้มีสภาพที่ทรุดโทรมประกอบกับปัจจัยภายนอกที่เข้ามาเอื้อต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบบ้านพักอาศัยทำให้ในปัจจุบันพบเรือนประเภทนี้กระจายอยู่ทั่วไปภายในชุมชน ลักษณะโดยทั่วไปจะเป็นเรือนที่มีผังพื้นที่เรียบง่าย อาจสร้างเป็นชั้นเดียว หรือสองชั้น แต่โดยมากที่พบจะเป็นเรือนพักอาศัยชั้นเดียวยกได้ทุนสูงเช่นเดียวกับเรือนพื้นดินเดิม ส่วนสองชั้นที่พบถ้าไม่ทำการต่อเติมชั้นล่างจากแต่เดิมที่เป็นได้ทุนสูง ก็จะเป็นเรือนพักอาศัยที่เพิ่งทำการปลูกสร้างขึ้นมาใหม่เมื่อไม่กี่ปีที่ผ่านมา สัดส่วนรูปทรงหลังคาส่วนใหญ่เป็นหลังคาทรงจั่วร้อยละ 83.63 และมีบางหลังที่มีหลังคาปีกนกยื่นต่อเติมออกมาจากที่พักอาศัยร้อยละ 8.19 วัสดุที่ใช้ในการมุงหลังคาจากสัดส่วนที่พบโดยมากนิยมใช้กระเบื้องลอนใหญ่ร้อยละ 70.76 รองลงมาเป็น

กระเบื้องลอนเล็กร้อยละ 9.36 ตลอดจนวัสดุอื่นๆ ที่พบได้แก่ กระเบื้องดินขอ กระเบื้องคอนกรีต ไบตองตึง และสังกะสี ตัวเรือนใช้ไม้จริงตีซ้อนเกร็ดบางส่วน

รูปที่ 6.25 รูปแบบของเรือนพื้นบ้านทั่วไปที่พบเป็นส่วนมากภายในชุมชน

ตารางที่ 6.9 แสดงการจำแนกอาคารบ้านเรือนตามรูปทรงหลังคา

รูปทรงหลังคา	จำนวน	ร้อยละ
จั่ว	143	83.63
จั่วแฝด	2	1.17
จั่วผสมปั้นหยา	9	5.26
จั่วผสมปีกนก	14	8.19
ปั้นหยา	2	1.17
เพิงแหงน	1	0.58
รวม	171	100.00

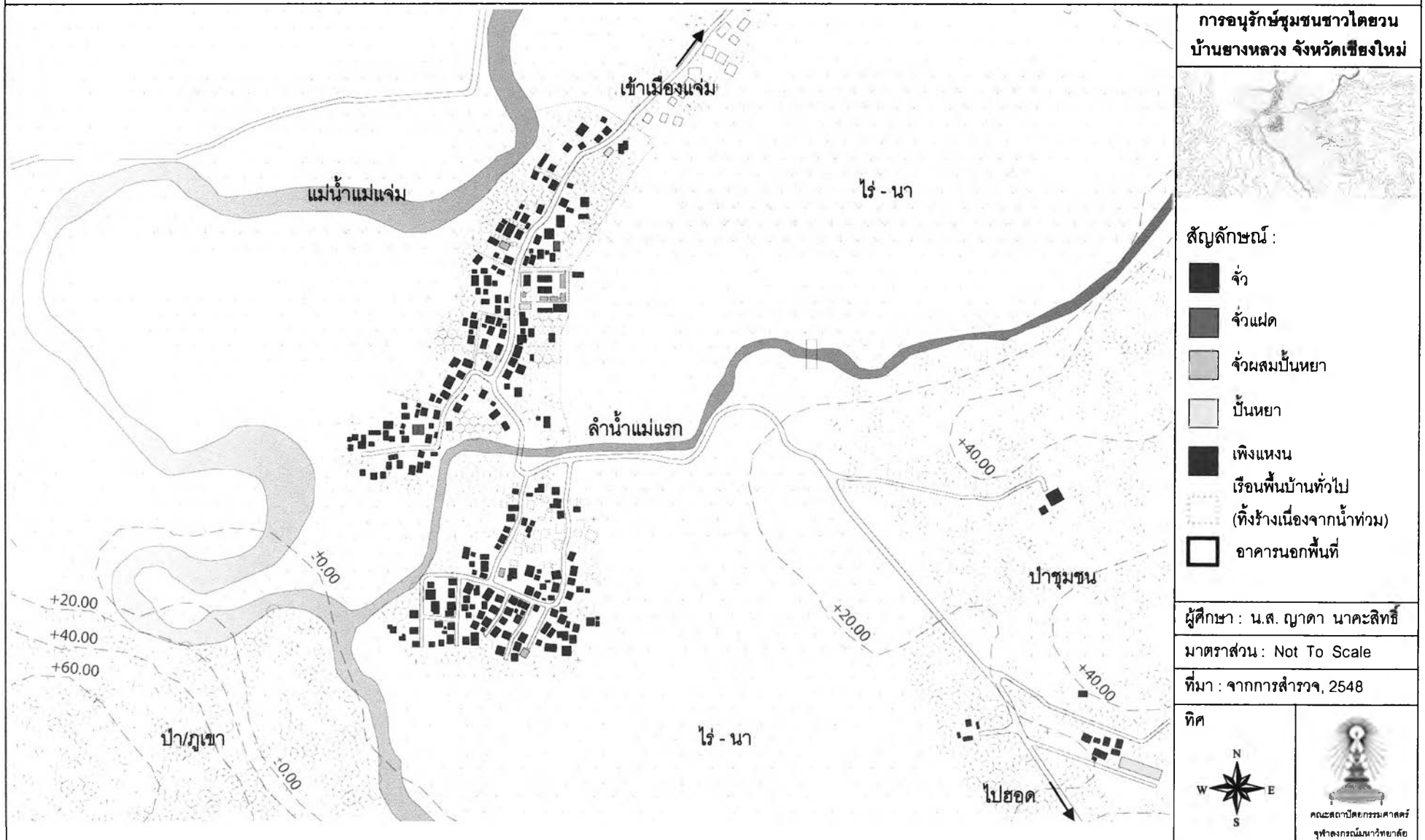
ที่มา : จากการสำรวจ, 2548

ตารางที่ 6.10 แสดงการจำแนกอาคารบ้านเรือนตามวัสดุผนังหลังคา

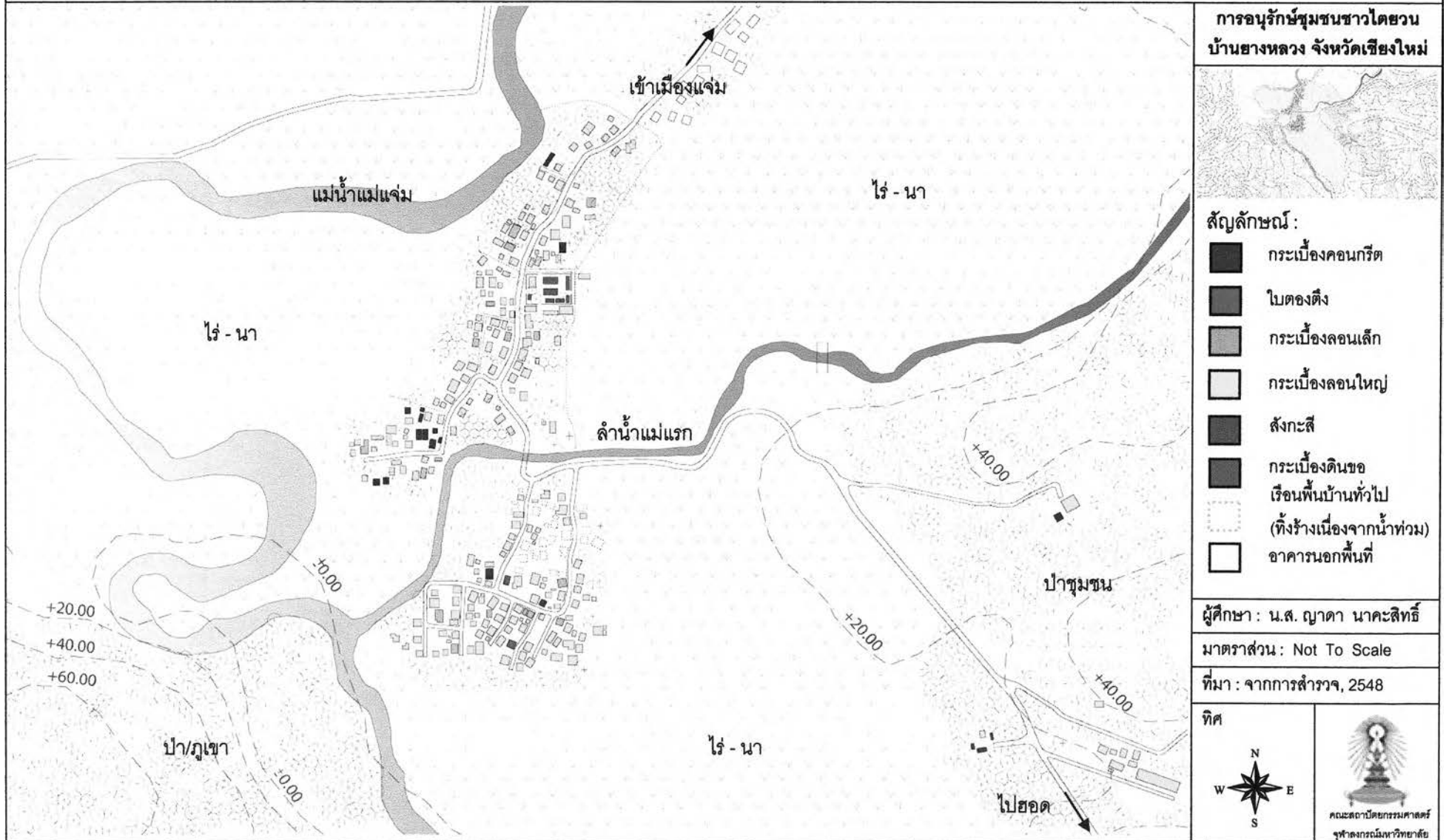
วัสดุผนังหลังคา	จำนวน	ร้อยละ
กระเบื้องคอนกรีต	7	4.09
ไบตองตึง	3	1.75
กระเบื้องลอนเล็ก	16	9.36
กระเบื้องลอนใหญ่	121	70.76
สังกะสี	8	4.68
กระเบื้องดินขอ	7	4.09
อื่นๆ (เช่น กระเบื้องลอนเล็กผสมกระเบื้องดินขอ สังกะสีผสมกระเบื้องลอนใหญ่)	9	5.26
รวม	171	100.00

ที่มา : จากการสำรวจ, 2548

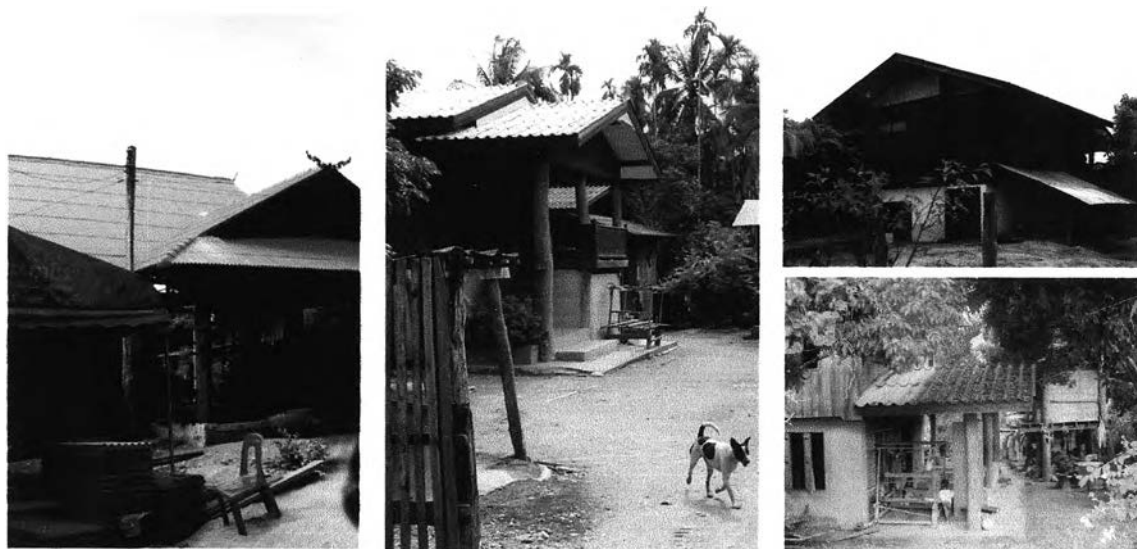
แผนที่ 6.9 แสดงการจำแนกอาคารบ้านเรือนตามรูปทรงหลังคา

แผนที่ 6.10 แสดงการจำแนกอาคารบ้านเรือนตามวัสดุผนังหลังคา

2) เรือนพื้นดินประยุกต์ ภายในชุมชนบ้านยางหลวงเป็นชุมชนที่มีบ้านเรือนที่มีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมประเภทเรือนพื้นดินหลงเหลืออยู่ภายในพื้นที่เป็นจำนวนมาก โดยมีรูปแบบที่เอกลักษณ์เฉพาะอย่างเห็นได้ชัด แต่ในปัจจุบันชาวบ้านในรุ่นหลังๆ ที่มีฐานะดี และแยกครอบครัวออกมาจากเรือนเดิมของตน อาคารบ้านเรือนที่เริ่มปลูกสร้างขึ้นมาใหม่ในยุคปัจจุบัน ซึ่งส่วนหนึ่งจะมีปัจจัยภายนอกและค่านิยมสมัยใหม่มาเป็นตัวกำหนดรสนิยมในการก่อสร้างอาคาร แต่ในขณะที่เดียวกันความต้องการของเจ้าของบ้านก็ยังคงต้องการรูปแบบและเอกลักษณ์ของเรือนพื้นดินที่ตนเคยอยู่มาแต่เดิมให้เกิดประโยชน์สูงสุด ดังนั้นอาคารที่เกิดขึ้นจึงมีรูปแบบที่ผสมผสานกันไป โดยใช้รูปแบบรวมๆ เป็นเรือนพื้นดิน แต่มีการปรับเปลี่ยนวัสดุ และรูปแบบบางอย่างเพื่อให้เข้ากับยุคสมัย และความคงทน เช่นนิยมใช้วัสดุหลังคาซีแพคโมเนียที่มีสีสนิมสดใส เช่น สีฟ้า หลังคาทรงจั่วผสมปั้นหยา มีช่องลมระบายอากาศหน้าจั่ว เสาไม้ลักษณะขนาดใหญ่บริเวณชานหน้าบ้านที่ยื่นออกมา และใช้ประตูบานเปิดคู่ไม้ มีสลักเป็นกรประตู บ้านเรือนประเภทนี้ส่วนมากเป็นบ้านชั้นเดียวไม่ยกได้สูง หรือมีลักษณะเป็นบ้านสองชั้นไปเลย โดยใช้โครงสร้างหลักๆ เป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก แต่ยังคงนิยมใช้เสาไม้ลักษณะขนาดใหญ่มาเป็นโครงสร้างหลักในการรับน้ำหนักของบ้านชั้นเดียว

รูปที่ 6.26 เรือนพื้นดินประยุกต์ ที่เริ่มเข้ามาเป็นจุดเปลี่ยนของรูปแบบอาคารภายในชุมชน

6.4.1.2.2 อาคารสาธารณะ เป็นลักษณะของอาคารในชุมชนที่ใช้ประโยชน์เพื่อการบริการกับสาธารณะของชุมชน ที่อยู่ภายใต้การดูแลของรัฐ โดยสามารถแบ่งตามลักษณะโครงสร้าง และวัสดุที่ใช้กับอาคารได้ 2 ประเภท ดังนี้

1) อาคารที่มีโครงสร้างเป็นเรือนไม้ เป็นอาคารที่มีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมในยุคสมัยก่อน ที่มีการก่อสร้างโดยใช้วัสดุที่เป็นไม้เป็นหลัก รูปทรงหลังคาปั้นหยามุงหลังคาด้วยกระเบื้องลอนคู่ มีรูปแบบอาคารที่มีเอกลักษณ์ ได้แก่ อาคารเรียนต่างๆ ภายในโรงเรียนบ้านยางหลวง

2) อาคารที่มีโครงสร้างเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก เป็นอาคารที่มีการก่อสร้างด้วยโครงสร้าง และวัสดุที่มีความทันสมัยมากขึ้น ใช้งานกับพื้นที่รองรับปริมาณคนและมีความคงทนแข็งแรง พบอาคารชนิดนี้เพียงหลังเดียวภายในชุมชน คือ อาคารกรรมการหมู่บ้าน เป็นอาคารชั้นเดียวยกระดับสูงจากพื้นถนนประมาณ 0.45 เมตร รูปทรงหลังคาเป็นแบบปั้นหยามุงวัสดุด้วยกระเบื้องลอนใหญ่

อาคารเรียนต่างๆ ภายในโรงเรียนบ้านยางหลวง

อาคารที่ทำการกรรมการหมู่บ้าน

รูปที่ 6.27 อาคารสาธารณะรูปแบบต่างๆ ภายในชุมชน

6.4.1.2.3 อาคารศาสนสถาน เป็นอาคารที่มีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่มีความสำคัญต่อชุมชน เป็นที่สำหรับประกอบกิจกรรมทางศาสนาและความเชื่อ ซึ่งแสดงออกถึงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ประเพณีของชุมชน สามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภท ดังนี้

1) อาคารที่มีโครงสร้างเป็นเรือนไม้ โดยมากจะเป็นอาคารพุกกุฎี และอาคารที่มีผลทางความเชื่อ คือ หอเสื่อบ้าน และหอเสื่อเมือง เป็นอาคารที่มีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมคล้ายเรือนพักอาศัยชั้นเดียวยกใต้ถุนสูง ดังนั้นรูปแบบการก่อสร้างไม่ต่างกับเรือนพักอาศัยทั่วไปภายในชุมชน อาจมีบ้างที่ทำการต่อเติมเพื่อเพิ่มรูปแบบการใช้งานดังเช่นกุฎีที่วัดยางหลวง

2) อาคารที่มีโครงสร้างไม้ผสมคอนกรีต อาคารประเภทนี้ได้แก่ วิหารของวัดยางหลวง ทั้งวิหารเดิม และวิหารที่ทำการก่อสร้างขึ้นมาใหม่ภายหลัง ที่มีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของชาวไตยวนหรือชาวล้านนา โครงสร้างหลังคาของวิหารสร้างด้วยเครื่องไม้ใช้ระบบเสาและคานในการรับน้ำหนัก หลังคามุงด้วยกระเบื้องดินขอ ประดับด้วยช่อฟ้า และหางหงส์ บริเวณกลางหลังคามีปราสาทเพื่อบรรจุพระพุทธรูปที่มีความหมายที่เกี่ยวกับเขาพระสุเมรุตามคติความเชื่อ ตัววิหารเป็นผนังก่ออิฐฉาบปูนก่อถึงแค่เสมอรอบหน้าต่างด้านบนเป็นฝาไม้ บริเวณผนังด้านข้างเจาะ

ช่องหน้าต่างแบบบานเปิด ผนังด้านหน้ามีประตูทางเข้าที่มีประตูใหญ่เข้าตรงกลาง หน้าประตูเป็นซุ้ม หลังคารูปทรงล้านนาซ้อนทับกันสองชั้น ส่วนผนังห้องด้านหน้าสุดที่เป็นมุขมีการก่ออิฐฉาบปูนขึ้นมาเสมอเข้าแล้วตั้งลูกกรงลูกมะหวดต่อเนื่องด้วยฝ้าย้อย

รูปที่ 6.28 อาคารศาสนสถานรูปแบบต่างๆ ภายในชุมชน

6.4.1.2.4 สถาปัตยกรรมขนาดเล็กภายในบริเวณชุมชน ตามคติความเชื่อของชาวไตยวนั้นยึดถือกันว่าเป็นบ้านจะสมบูรณ์ได้ต้องประกอบหน่วยหลักสำคัณ นอกจากเรือนนอนอีก 4 ประการ ได้แก่ บ่อน้ำ ครัวกระเดื่อง หลงข้าว และครัวไฟ⁶ โดยที่องค์ประกอบเหล่านี้เชื่อมต่อกันได้โดยอาศัยลานหรือ “ชวงบ้าน” เป็นหลัก ซึ่งในการศึกษาถึงรูปแบบและเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมของชุมชนบ้านยางหลวงหากแต่จะศึกษาถึงอาคารบ้านเรือนอย่างเดียวกั ดูเหมือนจะขาดองค์ประกอบทางกายภาพเหล่านี้ด้วยเช่นกัน ดังนั้นจึงต้องทำการศึกษาเพิ่มเติมถึงรูปแบบและเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมขนาดเล็กที่พบภายในบริเวณชุมชน ดังนี้

1) ยั่งข้าว ยั่งข้าวของชุมชนชาวไตยวนบ้านยางหลวงที่พบส่วนใหญ่เป็นยั่งข้าวที่แยกหลังต่างหากจากเรือนนอน จะสร้างเป็นยั่งข้าวเล็กๆ เป็นแบบเรือนใต้ถุนสูงโล่ง วางทิศทางของจั่วขนานกับบ้านเดิม ยั่งข้าวนี้มีหลายลักษณะ บางบ้านใช้เป็นอาคารที่บไล่ข้าวเปลือกไว้ในห้องของตัวอาคาร โครงสร้างหลักเป็นไม้จริง พื้นเป็นไม้จริงเพราะต้องรับน้ำหนักบรรทุกของข้าวเปลือก ฝามีทั้งไม้จริง และไม้ไผ่ทาบแบบ มีโครงเคร่าอยู่ด้านบนนอกของฝา บางบ้านปลูก

⁶ อนุวิทย์ เจริญศุภกุล. เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน. (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, 2521). หน้า 16.

ยุงข้าวเป็นเรือนโล่งมีผนังเตี้ยๆ กั้นรอบ และตั้งยุงข้าวขนาดใหญ่ไว้ในอาคาร สำหรับใต้ถุนของยุงข้าว อาจใช้เป็นที่เลี้ยงสัตว์ และเป็นที่เก็บพินหรือเครื่องมือเครื่องใช้ในการเกษตรต่างๆ

2) แล่งวัวควาย หรือโรงเลี้ยงสัตว์ ในสังคมเกษตรกรรม

สัตว์เลี้ยงที่เราต้องพึ่งพาอาศัยเพื่อการเกษตรเป็นสิ่งจำเป็นและมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิต เช่น วัวควาย ดังนั้นเมื่อวัวควายกลับจากนาจำเป็นต้องพักผ่อนในที่ที่คุ้มแดดคุ้มฝนได้และปลอดภัยด้วย ดังนั้นภายในบริเวณบ้านจึงมีสถาปัตยกรรมขนาดเล็กที่น่าสนใจอีกประเภทหนึ่งซึ่งมีความสำคัญต่อวิถีชีวิต อาคารดังกล่าวคือ “แล่งวัวควาย” หรือ “สิ่ง” เป็นโรงเลี้ยงวัว ควาย โดยทั่วไปสิ่งจะอยู่ใกล้บ้านในระยะสายตาที่มองเห็นสะดวกเพื่อความปลอดภัย ลักษณะอาคารจะเป็นโรงโล่งๆ หลังคาจั่ว มีปีกนกคลุมด้านหน้าและหลังเพื่อให้คุ้มแดด ฝนได้ทุกฤดูกาล ภายในจะมีที่ผูกวัวควาย มีรางให้อาหารและน้ำ และเพื่อการใช้งานอเนกประสงค์ ส่วนใหญ่สิ่งของแต่ละบ้านจะไม่ใช้เลี้ยงสัตว์เท่านั้น แต่จะรวมเป็นที่เก็บของเครื่องใช้และใช้เป็นโรงตำข้าว ตั้งครกกระเดื่องอยู่ภายในสิ่งด้วย แต่ในปัจจุบันมีเครื่องอำนวยความสะดวกที่ไม่ต้องมาเสียเวลาในการตำข้าวเปลือกเองแล้ว เพราะภายในชุมชนมีโรงสีเปิดให้บริการอยู่บริเวณหัวบ้าน ดังนั้นชาวบ้านจึงนิยมนำข้าวที่ได้จากการเพาะปลูกไปโรงสีเพื่อเป็นการประหยัดเวลาและแรงงาน สำหรับโครงสร้างของสิ่งจะเป็นโครงสร้างไม้ที่ไม่ต้องพิถีพิถันมาก บางแห่งใช้เสาต้นไม้ทูปเปลือก โครงหลังคาไม้ไผ่ หลังคามุงใบตองตึง พื้นเป็นดินทูปแน่น

3) เถิงนา จากสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่พบภายในชุมชน

จะเห็นได้ว่าหมู่บ้านจะรวมกลุ่มกัน และไร่นาจะอยู่ล้อมรอบไกลออกไปจากหมู่บ้าน ดังนั้นบางบ้านจะต้องเดินไกลมากเพื่อมายังนาของตน ในช่วงเวลาของการทำนาและการเก็บเกี่ยว การเดินไปกลับระหว่างนาและบ้านเป็นเรื่องยากลำบาก ดังนั้นเถิงนา หรือที่เรียกว่า ตูบ หรือกระต๊อบเฝื่อนาเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งต่อชีวิตของชาวไถยวน เมื่อมองไกลออกไปยังท้องทุ่งภายในหมู่บ้านจะเห็นเถิงนาของแต่ละบ้าน กระจายอยู่ทั่วไปในท้องทุ่ง เถิงนาของชาวไถยวนมีลักษณะเฉพาะตัวและทรวดทรงที่น่าสนใจมาก มีหลายลักษณะ บางบ้านที่นาอยู่ไกลบ้านมากๆ เถิงนาจะต้องใช้อยู่เป็นเวลานาน จำเป็นต้องสร้างเถิงนาที่เป็นเรือนที่ค่อนข้างสมบูรณ์ที่สุดเพื่อการพักอาศัยระยะยาว

รูปลักษณะของเถิงนาโดยทั่วไปเป็นเรือนใต้ถุนสูง ไม่กั้นผนังชั้นบน แต่มีราวกันตกเตี้ยๆ ใต้ถุนใช้เก็บของ ทำครัว พักผ่อน ชั้นบนมีชานซึ่งต่อกับบันไดขึ้นได้ขายคาปีกนกด้านหน้า รูปทรงหลังคาจั่วเป็นแบบต่างๆ ธรรมดามีความเอียงลาดมากทั้งชายคลุมจรระดับพื้นชั้นบน ดังนั้นเวลามองจากภายนอกจะเห็นแต่หลังคาและพื้นโล่งชั้นล่างเท่านั้น หลังคาคลุมยาวนี้จะกันแดดฝนแก่ชั้นบนซึ่งใช้นอนและเก็บของที่จำเป็น เถิงนาบางแห่งมีชั้นลอยเหนือพื้นชั้นบน เอาไว้เก็บของหรือเป็นที่สำหรับนอน และบางแห่งมีการทิ้งขายคาปีกนกด้านจั่วหลังยาวมาเกือบจรดพื้นดินตั้งเสารับต่างหาก เพื่อเอาไว้เก็บหลงข้าวขนาดใหญ่ ในกรณีที่ต้องนอนเฝื่อนาชองเวลานาน ลักษณะ

โครงสร้างของเถิงนามีทั้งแบบเรือนเครื่องผูกและเรือนเครื่องสับแบบง่ายๆ ก่อสร้างได้รวดเร็วแต่คงทนถาวร ลักษณะของเถิงนาที่พบเห็นเป็นสถาปัตยกรรมพื้นบ้านที่แลดูบริสุทธิ์ตรงไปตรงมาสวยงามมาก

แล้งวัวควาย บริเวณหลังบ้าน

ผู้เฒ่าที่แยกออกจากเรือนพักอาศัย

เถิงนาที่กระจายอยู่ทั่วไร่นา

รูปที่ 6.29 สถาปัตยกรรมที่มีขนาดเล็กที่พบภายในชุมชน

ตารางที่ 6.11 สรุปรูปแบบ และลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่พบภายในบริเวณชุมชน

รูปแบบทางสถาปัตยกรรม	ลักษณะทางสถาปัตยกรรม			
	บริเวณที่ตั้ง	รูปทรงและวัสดุหลังคา	วัสดุและโครงสร้างอาคาร	กิจกรรมการใช้สอยอาคาร
<p>1) เรือนพื้นดิน</p> <p>☐ เรือนพักอาศัยแบบจั่วเดี่ยว</p> <p>☐ เรือนพักอาศัยแบบจั่วแฝด</p> <p>☐ เรือนพักอาศัยกึ่งร้านค้า</p>	<p>- พบเรือนเช่นนี้ไม่มากนักกระจายอยู่แถวบริเวณด้านท้ายของชุมชน โดยส่วนหนึ่งโดนผลกระทบจากน้ำท่วมในปี พ.ศ. 2548</p> <p>- ภายในชุมชนบ้านยางหลวงยังคงเหลือเรือนรูปแบบนี้เพียงสองเรือนคือ บริเวณข้างวัดยางหลวง และบริเวณกลางหมู่บ้านอยู่ถัดจากลำน้ำแม่แรกขึ้นมาพอประมาณและโดนผลกระทบจากน้ำท่วมในปี 2548</p> <p>- ตั้งอยู่ริมถนนสายหลักภายในหมู่บ้าน และถนนสายรองบริเวณท้ายหมู่บ้าน มีเพียงไม่กี่หลังภายในชุมชน</p>	<p>- เป็นเรือนไม้ขนาดเล็กรูปทรงหลังคาจั่วเดี่ยว โครงหลังคาเป็นไม้ไม่ วัสดุที่ใช้มุงหลังคาส่วนมากเป็นใบตองตึง</p> <p>- รูปทรงหลังคาจั่วติดกัน 2 จั่ว คลุมพื้นที่ใช้สอยภายในบ้าน วัสดุที่ใช้มุงหลังคาเป็นกระเบื้องคอนกรีต ซึ่งมีอายุมากแล้ว</p> <p>- โดยมากมีรูปทรงหลังคาเป็นแบบจั่ว มุงด้วยกระเบื้องลอนใหญ่</p>	<p>- เรือนประเภทนี้โครงสร้างเรือนเป็นโครงสร้างไม้จริง ผนังมักใช้ไม้ไผ่สานขัดแตะ ส่วนห้องนอนและเต็นเป็นไม้จริง บริเวณชานเป็นพังกไม้ไผ่ และฝาห้องนอนอาจเปิดเป็นฝาไหล 4-5 ช่อง</p> <p>- เป็นเรือนไม้จริงขนาดใหญ่ ทั้งเสาไม้ขนาดใหญ่ที่ใช้ในการรองรับน้ำหนักอาคาร ผนังบ้านใช้ไม้แผ่นตีเรียงกัน หน้าต่างที่ใช้ภายในบ้านมีลักษณะเป็นบานเปิดคู่ขนาด 0.60 x 1.10 ม.</p> <p>- ส่วนมากอาคารประเภทนี้จะเป็นเรือนที่เกิดขึ้นจากการต่อเติม หรือสร้างเป็นเรือนเล็ก ๆ ทำให้วัสดุที่ใช้เป็นคอนกรีตเกือบทั้งหมด</p>	<p>- ในเรือนบางหลังที่มีการยกใต้ถุนสูงก็จะใช้พื้นที่บริเวณใต้ถุนเป็นที่นอนหลับ พักผ่อน พุดคุย ตลอดจนใช้เป็นที่ทานข้าว ดังนั้นพื้นที่บนเรือนส่วนมากใช้สำหรับเข้านอนในตอนกลางคืน</p> <p>- ตัวเรือนนอนและเรือนครัวแยกส่วนออกจากกัน ยกพื้นเรือนสูง และใช้ใต้ถุนเรือนเป็นที่เอนกประสงค์ บริเวณเต็นบนบ้านถัดจากชานขึ้นไปก็เป็นพื้นที่เอนกประสงค์ด้วยเช่นกัน เรือนประเภทนี้ส่วนมากมักเป็นเรือนของครอบครัวขนาดใหญ่และฐานะดี</p> <p>- ตัวเรือนร้านค้าเป็นเรือนขนาดเล็กที่สร้างต่อเติมมาจากบ้านพักอาศัย โดยใช้พื้นที่บริเวณด้านข้างอาคารเป็นที่วางของ และห่อผ้า</p>
<p>2) เรือนพื้นบ้านทั่วไป</p>	<p>- เป็นเรือนที่สร้างขึ้นเพื่อความสะดวกในการอยู่อาศัย เรือนที่พบมากที่สุดภายในหมู่บ้าน ทำให้มีอยู่กระจายทั่วไปทั้งหมู่บ้าน</p>	<p>- รูปทรงหลังคาเกือบทั้งหมดเป็นทรงจั่ว มุงด้วยกระเบื้องลอนใหญ่</p>	<p>- วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง ปรับปรุง หรือต่อเติมอาคารส่วนใหญ่ที่ใช้จะเป็นคอนกรีต แต่ก็มีบ้างที่ใช้ไม้แผ่นในการกั้นฝาห้องเพื่อต่อเติม</p>	<p>- เนื่องจากเรือนประเภทนี้ส่วนใหญ่เป็นเรือนยกใต้ถุนสูง ดังนั้นกิจกรรมที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่จะนอกจากเป็นเรือนพักอาศัยแล้ว บริเวณใต้ถุนยังใช้เป็นพื้นที่ทอดผ้า เก็บข้าวของเครื่องใช้ทางการเกษตรต่างๆ</p>
<p>3) เรือนพื้นดินประยุกต์</p>	<p>- มีเพียงไม่กี่หลังภายในชุมชน กระจุกดัวอยู่ที่บริเวณหัวบ้าน และกลางหมู่บ้านแถววัดยางหลวง</p>	<p>- รูปทรงหลังคาสำหรับเรือนประเภทนี้จะผสมระหว่างทรงจั่วกับปั้นหยาเข้าด้วยกัน</p>	<p>- มีการใช้วัสดุที่ผสมผสานกันระหว่างไม้กับโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก ขึ้นอยู่กับความต้องการของเจ้าของบ้าน</p>	<p>- โดยมากสร้างขึ้นโดยคนในยุคหลังๆ ดังนั้นกิจกรรมการใช้พื้นที่จึงตอบสนองกับคนในรุ่นหลังๆ ที่ไม่นิยมทอดผ้า คือใช้พื้นที่เป็นบ้านพักอาศัยอย่างเดียว</p>

ตารางที่ 6.11 สรุปรูปแบบ และลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่พบภายในบริเวณชุมชน (ต่อ)

รูปแบบทางสถาปัตยกรรม	ลักษณะทางสถาปัตยกรรม			
	บริเวณที่ตั้ง	รูปทรงและวัสดุหลังคา	วัสดุและโครงสร้างอาคาร	กิจกรรมการใช้สอยอาคาร
4) อาคารบริการ	- อาคารที่ทำกิจกรรมการหมู่บ้านบริเวณข้างวัดยางหลวง และถัดจากกลุ่มบ้านออกไปทางทิศตะวันออกพอสมควร ซึ่งได้แก่ อาคารเรียนภายในโรงเรียนบ้านยางหลวง	- รูปทรงหลังคาทั้งสองอาคารเป็นหลังคาปั้นหยามุงด้วยกระเบื้องลอนใหญ่	- วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างอาคารที่ทำกิจกรรมการหมู่บ้านจะเป็นโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กที่เพิ่งมีการก่อสร้างเมื่อไม่กี่ปีที่ผ่านมา ส่วนอาคารภายในโรงเรียนบ้านยางหลวงที่มีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมในยุคก่อน โดยมากมีการก่อสร้างโดยใช้ไม้จริงเป็นหลัก	- เป็นอาคารสาธารณะเพื่อรองรับการใช้ประโยชน์จากคนในชุมชน มีเวลาเปิดปิดที่แน่นอนคือในวันธรรมดา ตามเวลาราชการ สำหรับอาคารกรรมการหมู่บ้านโดยมากใช้เป็นอาคารอเนกประสงค์ของชุมชน สามารถทำกิจกรรมต่างๆ ได้ เช่น การประชุมเรื่องกองทุนหมู่บ้าน ผลผลิตทางการเกษตร เป็นต้น
5) อาคารศาสนสถาน	- วัดยางหลวงเป็นวัดที่มีอยู่เพียงแห่งเดียวภายในชุมชนบ้านยางหลวงซึ่งมีที่ตั้งอยู่บริเวณกลางชุมชน	- รูปทรงหลังคาของวิหารมีลักษณะเป็นจั่วซ้อนกัน 3 ชั้น มุงหลังคาด้วยกระเบื้องดินขอ	- อาคารเป็นโครงสร้างไม้ผสมคอนกรีต โครงสร้างหลังคาของวิหารสร้างด้วยเครื่องไม้ใช้ระบบเสาและคานในการรับน้ำหนัก	- เป็นอาคารศาสนสถานที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรมอย่างมากในพื้นที่ชุมชน มีอายุกว่า 700 ปี และเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญแห่งหนึ่งของอำเภอ
6) สถาปัตยกรรมขนาดเล็ก <ul style="list-style-type: none"> ● ยุ้งข้าว ● แล่งวัวควาย ● เถิงนา 	<ul style="list-style-type: none"> - แยกหลังต่างหากกับเรือนพักอาศัย - โดยทั่วไปจะอยู่ใกล้บ้านในระยะสายตาที่มองเห็นสะดวกเพื่อความปลอดภัย - กระจายอยู่ทั่วไปตามบริเวณท้องนา 	<ul style="list-style-type: none"> - ส่วนใหญ่มีรูปทรงหลังคาแบบจั่วผสมปั้นหยาวางทิศทางของจั่วขนานกับบ้านเดิม มุงหลังคาด้วยกระเบื้องคอนกรีตแบบสมัยก่อน - รูปทรงหลังคาจั่ว มีปีกนกคลุมด้านหน้าและด้านหลังเพื่อให้คุ้มแดด - รูปทรงหลังคาจั่วเป็นแบบง่ายๆ บางที่มีปีกนกยื่นคลุมลงมา หลังคามุงใบตองตึง 	<ul style="list-style-type: none"> - โครงสร้างหลักเป็นไม้จริง พื้นไม้จริงเพราะต้องรับน้ำหนักบรรทุกของข้าวเปลือก ฝามีทั้งไม้จริงและไม้ไผ่ทุบแบนมีโครงคร่าวอยู่ด้านนอกของฝา - มีลักษณะเป็นโรงโหลงๆ โครงสร้างไม้จริงแบบไม่พิถีพิถันมาก โครงหลังคาไม้ไผ่ หลังคามุงใบตองตึง - โครงสร้างของเถิงนามีทั้งแบบเรือนเครื่องผูกและเรือนเครื่องสับแบบง่ายๆ ก่อสร้างได้รวดเร็วแต่ลงทุนถาวร 	<ul style="list-style-type: none"> - ช่างบนยุ้งข้าวใช้เป็นที่เก็บข้าวเปลือก ส่วนพื้นที่โล่งบริเวณใต้ถุนของยุ้งข้าวอาจใช้เป็นที่เลี้ยงสัตว์ หรือทอดผ้า และเก็บเครื่องมือเครื่องใช้ในการเกษตรต่างๆ - ภายใต้อาคารโหลงๆ จะมีที่ผูกวัวควาย มีรางให้อาหารและน้ำ และเพื่อการใช้งานอเนกประสงค์ อาจใช้เป็นที่เก็บของเครื่องใช้และใช้เป็นโรงตำข้าว - เป็นที่พักผ่อน และเผื่อเวลาเดินทางมายังไร่นาซึ่งมีพื้นที่ห่างไกลจากตัวบ้านดังนั้นจึงต้องมีที่สำหรับพักผ่อนระหว่างวันหรือค้างคืนในช่วงเกี่ยวข้าว
สรุปคุณค่าทางรูปแบบสถาปัตยกรรมที่พบภายในชุมชน	<p>ในภาพรวมรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่พบภายในชุมชนเป็นอาคารบ้านเรือนที่มีลักษณะเป็นเรือนชั้นเดียวยกใต้ถุนสูง เพื่อใช้พื้นที่โล่งบริเวณใต้ถุนในการประกอบกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตประจำวันอันแสดงออกถึงรูปแบบและเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมของชาวไถยวนได้อย่างชัดเจน</p>			

6.4.2 ลักษณะทางภูมิสถาปัตยกรรมที่พบบริเวณบ้านเรือน และรูปแบบกลุ่มอาคารบ้านเรือนที่พบภายในพื้นที่ชุมชน

จากการศึกษาถึงรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่พบภายในพื้นที่ชุมชนทำให้ทราบว่าอาคารที่มีคุณค่าทางด้านสถาปัตยกรรมในแต่ละรูปแบบที่พบนั้นมีตำแหน่งที่ตั้งอยู่ในบริเวณสวนใดของพื้นที่ที่ทำการศึกษาดังนั้นในการศึกษาการอนุรักษ์ชุมชนชาวไถยวนบ้านยางหลวง มีความจำเป็นต้องมีการศึกษาในรายละเอียดที่ลึกลงไปถึงรูปแบบของกลุ่มอาคารบ้านเรือนที่พบภายในชุมชน และลักษณะทางภูมิสถาปัตยกรรมที่พบบริเวณบ้านเรือน เพื่อที่จะนำไปวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ระหว่างคน ระบบกิจกรรม และการใช้พื้นที่ภายในชุมชนต่อไป

6.4.2.1 ลักษณะทางภูมิสถาปัตยกรรมที่พบบริเวณบ้านเรือน

จากการศึกษาถึงรูปแบบกลุ่มอาคารบ้านเรือนรูปแบบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มเรือนพักอาศัยลักษณะใดก็ตามภายในชุมชน พบว่าโดยมากกลุ่มอาคารบ้านเรือนแต่ละหลังจะประกอบไปด้วยลักษณะทางภูมิสถาปัตยกรรมบริเวณบ้านที่คล้ายคลึงกันคือ ในแต่ละบริเวณบ้านจะประกอบไปด้วยรั้วบ้าน ซึ่งภายในบริเวณบ้านแต่ละบ้านจะมีเนื้อที่ว่างเป็นลานดินกว้าง หรือที่เรียกว่า “ช่วงบ้าน” และในบริเวณทางเข้าบ้านจะพบศาลพระภูมิและศาลจตุโลกบาล (หรือท้าวทั้งสี่) ซึ่งเป็นพระที่คุ้มครองให้ร่มเย็นเป็นสุขซึ่งจากการสำรวจภายในชุมชนพบว่าคนในชุมชนยังคงให้ความเคารพบูชาเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มองไม่เห็นเช่นชาวไถยวนในอดีตเกือบทุกประการโดยพบท้าวทั้งสี่อยู่ประมาณร้อยละ 79.19 ของจำนวนบ้านทั้งหมด พร้อมด้วยศาลผีบรรพบุรุษ หรือที่เรียกว่า “หอผีปู่ย่า” ร้อยละ 28.86 โดยมีลักษณะเป็นศาลไม้ขนาดเล็กๆ ตั้งอยู่บริเวณที่ดินริมรั้วด้านหัวนอน

รูปที่ 6.30 ช่วงบ้านที่เป็นพื้นที่เอนกประสงค์ให้กับบ้าน

บริเวณริมชว่งนิยมปลูกไม้ยืนต้นขนาดใหญ่รายล้อมไว้ ซึ่งส่วนมากจะเป็นไม้ผลสำหรับรับประทาน ทั้งยังให้ร่มเงาแก่ชว่งหรือลาน นอกจากนี้ตามคาบไม้ชาวบ้านยังนิยมนำกล้วยไม้ป่ามาปลูกเพื่อประดับความสวยงาม ช่วงบ้านนี้แต่ละบ้านจะรักษาความสะอาด โดยเจ้าของบ้านจะเก็บกวาดใบไม้แห้งและขยะให้เรียบร้อย หากบ้านใดปล่อยชว่งให้รกสกปรกจะถูกตำหนิจากเพื่อนบ้านว่าเป็นคนเกียจคร้าน โดยทั่วไปชว่งจะอยู่ส่วนหน้าของบริเวณบ้านชิดกับถนน ตัวบ้านจะ

ปลูกมันเข้ามาทางข้างหลังของช่วง สำหรับการแบ่งอาณาเขตของแต่ละบ้านจะใช้วิธีล้อมรั้วด้วยไม้ไผ่สถานชัดกันเป็นตาโปร่ง มีการเปิดช่องทะลุสู่บริเวณบ้านข้างเคียงต่อเนื่องกัน ซึ่งรั้วบ้านที่พบภายในชุมชนมี 4 ประเภท ได้แก่ รั้วตาแสง รั้วตั้งปอง รั้วสลาบ และรั้วไม้พุ่มตัดแต่งทรง โดยรั้วที่พบมากที่สุด ในหมู่บ้าน ได้แก่ รั้วสลาบ จากการสำรวจพบรั้วชนิดนี้ร้อยละ 75.27 และรั้วตั้งปองรองลงมาร้อยละ 18.28 ส่วนรั้วตาแสงและรั้วที่เป็นไม้พุ่มตัดแต่งทรงนั้นพบในสัดส่วนที่เท่ากันคือร้อยละ 3.23 ซึ่งรั้วทั้ง 3 ชนิดแรกนั้นเป็นรั้วเช่นเดียวกับรั้วของชาวไทยวนโดยทั่วไป คือ รั้วตาแสง รั้วตั้งปอง และรั้วสลาบ นอกจากนี้ยังมีรั้วคอนกรีตอีกชนิดหนึ่งที่เริ่มมีการก่อสร้างกันขึ้นมาบ้างแล้วสำหรับบ้านบางหลังในชุมชน รั้วที่พบภายในชุมชนมีรายละเอียดดังนี้

1) รั้วตาแสง เป็นรั้วไม้ไผ่สาน ตาสี่เหลี่ยมโต ซึ่งสามารถใช้ปลูกไม้เลื้อยต่างๆ ได้สวยงาม รั้วตาแสงใช้เป็นรั้วชั่วคราวหรือรั้วผสมกับพืชพันธุ์ไม้ ส่วนใหญ่ใช้เป็นรั้วข้างหรือรั้วหลังบ้าน ซึ่งภายในชุมชนสามารถพบรั้วชนิดนี้ได้บ่อยมาก

2) รั้วตั้งปอง หรือรั้วคั่ว เป็นรั้วไม้ไผ่ที่ใช้ไม้ไผ่ที่เป็นคร่าอันสอดทะลุไม้ไผ่ที่เป็นเสา เป็นรั้วที่แสดงการกั้นอาณาเขตเท่านั้น ภายในชุมชนพบรั้วชนิดนี้รองลงมาจากรั้วสลาบ

3) รั้วสลาบ เป็นรั้วไม้ไผ่ชนิดที่แข็งแรงที่สุด มีลักษณะเป็นรั้วไม้ไผ่ขัดและตามแนวตั้งชัดชิดกันแน่น นิยมใช้เป็นรั้วหน้าบ้านชิดถนน ซึ่งรั้วชนิดนี้เป็นรั้วที่พบมากที่สุดภายในพื้นที่ชุมชน

4) รั้วไม้พุ่มตัดแต่งทรง ปัจจุบันรั้วหน้าบ้านนิยมปลูกต้นชาทอง หรือชาปัตตาเวียเป็นพุ่มแน่น แล้วตัดตัดแต่งทรงอย่างมีระเบียบ มีความสูงพอประมาณ ทำหน้าที่ซบกรองฝุ่นจากถนน

ตารางที่ 6.12 แสดงจำนวนและชนิดของรั้วบ้านที่พบภายในชุมชน

ชนิด	จำนวน	ร้อยละ
1. รั้วตาแสง	3	3.23
2. รั้วตั้งปอง	17	18.28
3. รั้วสลาบ	70	75.27
4. รั้วไม้พุ่มตัดแต่งทรง	3	3.23
รวม	93	100.00

ที่มา : จากการสำรวจ, 2548

บริเวณตามขอบรั้วหรือรั้วข้างบ้านโดยทั่วไปชาวบ้านนิยมปลูกไม้พุ่ม ไม้ดอกและไม้เลื้อยที่เป็นพืชกินได้ เช่น บวบ ตำลึง ถั่วแปบ ถั่วพู ฯลฯ ปล่อยให้เลื้อยพันเกาะรั้วจนแน่น มีกระถินและชะอมปลูกแซมเป็นระยะ ซึ่งผักชะอมถือเป็นพืชที่ชาวล้านนาชอบนำมาปรุงอาหารประเภทแกงจืด

เกือบทุกชนิด เพื่อปลูกดินและรสดอาหารให้กลมกล่อมตามรสนิยมของชาวล้านนา ในส่วนของบ้านหลังใดที่มีพื้นที่ติดกับทุ่งนาโดยมากนิยมปลูกไผ่บาง ไผ่สีสุก และไม้ยืนต้นที่มีพุ่มใบแน่นขึ้นแซม ในบางส่วนมักเป็นไม้ที่มีรากยึดดินแน่นโคนล้มยาก เพื่อป้องกันกระแสลมที่พัดแรงจากทุ่งนาเข้าสู่ตัวบ้าน อีกทั้งยังเป็นกำแพงธรรมชาติอย่างดีที่กรองเอาความร้อนจากทุ่งนาที่สะท้อนเข้าสู่ละแวกบ้านให้กลายเป็นลมเย็นเมื่อพัดลอดดงไม้เข้ามา

รูปที่ 6.31 ลักษณะรั้วต่างๆ ที่พบภายในชุมชน

ภายในบริเวณบ้านประกอบด้วยถาวรวัตถุ คือ ตัวเรือน ยุ้งข้าว บ่อน้ำ ห้องอาบน้ำ หรือที่เรียกว่า "ต้อมอาบน้ำ" สำหรับหญิงสาวอยู่ใกล้กับบริเวณบ่อน้ำ (ปัจจุบันได้เลือนหายไปแล้ว) ทำยบ้านหรือริมรั้วจะเป็นเล้าหมู คอกวัวควาย มีโรงเก็บฟางแห้งสำหรับเป็นอาหารของวัวควาย จากการสำรวจพบร้อยละ 29.53 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมด ซึ่งบริเวณคอกวัวควายนี้ภาษาพื้นเมืองเรียกว่า "แล่งวัวควาย" ในบริเวณใกล้ประตูเข้าบ้านจะมีเรือนหรือชั้นเล็กๆ สำหรับวางหมอน้ำพร้อมทั้งกระบวยเพื่อให้ผู้สัญจรได้ตักดื่มรับประทานซึ่งถือเป็นการสร้างบุญกุศล หรือที่เรียกว่า "ร้านน้ำ (ช้านน้ำ)" แต่ในปัจจุบันพบเพียงร้อยละ 19.46 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมด ถัดเข้าไปบริเวณทำยบ้านร้อยละ 53.97 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมดจะเป็นพื้นที่ปลูกผักสวนครัว หรือสวนอี โดยมีการกั้นรั้วไม้ไผ่สานห่างๆ เพื่อป้องกันเปิด ไล่ สุนัข เข้าไปทำลายพืชผล และในบริเวณรอบๆ บ่อน้ำที่พบจำนวนทั้งหมด 69 บ่อ หรือร้อยละ 49.21 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมด จะปลูกไม้ล้มลุกที่เป็นไม้พุ่มตัดดอก หรือไม้คลุมดินที่ใช้ปรุงอาหาร เช่น พูลิง(ชะพลู) หอมด่วน(สะระแหน่) ผักไผ่(ผักที่มีกลิ่นหอมใช้รับประทานกับลาบ) ผักดังกล่าวนี้ส่วนใหญ่ใช้รับประทานกับลาบซึ่งเป็นอาหารพื้นเมืองชนิดหนึ่ง

พันธุ์ไม้ที่ปลูกบริเวณบ่อน้ำหรือล้อมรอบบ่อน้ำนอกจากจะเป็นพืชประดับและกินได้แล้วยังใช้เป็นส่วนบังสายตาบริเวณที่อาบน้ำด้วยเช่นกัน มีการทำร่องระบายน้ำจากบริเวณที่อาบน้ำไหลเข้าสู่บริเวณสวนครัว ตามขอบบ่อที่พบจะปลูกชำ ไหล กระชาย ขมิ้นสลับไว้ พืชต่างๆ เหล่านี้จะดูดซับน้ำทิ้งจากบริเวณที่อาบน้ำทำให้พืชพันธุ์บริเวณนี้ดูเขียวชอุ่มชุ่มชื้นตลอดเวลา แต่ในปัจจุบันพื้นที่อาบน้ำได้กลายเป็นห้องน้ำที่มีรั้วรอบขอบชิดไปหมดแล้ว จะเหลือก็เพียงบ่อน้ำใช้ที่มีอยู่เดิมเท่านั้น นอกจากพืชพันธุ์ที่กล่าวมาแล้วยังมีการปลูกต้นพลูให้เกาะเลื้อยไปตามพื้นดินและต้นหมากที่ขึ้นแซมเป็นระยะ ทั้งยังมีไม้ผลยืนต้นปลูกคละเสริมเพื่อให้บริเวณบ่อได้รับความร่มรื่นเป็นการรักษาน้ำในบ่อให้เย็นโดยมิให้แดดส่องไปยังบริเวณบ่อ บริเวณรอบบ่อน้ำจะมีผักกูด มอส หรือเฟิร์นพื้นเมืองขึ้นอยู่เป็นหย่อมๆ เรียกว่า สวนน้ำบ่อ ซึ่งชาวบ้านจะปล่อยให้ขึ้นเองตามธรรมชาติช่วยเสริมบรรยากาศรอบๆ บ่อน้ำให้ดูเย็นจ๋างขึ้นอันบ่งบอกถึงเอกลักษณ์ของภูมิภาคอันชื้นที่งดงาม

ตารางที่ 6.13 แสดงจำนวนและชนิดของภูมิสถาปัตยกรรมที่พบภายในบริเวณบ้าน

ชนิด	จำนวน	ร้อยละ
ท้าวทังสี	118	79.19
หอมญี่ปุ่น	43	28.86
ยั้งข้าว	76	51.01
แล่งวัวควาย	44	29.53
ฮ้านน้ำ	29	19.46
พื้นที่ปลูกผักสวนครัว	68	53.97
บ่อน้ำ	69	49.21

หมายเหตุ: จากการสำรวจครัวเรือนจำนวน 149 ครัวเรือน

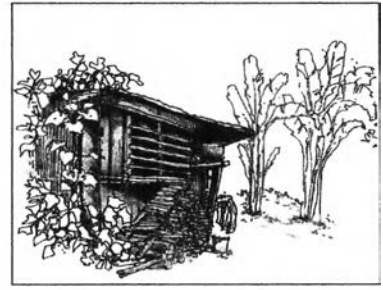
ที่มา : จากการสำรวจ, 2548

ลานดินบริเวณหน้าบ้าน

ยั้งข้าว

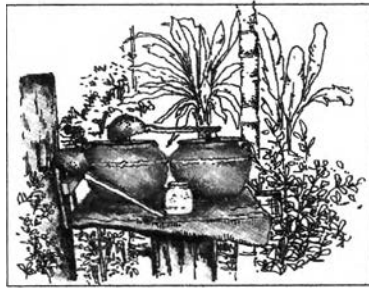
กองฟืนบริเวณครัวไฟ

ที่เก็บของทั่วไป

ที่เลี้ยงสัตว์แบบต่างๆ

ร้านน้ำภายในบริเวณบ้านลักษณะต่างๆ

ลำเหมืองข้างบ้าน

ที่ปลูกพืชผักสวนครัว

ศาลผีปู่ย่าภายในบริเวณบ้าน

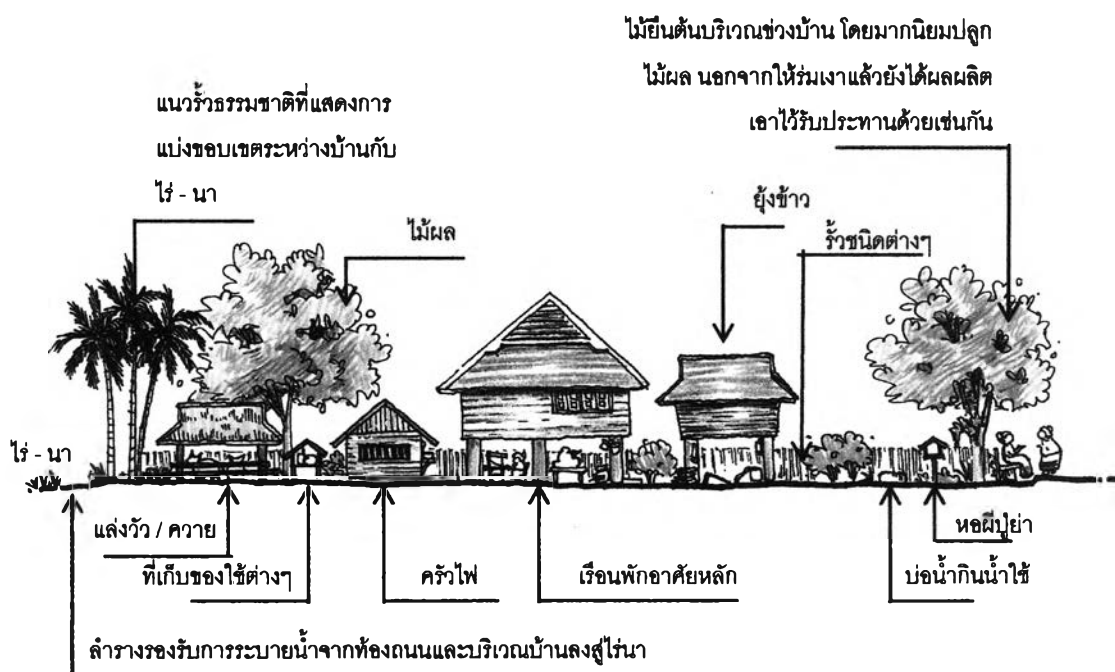
การระบายน้ำจากบ้านเรือนสู่ที่นา

พืชพรรณบริเวณบ้าน

รูปที่ 6.32 ภูมิสถาปัตยกรรมโดยทั่วไปที่พบบริเวณบ้าน

รูปที่ 6.33 ภาพตัดขวางแสดงองค์ประกอบทางภูมิสถาปัตยกรรมบริเวณบ้าน

6.4.2.2 รูปแบบกลุ่มอาคารบ้านเรือนภายในชุมชน

ในการศึกษาถึงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานการวางตัวของบ้านเรือนในชุมชนชาวไทยวนบ้านยางหลวงพบว่าชาวบ้านในชุมชนมีความเชื่อเกี่ยวกับทิศทางในการวางแกนหลักของเรือนพักอาศัย ภายใต้คติความเชื่อที่มีต่อสภาพแวดล้อมและความเคารพบูชาในพระพุทธศาสนา ซึ่งสามารถจำแนกการวางแกนหลักของอาคารบ้านเรือนได้ 2 รูปแบบ ดังนี้

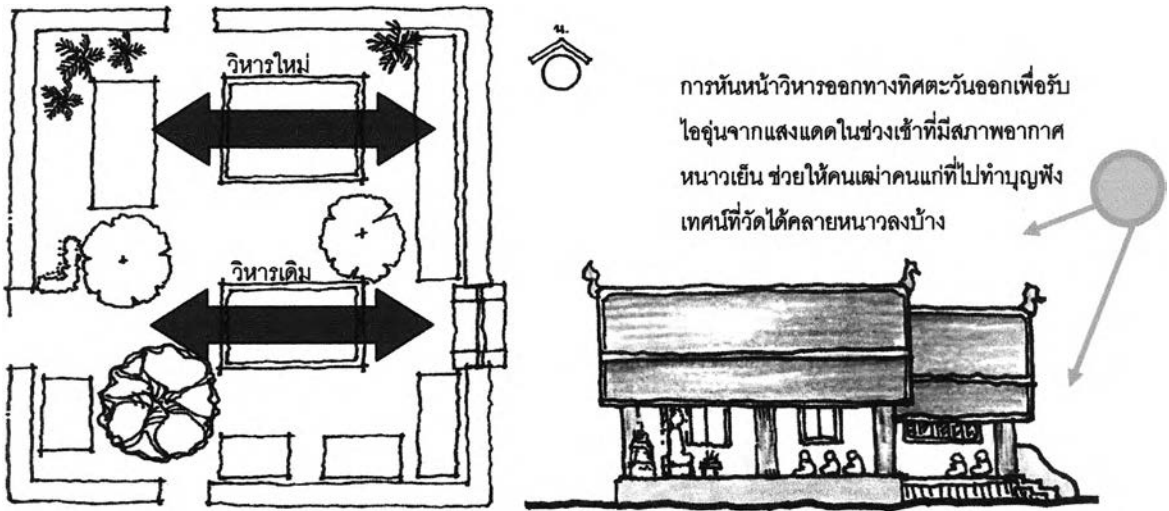
1) **อาคารศาสนสถาน** ด้วยความเคารพบูชาต่อพระพุทธศาสนาของชาวไทยวนจึงส่งผลให้ทิศทางการวางแกนหลักของศาสนสถานภายในชุมชนที่ประกอบไปด้วยซุ้มประตูโขง และวิหาร จะวางอยู่ในแนวแกนตะวันออกตะวันตกต่างกับแกนของศาสนสถานของไทยภาคกลาง (แต่เนื่องจากซุ้มประตูโขงดังกล่าวมีสภาพทรุดโทรมชาวบ้านจึงได้สร้างซุ้มหลังคาทรงจั่ววางซ้อนทับทิศทางสองชั้นขึ้นมาแทนบริเวณทางเข้าด้านหน้าของวัด) เมื่อพิจารณาถึงเหตุผลแล้วชาวไทยวนต้องการให้พระพักตร์ของพระพุทธรูปหันหน้าสู่ทางทิศตะวันออกเพื่อรับแสงสว่างในช่วงเช้ารุ่งอรุณของวันใหม่ ซึ่งถือเป็นนิมิตรหมายที่ดี และเนื่องจากคนเฒ่าคนแก่ต้องตื่นไปทำบุญ ตักบาตร ฟังเทศน์กันที่วัดในยามเช้าประกอบกับสภาพอุณหภูมิที่หนาวเย็นตามฤดูกาล ดังนั้นวิหารของชาวไทยวนจึงต้องหันหน้าออกสู่ทิศตะวันออกเพื่อรับแสงแดดในยามเช้าด้วยเช่นกัน

2) **เรือนพักอาศัย** เนื่องจากทิศทางแกนหลักของศาสนสถานอยู่ในแนวแกนตะวันออกตะวันตก ดังนั้นในการวางจั่วบ้านจึงพยายามเลี่ยงไม่ให้ซ้ำกับแกนการวางทิศทางของอาคารศาสนสถานของวัด ประกอบกับความเชื่อที่ว่า การหันจั่วไปทางทิศตะวันออกตะวันตกจะ

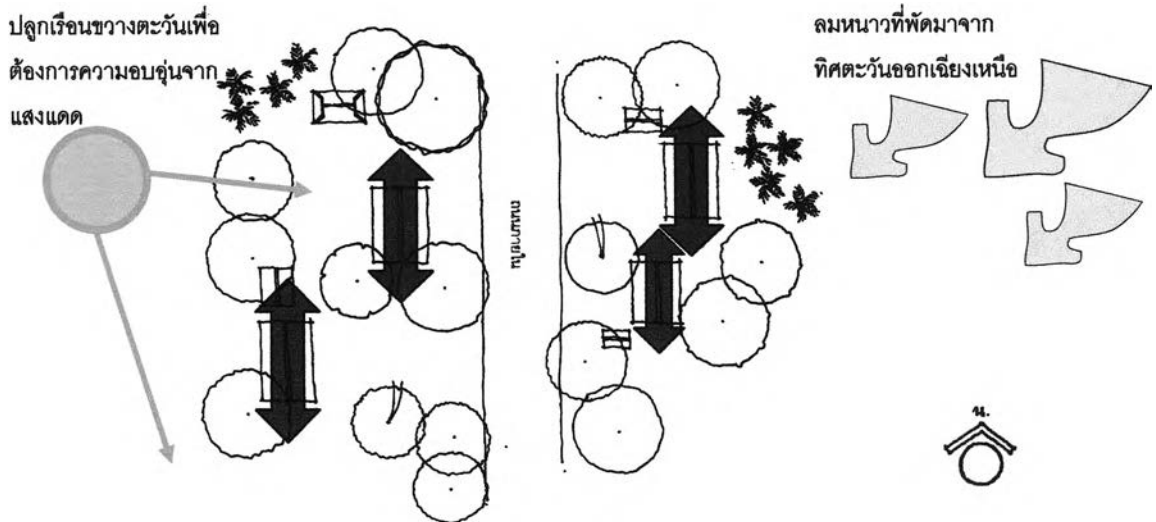

เป็นการอ้อมงคล ดังนั้นจั่วบ้านที่พบโดยทั่วไปภายในชุมชนจะหันไปทางทิศเหนือได้ ทำให้ตัวเรือนด้านยาวหันไปทางทิศตะวันออกตะวันตก หรือเป็นการปลูกเรือนขวางตะวัน ซึ่งขัดแย้งกับรูปแบบการวางอาคารบ้านเรือนของคนในภาคกลางที่ไม่นิยมปลูกเรือนขวางตะวัน

หากพิจารณาตามสภาพดินฟ้าอากาศแล้ว เรือนในแถบนี้ต้องการแสงแดดในช่วงฤดูหนาว จึงนิยมปลูกเรือนขวางตะวัน นับเป็นความเชื่อที่เคารพต่อสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่ส่งผลมายังสภาพทางกายภาพของบ้านอย่างชัดเจน

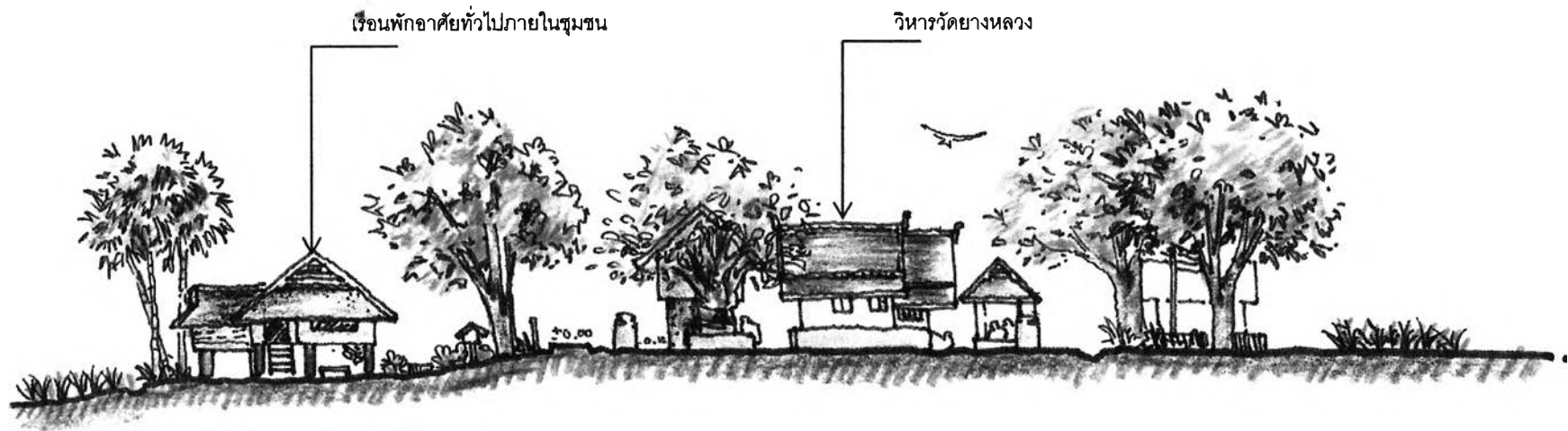

ทิศทางการวางแกนหลักของอาคารศาสนสถาน

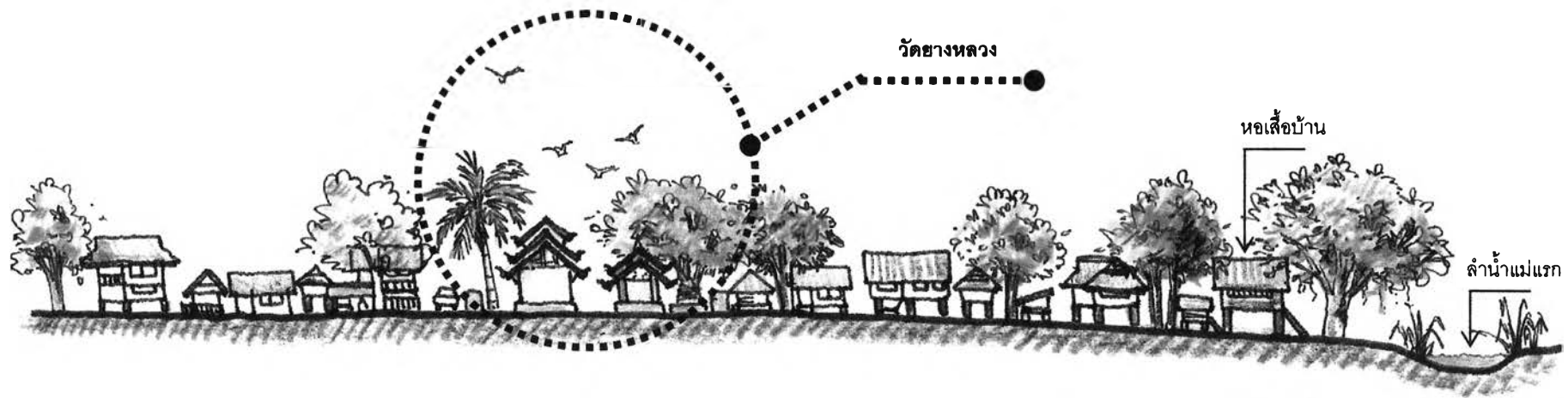

อาคารบ้านเรือนบริเวณริมถนนสายหลักภายในหมู่บ้าน

รูปที่ 6.34 ผังบริเวณแสดงการวิเคราะห์ทิศทางการวางแกนหลักของอาคารต่างๆ ภายในชุมชน

รูปที่ 6.35 ภาพตัดขวางแสดงทิศทางการวางแผนหลักของอาคารศาสนสถานและเรือนพักอาศัย

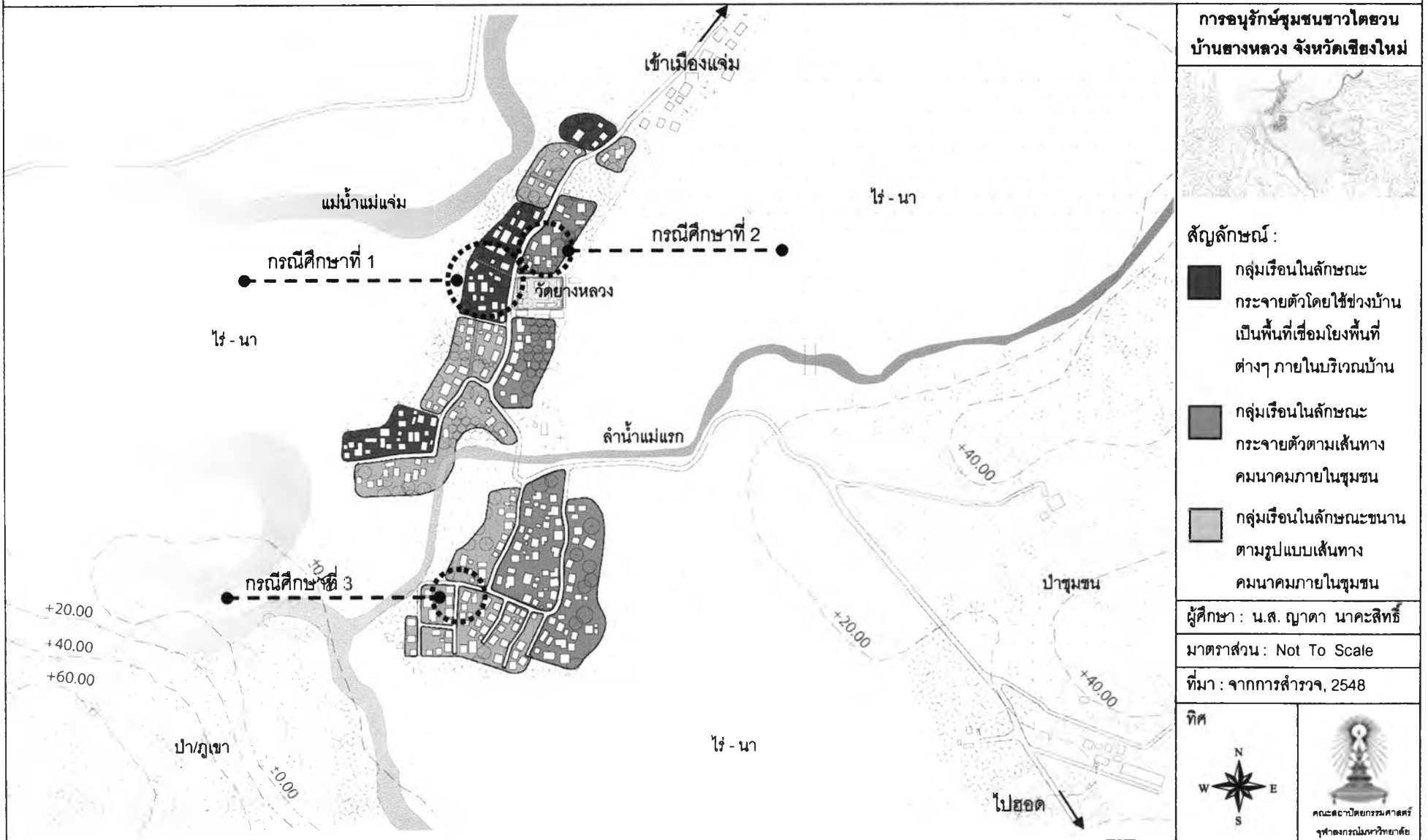
รูปที่ 6.36 ภาพตัดขวางแสดงกลุ่มเรือนของชุมชนชาวไทยวนบ้านยางหลวงโดยมีวัดเป็นศูนย์รวมในการประกอบกิจกรรมของคนในชุมชน

รูปที่ 6.37 แสดงการลักษณะกลุ่มอาคารบริเวณชุมชนที่พักอาศัย

ที่มา : กรมแผนที่ทหาร, 2547

แผนที่ 6.11 แสดงกลุ่มอาคารบ้านเรือนรูปแบบต่างๆ ที่ปรากฏภายในพื้นที่ชุมชนในแต่ละกรณีศึกษา

จากคติความเชื่อของการวางตัวอาคารบ้านเรือนในข้างต้น เป็นปัจจัยสำคัญในการขยายเรือนและการจัดวางกลุ่มเรือนจนถึงปัจจุบัน ประกอบกับสภาพทางสังคมและครอบครัวที่มักจะมีการปลูกเรือนหลังใหม่หรือทำการต่อเติมบ้านเรือนเมื่อลูกหลานได้มีการแต่งงาน ดังนั้นในกลุ่มอาคารบ้านเรือนที่อยู่ใกล้เคียงกันซึ่งเป็นญาติพี่น้องกันจะประกอบด้วยครอบครัวย่อยๆ อยู่หลายครอบครัวภายในกลุ่มอาคารเดียวกัน โดยรูปแบบของกลุ่มบ้านเรือนภายในชุมชนชาวไถยวนบ้านยางหลวงสามารถแบ่งได้เป็น 3 รูปแบบดังนี้

- 1) กลุ่มเรือนในลักษณะกระจายตัวโดยใช้ช่วงบ้านเป็นพื้นที่เชื่อมโยงพื้นที่ต่างๆ ภายในบริเวณบ้าน
- 2) กลุ่มเรือนในลักษณะกระจายตัวตามเส้นทางคมนาคมภายในชุมชน
- 3) กลุ่มเรือนในลักษณะขนานตามรูปแบบเส้นทางคมนาคมภายในชุมชน

1) กลุ่มเรือนในลักษณะกระจายตัวโดยใช้ช่วงบ้านเป็นพื้นที่เชื่อมโยงพื้นที่ต่างๆ ภายในบริเวณบ้าน

กลุ่มเรือนในลักษณะนี้โดยมากเป็นกลุ่มของอาคารบ้านเรือนที่สืบทอดต่อเนื่องกันมาตั้งแต่อดีต ซึ่งประกอบไปด้วยกลุ่มอาคารที่อยู่ในระบบเครือญาติเดียวกันเป็นส่วนใหญ่ โดยมีรูปแบบของกลุ่มอาคารที่ทอดยาวไปตามเส้นทางถนนภายในหมู่บ้าน ซึ่งมีรูปแบบของการวางกลุ่มอาคารที่กระจายกันไปตามขอบเขตของบริเวณบ้านโดยมีช่วงบ้านเป็นพื้นที่เชื่อมโยงระหว่างเรือนพักอาศัยภายในบริเวณบ้านเข้าด้วยกัน และใช้เป็นพื้นที่เชื่อมโยงส่วนต่างๆ ในบริเวณบ้าน เช่น ยุ้งข้าว โรงเลี้ยงสัตว์ ตลอดจนช่วงบ้านข้างเคียง ที่มีการเปิดที่ว่างระหว่างรั้วบ้านเข้าด้วยกันเพื่อสะดวกในการไปมาหาสู่ บางเรือนของครอบครัวบางหลังมีลักษณะเก่าแก่และทรุดโทรมมากซึ่งลูกหลานบางคนก็ได้ทำการรื้อถอนแล้วปลูกสร้างเรือนลักษณะใหม่ขึ้นมาแทนแต่ยังคงรักษาการวางทิศทางแนวแกนหลักของเรือนพักอาศัยตามหลักคติความเชื่อที่มีมาแต่เดิม

จากการวางตัวของกลุ่มอาคารที่กระจายกันไปตามเขตบริเวณบ้านโดยใช้ลานดิน หรือช่วงบ้านเป็นพื้นที่อเนกประสงค์ให้กับเรือนทุกหลังสามารถใช้พื้นที่ส่วนนี้รวมกันได้ ทำให้พื้นที่การใช้สอยบริเวณบ้านจึงเป็นไปด้วยความคึกคัก เพราะนอกจากจะเป็นที่ตากพืชผลผลิตทางการเกษตรแล้วยังเป็นที่พักผ่อนให้กับทุกคนในบ้านด้วยเช่นกัน ซึ่งจากการสำรวจและสอบถามชาวบ้านในพื้นที่ที่นอกจากการเชื่อมกลุ่มเรือนพักอาศัยที่เป็นเครือญาติเดียวกันแล้ว กลุ่มเรือนเพื่อนบ้านที่อยู่ใกล้เคียงกันยังได้มีการเชื่อมต่อบริเวณบ้านถึงกันด้วยช่วงของแต่ละบ้านอีกด้วย ทำให้การสัญจรไปมาหาสู่กันเป็นไปด้วยความสะดวกและใกล้ชิดกัน ซึ่งเป็นรูปแบบการดำเนินชีวิตที่มีการพึ่งพาอาศัยและเอื้ออาทรซึ่งกันและกันภายในชุมชน อย่างไรก็ตามในปัจจุบันรูปแบบการก่อสร้างรั้วภายในชุมชนเริ่มมีการก่อสร้างรั้วคอนกรีตขึ้นมาบ้างแล้วทำให้การเชื่อมต่อพื้นที่ระหว่างบ้านและเพื่อนบ้าน

ด้วยลานดินหรือช่วงเริ่มลดน้อยลงแต่ยังไม่มากเท่าใดนัก ซึ่งหากมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของรั้วให้กลายเป็นรั้วคอนกรีตที่มีเพียงความคงทนถาวรแล้วในทางกลับกันอาจส่งผลให้ความสนิทสนมระหว่างเพื่อนบ้านมีน้อยลงในรุ่นหลังๆ ก็เป็นไปได้

ชาติพันธุ์ ผู้อยู่อาศัยในกลุ่มเรือนลักษณะนี้ จะเป็นกลุ่มชาวไทยวนดั้งเดิมที่สืบทอดเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษเป็นระยะเวลาานาน และเป็นกลุ่มเชื้อชาติที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เป็นกลุ่มแรก

คติความเชื่อ จากถาวรที่เป็นกลุ่มชาวบ้านที่สืบทอดเชื้อสายและอยู่ในพื้นที่มาเป็นระยะเวลาานาน ทำให้รูปแบบของคติความเชื่อต่างๆ ที่มีมาตั้งแต่สมัยอดีตยังคงสืบทอดต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นคติความเชื่อในการนับถือพระพุทธศาสนาหรือการนับถือผี การปลูกสร้างอาคารบ้านเรือน การขึ้นท้าวทังสี่ ตลอดจนประเพณีต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชนที่มีความเกี่ยวข้องกับการเป็นสังคมเกษตรกรรมชาวไทยวนได้เป็นอย่างดี

ค่านิยม ผู้อยู่อาศัยในกลุ่มเรือนลักษณะนี้จะเป็นผู้อยู่อาศัยและสืบทอดเชื้อสายในพื้นที่มาเป็นระยะเวลาานาน แม้ว่าในปัจจุบันกระแสค่านิยมสมัยใหม่เริ่มที่จะเข้ามาในพื้นที่ แต่จากการหล่อหลอมความคิดและค่านิยมที่มีมาแต่ดั้งเดิมเมื่อครั้งบรรพบุรุษ ทำให้ค่านิยมดั้งเดิมที่สืบทอดกันมายังคงอยู่อย่างเหนียวแน่น

อาชีพ ผู้อยู่อาศัยในกลุ่มเรือนลักษณะนี้แทบทุกหลังคาเรือนจะทำอาชีพเกษตรกรรมมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะการทำนาข้าวซึ่งเป็นอาชีพหลักของคนในชุมชน และด้วยความเป็นสังคมเกษตรกรรมชาวไทยวนที่มีความเป็นอยู่แบบยังชีพและรักสงบมาตั้งแต่อดีตจึงได้มีการสืบทอดการทอผ้าฝ้ายที่ได้จากการปลูกฝ้ายเองของแต่ละครอบครัว ตลอดจนการทอผ้าขึ้นตีนจกที่ไม่เหมือนใครจนสร้างชื่อให้กับชุมชนและสร้างรายได้เสริมให้แก่แต่ละครัวเรือนได้เป็นอย่างดี แต่ในปัจจุบันชาวบ้านรุ่นใหม่ๆ เริ่มหันหลังให้กับอาชีพเกษตรกรรม และไม่สนใจเรียนรู้วิธีการทอผ้าซึ่งเป็นที่ยึดถือกันมาช้านานตั้งแต่อดีตทำให้ในอนาคตสิ่งที่แสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนด้วยการนิยมนุ่งผ้าขึ้นตีนจกอาจเลือนหายไปได้ ในขณะที่ชาวบ้านวัยกลางคนส่วนใหญ่ยังคงประกอบอาชีพการทำเกษตรกรรมอย่างเช่นเคย

วิถีชีวิต รูปแบบการดำเนินวิถีชีวิตของผู้อาศัยอยู่ในกลุ่มเรือนลักษณะนี้ ยังคงมีรูปแบบที่ไม่แตกต่างจากวิถีชีวิตของชาวบ้านในอดีต ที่ยังคงเป็นสังคมเกษตรกรรมชาวไทยวนที่ยังคงต้องพึ่งพาสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติในการดำรงชีวิต มีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย รักสงบ มีปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับกลุ่มเพื่อนบ้าน แม้ว่ากระแสความเป็นเมืองและรูปแบบสังคมสมัยใหม่จะเข้ามาในพื้นที่ชุมชนชาวบ้านก็สามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมได้เป็นอย่างดี

วัฒนธรรมประเพณี ยังคงสืบทอดวัฒนธรรมและประเพณีที่ดั้งเดิมสืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะวัฒนธรรมและประเพณีที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและการนับถือ

ผีที่ชาวบ้านทุกหลังยังคงให้ความสำคัญเกี่ยวกับความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มองไม่เห็น โดยมีวัดยางหลวงเป็นพื้นที่ส่วนกลางในการประกอบกิจกรรมทางวัฒนธรรม ประเพณีของคนในชุมชนที่สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

ลักษณะภูมิประเทศและสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ในบริเวณกลุ่มเรือนประเภทนี้จะตั้งอยู่บริเวณทิศเหนือของลำน้ำแม่แรก ซึ่งมีลักษณะภูมิประเทศที่สูงกว่าบริเวณกลุ่มเรือนทางทิศใต้ของลำน้ำแม่แรก ส่งผลให้กลุ่มเรือนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่บริเวณนี้ไม่ค่อยได้รับผลกระทบจากน้ำท่วมเมื่อไม่กี่ปีที่ผ่านมาเท่าใดนัก ในบริเวณกลุ่มเรือนประเภทนี้จะถูกโอบล้อมไปด้วยพื้นที่ในการทำเกษตรกรรม และมองเห็นสภาพทิวทัศน์ของแม่น้ำแม่แจ่มได้อย่างสวยงามบริเวณหลังบ้านของแต่ละกลุ่มบ้าน และเมื่อมองถึงสภาพแวดล้อมในบริเวณบ้านแล้วพบว่า กลุ่มเรือนลักษณะนี้ยังคงประกอบไปด้วยองค์ประกอบทางภูมิสถาปัตยกรรมบริเวณบ้านที่สมบูรณ์อยู่เกือบทุกหลัง เช่น ยุ้งข้าว คอกเลี้ยงสัตว์ รั้วน้ำ รางระบายน้ำบริเวณบ้านสุไเราะนา เป็นต้น ซึ่งโดยรวมแล้วยังคงมีความสมบูรณ์ของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติได้เป็นอย่างดี

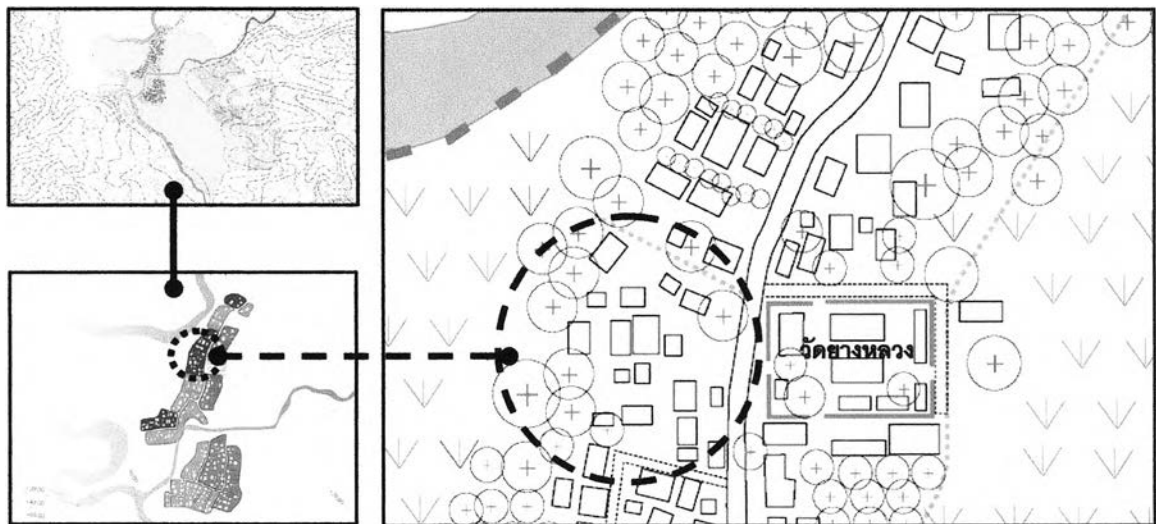
การสัญจรและการเข้าถึง ในอดีตใช้การสัญจรทางเท้า และใช้เกวียนในการเดินทางขนส่งสินค้าเป็นหลัก โดยสภาพถนนบริเวณหน้าบ้านมีลักษณะเป็นดินลูกรังขนาดเพียงแค่มอเตอร์เกวียนเท่านั้น แต่เนื่องจากในปัจจุบันมีการพัฒนาขยายเส้นทางคมนาคมภายในหมู่บ้านให้มีความสะดวกมากขึ้นประกอบกับค่านิยมสมัยใหม่และความเจริญที่มีมากขึ้นส่งผลให้การใช้เกวียนหายไป รถยนต์เข้ามาแทน และมีการปรับพื้นที่บริเวณชวงบ้านให้กลายเป็นที่จอดรถในปัจจุบัน

รูปแบบทางสถาปัตยกรรม กลุ่มเรือนในลักษณะดังกล่าวส่วนใหญ่จะมีลักษณะเป็นเรือนพื้นดินโดยทั่วไปที่มีการปรับปรุงจากเรือนพื้นดินเดิมให้มีสภาพที่ไม่ทรุดโทรม ส่วนที่เหลือจะมีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมแบบเรือนพื้นบ้านทั่วไป โดยทั้งสองรูปแบบจะมีลักษณะเดียวกันคือเป็นเรือนใต้ถุนสูง และเรือนทั้งสองรูปแบบจะมีพื้นที่ใช้สอยที่บริเวณเดินหรือชานบ้านที่สามารถใช้เป็นพื้นที่เอนกประสงค์ให้กับทุกคนในบ้านในการประกอบกิจกรรมต่างๆ

การใช้พื้นที่ พื้นที่ว่างที่ผู้อยู่อาศัยภายในกลุ่มเรือนลักษณะนี้จะมีทั้งลักษณะการใช้ที่ว่างที่อยู่ในอาคารและที่ว่างภายนอกอาคาร โดยที่ว่างภายในอาคารส่วนใหญ่จะเป็นการใช้พื้นที่บริเวณเดิน หรือชานบ้านในการประกอบกิจกรรมต่างๆ ของคนในครอบครัวโดยเฉพาะเวลากลางคืน เพราะในช่วงเวลากลางวันจะเน้นการใช้พื้นที่บริเวณใต้ถุนเรือนเพราะใช้เป็นทั้งพื้นที่ในการเก็บอุปกรณ์การเกษตร การทอผ้า นอนหลับพักผ่อนหลังจากไปไร่มา ตลอดจนใช้เป็นพื้นที่พบปะพูดคุยของคนในกลุ่มบ้านหรือเพื่อนบ้าน โดยมีชวงบ้านเป็นพื้นที่เชื่อมโยงระหว่างถนนหน้าบ้านกับเรือนพักอาศัย และใช้เป็นลานตากพืชผลผลิตทางการเกษตร หรือเป็นที่วิ่งเล่นของลูกหลานในตอนเย็นหลังเลิกเรียน

กรณีศึกษากลุ่มเรือนในลักษณะกระจายตัวโดยใช้ช่วงบ้านเป็นพื้นที่เชื่อมโยงพื้นที่ต่างๆ ภายในบริเวณบ้าน

จากการสัมภาษณ์แม่ช้อยแก้วมา บุญเทียม⁷ ผู้อยู่อาศัยบนผืนแผ่นดินแห่งนี้ มาตั้งแต่เกิดทราบว่าเรือนที่อาศัยอยู่ในปัจจุบันเป็นเรือนที่สร้างขึ้นใหม่เมื่อประมาณ 10 ปีก่อน เนื่องจากเรือนหลังเดิมที่เคยพักอาศัยสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษมีสภาพที่ทรุดโทรมประกอบกับลูกหลานที่เข้าไปทำงานในเมืองมีเงินเก็บมากพอประมาณที่จะมาทำการปลูกเรือนหลังใหม่ขึ้นแทนได้ ดังนั้นลูกหลานจึงลงความเห็นกันว่าควรที่จะปลูกเรือนหลังใหม่ขึ้นแทนเรือนหลังเดิม ซึ่งเรือนหลังเดิมจากที่เคยมีรูปแบบอาคารยกใต้ถุนสูงก็กลายมาเป็นเรือนพักอาศัยชั้นเดียวที่มีการยกกระดานไม้มาหนุนด้วยเหตุผลที่ว่าคนที่พักอาศัยอยู่ที่บ้านหลังนี้เป็นประจำได้แก่กลุ่มคนเฒ่าคนแก่ซึ่งไม่สะดวกมากนัก หากจะต้องเดินขึ้นเรือนที่มีความสูงแบบเดิม โดยยังคงเก็บรักษาอยู่ชั่ววที่มีมาคู่กันกับเรือนหลังเดิมเอาไว้เพื่อใช้พื้นที่บริเวณใต้ถุนอยู่ชั่ววเป็นที่พักผ่อนซึ่งเป็นอาชีพเสริมของคนในครอบครัวนี้ ถึงแม้ว่าจะมีการปลูกสร้างอาคารเรือนพักอาศัยขึ้นมาใหม่แต่องค์ประกอบโดยรอบเรือนพักอาศัยหลักยังคงประกอบไปด้วยกลุ่มบ้านของเครือญาติเดียวกัน โดยมีช่วงเป็นพื้นที่เชื่อมโยงในการประกอบกิจกรรมของผู้คนในกลุ่มบ้านเข้าด้วยกัน และเป็นที่น่าสนใจที่พบว่าบ้านแต่ละหลังในกลุ่มบ้านลักษณะนี้โดยมากจะมีอยู่ชั่วว และครัวไฟที่แยกออกจากเรือนพักอาศัยเป็นของตัวเองในแต่ละครอบครัว แต่ในปัจจุบันยังชั่ววที่พบเริ่มมีสภาพทรุดโทรมมากแล้ว นอกจากนี้ภายในบริเวณกลุ่มบ้านยังประกอบไปด้วยคอกเลี้ยงสัตว์ขนาดเล็กใหญ่ตามแต่ละครอบครัวที่จะเลี้ยงเพื่อใช้งานหรือเลี้ยงเพื่อการค้า

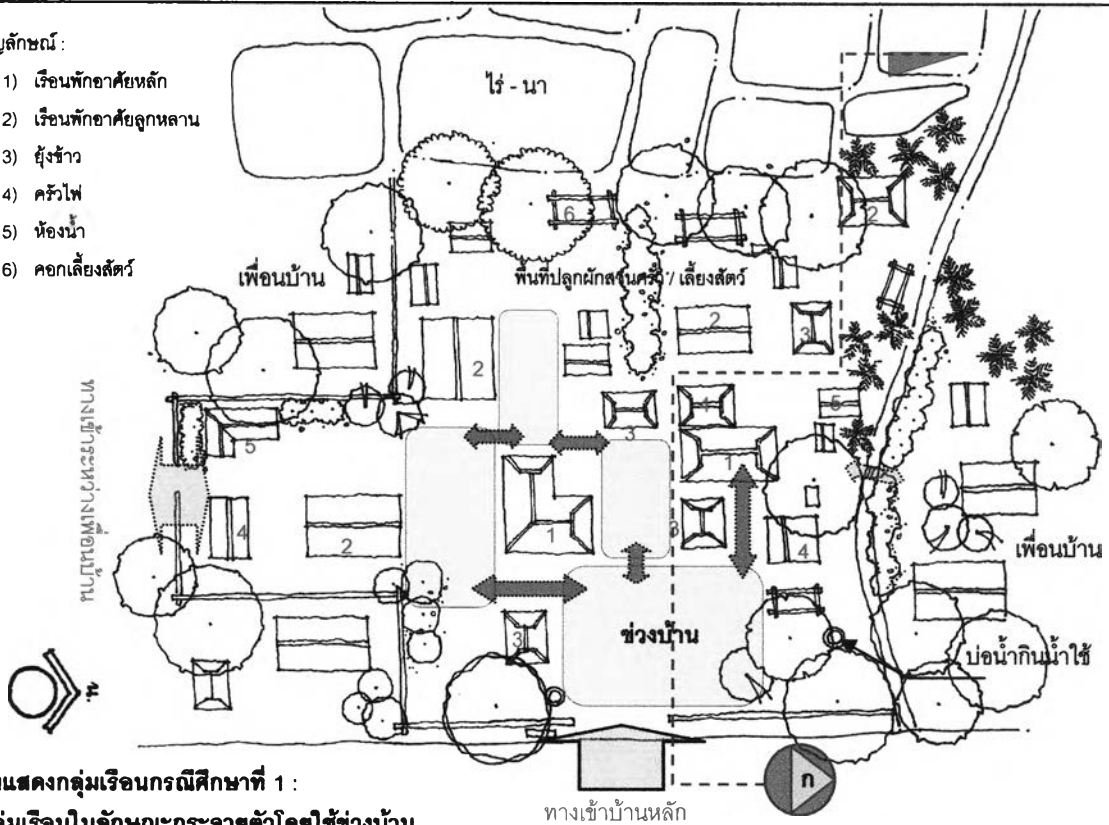
รูปที่ 6.38 บริเวณกลุ่มเรือนที่ทำการศึกษาในกรณีศึกษาที่ 1

⁷ สัมภาษณ์แม่ช้อยแก้วมา บุญเทียม, อายุ 80 ปี, 30 ตุลาคม 2548.

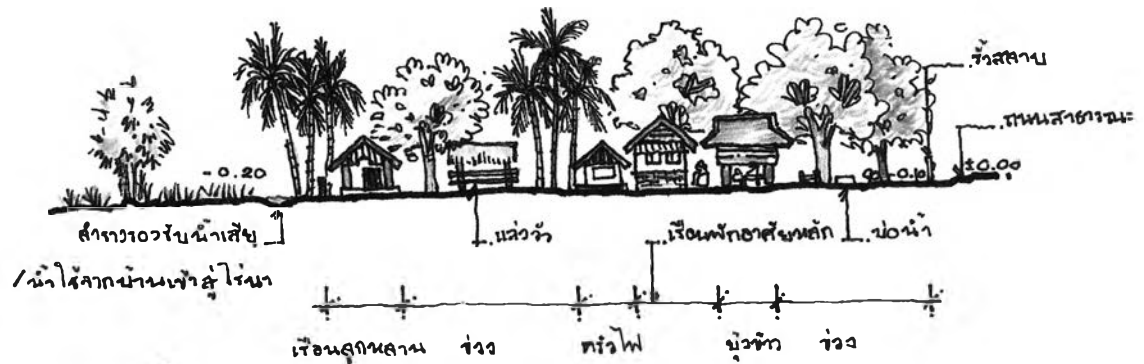
สัญลักษณ์ :

- 1) เรือนพักอาศัยหลัก
- 2) เรือนพักอาศัยลูกหลาน
- 3) ฝูงข้าว
- 4) ครุฑไฟ
- 5) ห้องน้ำ
- 6) คอกเลี้ยงสัตว์

ผังแสดงกลุ่มเรือนกรณีศึกษาที่ 1 :

กลุ่มเรือนในลักษณะกระจายตัวโดยใช้ช่วงบ้าน
เป็นพื้นที่เชื่อมต่อพื้นที่ต่างๆ ภายในบริเวณบ้าน

รูปตัด ก : แสดงพื้นที่บริเวณกลุ่มบ้านภายในชุมชนกรณีศึกษาที่ 1

ทัศนียภาพแสดงลักษณะกลุ่มเรือนในกรณีศึกษาที่ 1

รูปที่ 6.39 กรณีศึกษาที่ 1 กลุ่มเรือนในลักษณะกระจายตัว
โดยใช้ช่วงบ้านเป็นพื้นที่เชื่อมต่อพื้นที่ต่างๆ ภายในบริเวณบ้าน

2) กลุ่มเรือนในลักษณะกระจายตัวตามเส้นทางคมนาคมภายในชุมชน

กลุ่มเรือนในลักษณะนี้โดยมากเป็นกลุ่มเรือนของผู้พักอาศัยที่อยู่มาแต่ดั้งเดิม เช่นกันแต่มีการขยายขยายปลูกสร้างอาคารบ้านเรือนขึ้นในช่วงหลัง บางหลังทำการรื้อถอนอาคารที่มีสภาพทรุดโทรมแล้วปลูกสร้างเรือนใหม่ขึ้นที่บริเวณพื้นที่เดิมทำให้ขนาดพื้นที่ของช่วงบ้านจากที่เคยเป็นลานดินโล่งกว้างกลับกลายเป็นลานดินที่มีขนาดเล็กลงด้วยข้อจำกัดของการใช้พื้นที่ บางครอบครัวมีการใช้ประโยชน์จากพื้นที่บ้านของตัวเองที่อยู่ติดกับถนนให้กลายเป็นร้านค้าของชำย่อยๆ ให้กับคนในชุมชนโดยสร้างเรือนร้านค้าในสัดส่วนที่เหมาะสมกับความกว้างของถนนและอาคารบ้านเรือนที่อยู่โดยรอบ สำหรับบางครอบครัวที่มีข้อจำกัดของที่ดินที่ถือครองที่มีด้านหน้าที่ดินแคบก็จะมีการขยายเรือนไปทางด้านหลังในลักษณะกระจายออกไปยังที่ดินบริเวณหลังบ้าน โดยมักจะมีเรือนหลังเก่าเป็นแกนหลักและการปลูกสร้างเรือนหลังต่อไปจะอยู่ใกล้เรือนหลังเดิมมากที่สุด แล้วจึงขยายออกไปรอบๆ พื้นที่ขึ้นอยู่กับลักษณะภูมิประเทศหรืออุปนิสัยของเจ้าของเรือน

รูปแบบพื้นที่ใช้สอยและองค์ประกอบของเรือนแต่ละหลังแทบจะไม่มี ความแตกต่างกับเรือนในกลุ่มแรกแต่อย่างใด โดยพื้นที่หลักๆ ก็จะมีเรือนนอน ครัวไฟ และยุ้งข้าว ซึ่งมีการถือครองในแบบหนึ่งเรือนต่อหนึ่งครอบครัว แต่สิ่งที่ต่างไปจากเรือนในกลุ่มแรกคือ การใช้พื้นที่ของช่วงบ้านในการเชื่อมโยงพื้นที่แต่ละส่วนของบ้านเข้าด้วยกันมีขนาดที่ลดน้อยลงไป ในขณะที่บางหลังก็ไม่มีเลยเป็นเพียงทางเดินระหว่างอาคารเท่านั้น ทำให้การเชื่อมต่อพื้นที่ระหว่างเรือนจึงเป็นไปด้วยความยากลำบากเนื่องจากต้องคอยเดินลัดเลาะไปตามแนวรั้วหรือตามทางเดินรูปแบบต่างๆ เพราะเรือนบางหลังไม่ได้มีพื้นที่ส่วนหนึ่งส่วนใดรองรับพื้นที่เชื่อมโยงจากเรือนข้างเคียง

ชาติพันธุ์ ผู้อยู่อาศัยในกลุ่มเรือนลักษณะนี้จะมีลักษณะชาติพันธุ์ที่ไม่แตกต่างจากผู้อยู่อาศัยในกลุ่มเรือนลักษณะแรก โดยจะเป็นกลุ่มชาวไถยวนที่อาศัยสืบทอดเชื้อสายกันมาจากบรรพบุรุษเดิมซึ่งเป็นกลุ่มเชื้อชาติที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เป็นกลุ่มแรกเช่นกัน

คติความเชื่อ จากการที่เป็นกลุ่มชาวบ้านที่สืบทอดเชื้อสายและอยู่ในพื้นที่มาเป็นระยะเวลาอันยาวนานเช่นเดียวกับกลุ่มแรก ดังนั้นรูปแบบของคติความเชื่อต่างๆ จึงมีรูปแบบที่คล้ายคลึงกันตามลักษณะของกลุ่มชาวไถยวนทั่วไป

ค่านิยม ผู้อยู่อาศัยในกลุ่มเรือนลักษณะนี้เนื่องด้วยการขยายเรือนที่เป็นไปแบบกระจายจนทำให้พื้นที่บริเวณช่วงลดความสำคัญลง ส่งผลให้การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในกลุ่มบ้านลดน้อยลงด้วยเช่นกัน แต่ยังคงมีเรือนบางหลังถึงแม้พื้นที่บริเวณช่วงที่เคยใช้เป็นท่อนกประสงค์ให้กับทุกคนในบ้านจะลดน้อยลง แต่ชาวบ้านในกลุ่มเรือนลักษณะนี้ก็หันไปใช้พื้นที่บริเวณใต้ถุนบ้านเพิ่มมากขึ้น

อาชีพ โดยส่วนใหญ่ผู้อยู่อาศัยในกลุ่มเรือนลักษณะนี้ก็มีการประกอบอาชีพที่คล้ายคลึงกับกลุ่มแรก คือ แบททุกหลังคาเรือนจะทำอาชีพเกษตรกรรม ทำสวน ทำนา ที่ทำกันมา

ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันก็ยังคงเป็นอาชีพหลักให้กับคนในกลุ่มเรือนลักษณะนี้ด้วยเช่นกัน โดยมีอาชีพเสริมด้วยการทอผ้าขึ้นต้นจกสายโบราณ และผ้าฝ้ายรูปแบบต่างๆ

วิถีชีวิต ผู้อยู่อาศัยในกลุ่มเรือนลักษณะนี้ส่วนใหญ่ยังคงมีรูปแบบการดำเนินวิถีชีวิตเช่นเดียวกับสังคมเกษตรกรรมชาวไตยวนในอดีตเหมือนกับกลุ่มแรกด้วยเช่นกัน สำหรับบางครอบครัวอาจเปลี่ยนอาชีพจากการทำการเกษตรมาค้าขายของเล็กๆ น้อยๆ อยู่ที่บ้าน หรือบางคนก็ประกอบอาชีพอื่นที่ไม่ได้ทำอยู่ในชุมชนก็จะมีปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านที่ลดน้อยลงเนื่องจากไม่ค่อยมีเวลากลับมาบ้าน หรือบางครั้งเมื่อกลับมาบ้านก็ต้องการพักผ่อนจึงไม่ค่อยออกไปคุยกับใคร

วัฒนธรรมประเพณี ถึงแม้ว่าลักษณะการวางตัวของกลุ่มอาคารจะมีรูปแบบไม่เหมือนกัน แต่สำหรับวัฒนธรรมประเพณียังคงยึดถือและปฏิบัติสืบต่อกันมาเหมือนเช่นเคย

ลักษณะภูมิประเทศและสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ กลุ่มเรือนในลักษณะนี้จะอยู่ทั้งบริเวณที่มีการตั้งถิ่นฐานมาแต่เดิมและบริเวณพื้นที่ชุมชนที่ขยายออกไปตามเส้นทางคมนาคมภายในชุมชนทางด้านทิศใต้ของลำน้ำแม่แรกหรือที่เรียกกันว่า "บ้านใต้" โดยมีลักษณะพื้นที่ของบ้านเหนือลาดเอียงลงมาจากบ้านใต้ ส่งผลให้เวลาน้ำป่าไหลหลากมาจากคอยหัวช้างหรือลำน้ำแม่แรกมักเข้าท่วมบ้านเรือนบริเวณบ้านใต้ก่อนเป็นอันดับแรก สำหรับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติโดยทั่วไปกลุ่มเรือนประเภทนี้จะพื้นที่เกษตรกรรมโอบล้อมอยู่เช่นเดียวกันกับกลุ่มแรก และเมื่อมองไกลออกไปจากกลุ่มบ้านก็จะเห็นทิวทัศน์ของป่าชุมชนและภูเขาใหญ่น้อยที่ถัดออกไปซึ่งเป็นทัศนียภาพที่สวยงามและต่อเนื่องไม่ขาดต่อสายตayingัก

การสัญจรและการเข้าถึง ในอดีตพื้นที่บริเวณบ้านใต้การสัญจรยังคงเป็นไปด้วยความลำบาก แต่ในปัจจุบันได้มีการก่อสร้างสะพานคอนกรีตข้ามลำน้ำแม่แรกมายังบริเวณบ้านใต้ ส่งผลให้มีการขยายตัวแต่ละครัวเรือนที่เพิ่มมากขึ้น

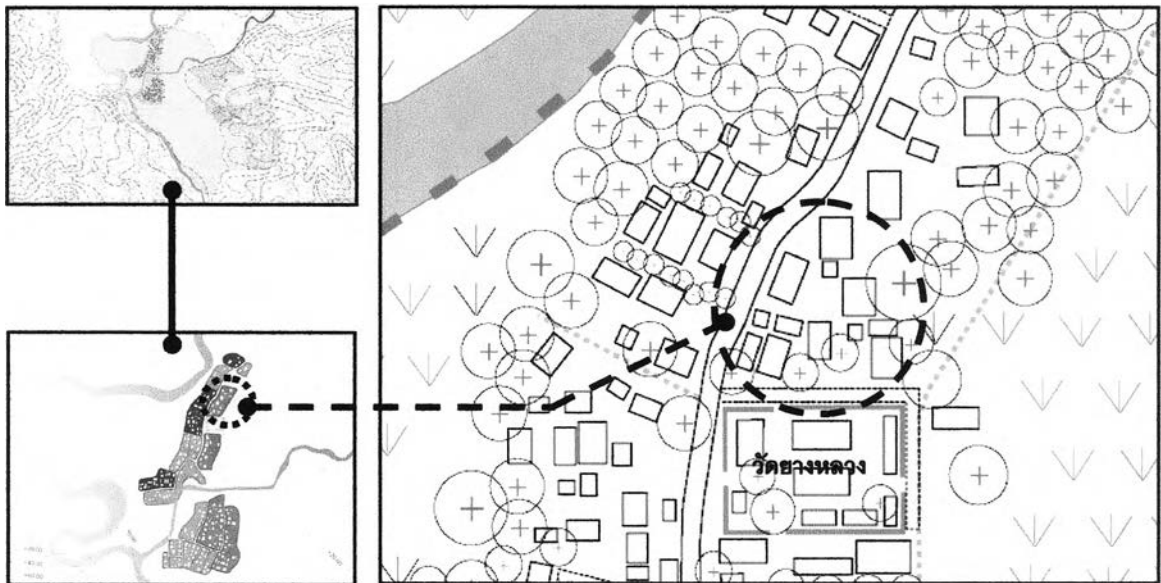
รูปแบบทางสถาปัตยกรรม กลุ่มเรือนในลักษณะดังกล่าวส่วนใหญ่จะมีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมเป็นเรือนพื้นบ้านทั่วไปเกือบทั้งหมด และมีเพียงหลังเดียวที่ยังคงมีลักษณะเป็นเรือนพื้นดิน หรือที่เรียกว่าเรือนจั่วแฝด ซึ่งเป็นรูปแบบที่แสดงถึงลักษณะทางสถาปัตยกรรมของชาวไตยวนได้เป็นอย่างดีในบริเวณพื้นที่บ้านเหนือ (ถัดจากวัดยางหลวงไปทางทิศเหนือเล็กน้อย) นอกจากนี้ยังประกอบไปด้วยเรือนพื้นดินประยุกต์สร้างผสมกันไปในบริเวณดังกล่าว

การใช้พื้นที่ พื้นที่ว่างที่ผู้อยู่อาศัยภายในกลุ่มเรือนลักษณะนี้จะมีการใช้พื้นที่ที่ค่อนข้างจำกัด เนื่องจากรูปแบบของเรือนที่มีการสร้างแบบกระจายตัวจนทำให้พื้นที่โล่งว่างบริเวณระหว่างเรือนลดน้อยลง แต่ไปเน้นการใช้พื้นที่บริเวณใต้ถุนเรือนเพิ่มมากขึ้น

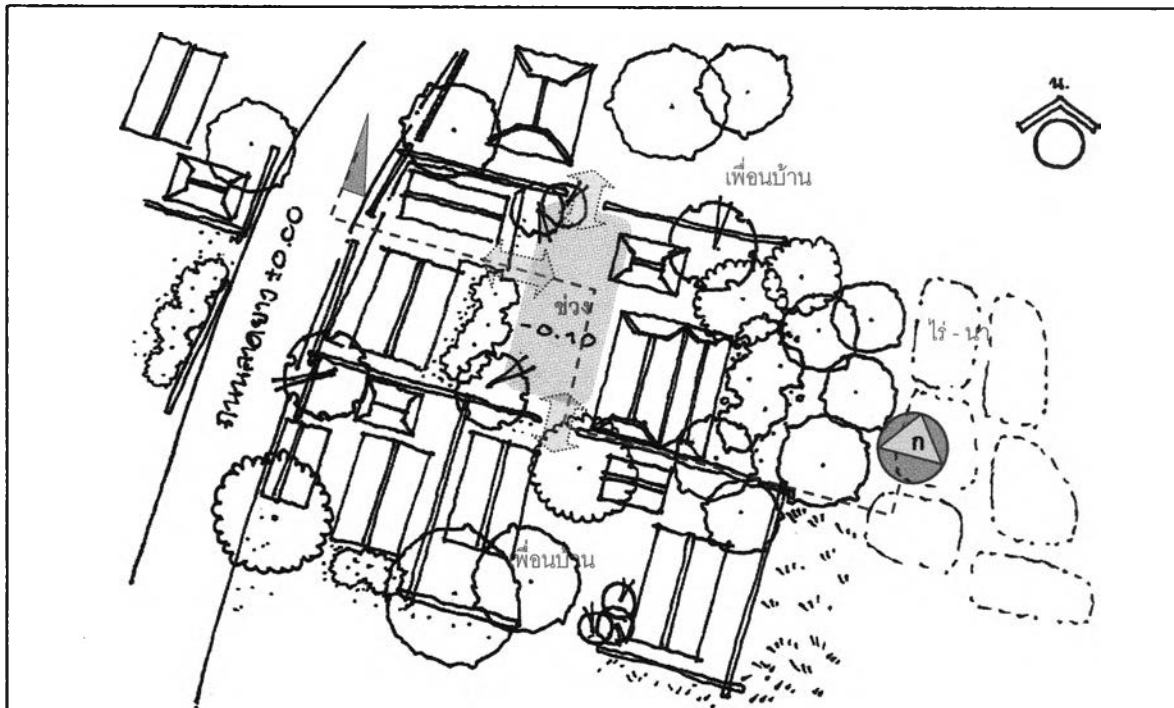
การศึกษาของกลุ่มเรือนในลักษณะกระจายตัวตามเส้นทางคมนาคมภายในชุมชน จากการสัมภาษณ์แม่บุญปัน ณ สุรินทร์⁵ ผู้ที่อยู่อาศัยในเรือนจั่วแฝดที่มี

⁵ สัมภาษณ์แม่บุญปัน ณ สุรินทร์, อายุ 51 ปี, 30 ตุลาคม 2548.

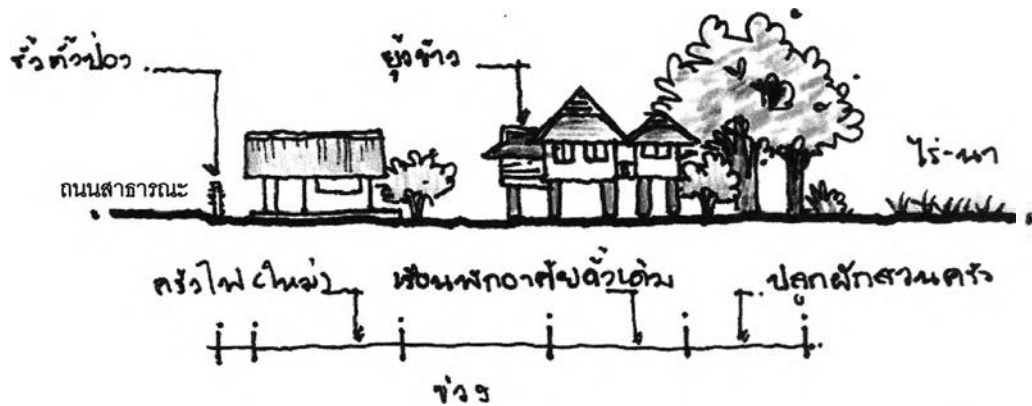
ลักษณะเด่นชัดของสถาปัตยกรรมโดยยวนทราพบว่า ได้อุบัติอาศัยเรือนหลังนี้มาตั้งแต่เกิดและพี่น้องคนอื่นได้ออกเรือนย้ายไปอยู่ยังบ้านหลังอื่น ดังนั้นแม่บุญบันจึงเป็นผู้รับสืบทอดเรือนหลังนี้มาจากบรรพบุรุษและมีการขยายเรือนในรุ่นลูกหลานในปัจจุบัน และเนื่องด้วยขนาดพื้นที่ของบ้านไม่กว้างเท่าใดนักทำให้การขยายเรือนจึงกระจายไปตามพื้นที่เท่าที่มีส่งผลชวงบ้านที่เคยวิ่งเล่นในตอนเด็กเลือนหายไป และในปัจจุบันเรือนจั่วแฝดที่อาศัยอยู่นี้มีสภาพทรุดโทรมมากแล้วแต่ก็ยังคงอาศัยอยู่เพราะรักและผูกพันกับการใช้ชีวิตชีวิตในรูปแบบของเรือนลักษณะนี้ซึ่งไม่รู้ว่าจะต่อไปในอนาคตจะต้องทำอย่างไรกับเรือนของตน และนอกจากเรือนพักอาศัยเรือนนี้แล้วบริเวณพื้นที่โดยรวมยังประกอบไปด้วยยั้งข้าว และบ้านลูกหลานที่สร้างขึ้นมาในภายหลังที่มีลักษณะอาคารด้านหลังบ้านที่เชื่อมต่อกับเรือนพักอาศัยหลักไม่ไกลกันเท่าใดนักแต่ก็ใกล้พอที่จะอยู่ชิดกับถนนหน้าบ้านเนื่องจากการพัฒนาขยายเส้นทางถนนเมื่อไม่กี่ปีมานี้

รูปที่ 6.40 บริเวณกลุ่มเรือนที่ทำการศึกษานในกรณีศึกษาที่ 2

ผังแสดงกลุ่มเรือนกรณีศึกษาที่ 2 : กลุ่มเรือนในลักษณะกระจายตัวตามเส้นทางคมนาคมภายในหมู่บ้าน

รูปตัด ก : แสดงพื้นที่ของกลุ่มเรือนในกรณีศึกษาที่ 2

เรือนหลังใหม่ที่ปลูกสร้างขึ้นเพิ่มเติม
ในพื้นที่บริเวณบ้าน
ส่งผลให้พื้นที่ช่วงบ้านมีขนาดเล็กลง

ทัศนียภาพแสดงลักษณะกลุ่มเรือนในกรณีศึกษาที่ 2

รูปที่ 6.41 กรณีศึกษาที่ 2 กลุ่มเรือนในลักษณะกระจายตัวตามเส้นทางคมนาคมภายในหมู่บ้าน

3) กลุ่มเรือนในลักษณะชานตามรูปแบบเส้นทางคมนาคมภายในชุมชน

กลุ่มเรือนในลักษณะนี้มักจะเป็นกลุ่มอาคารบ้านเรือนที่เกิดขึ้นใหม่ในระยะหลัง ซึ่งเจ้าของอาจจะเป็นครอบครัวที่แยกออกมาปลูกสร้างบ้านเรือนบนพื้นที่ใหม่ที่ไม่อยู่ติดกับกลุ่มเรือนเดิมที่เคยอยู่ในอดีต หรือทำการรื้อถอนเรือนหลังเดิมในช่วงหลังจากการพัฒนาเส้นทางถนนภายในชุมชนเกิดขึ้นจึงทำให้เรือนหลังใหม่ที่ปลูกสร้างขึ้นมาจึงต้องมีทิศทางที่ขนานไปกับเส้นทางถนน นอกจากนี้บางส่วนจะเป็นผู้ที่ย้ายเข้ามาอยู่อาศัยในพื้นที่ชุมชนระยะหลังๆ ไม่ว่าจะเป็นการย้ายมาจากชุมชนอื่นเพราะได้มาแต่งงานกับคนในชุมชนนี้หรือว่าอย่างไรก็ตาม ซึ่งเจ้าของบ้านทั้ง 2 กรณีมักจะเป็นคนในรุ่นใหม่ที่เติบโตรับเอากระแสความเป็นเมืองเข้ามาในชุมชน ดังนั้นรูปแบบทางสถาปัตยกรรมส่วนใหญ่จึงมีการใช้วัสดุที่ผสมผสานระหว่างไม้กับคอนกรีตจนแสดงออกถึงความเป็นเรือนพื้นบ้านทั่วไปในกลุ่มเรือนลักษณะนี้ แต่ถึงแม้จะรับเอาความเจริญทางเทคโนโลยีใหม่ๆ เข้ามาในการปลูกสร้างบ้านเรือนหลังใหม่แต่รูปแบบของการวางทิศทางแกนหลักของอาคารยังคงอยู่ภายใต้ความคิดความเชื่อของคนในชุมชนที่มีการวางทิศทางแนวแกนในลักษณะของการปลูกเรือนขวางตะวันดังเช่นเคย

ลักษณะอาคารของกลุ่มเรือนลักษณะนี้โดยมากจะมีการดัดแปลงต่อเติมที่หักอาศัยจากแต่เดิมเป็นเรือนยกใต้ถุนสูงก็กลายมาเป็นบ้านสองชั้นแบบเรือนพื้นบ้านทั่วไป ซึ่งหากพิจารณาแล้วอาจเนื่องด้วยขนาดจำกัดของที่ดินที่ตนครอบครองซึ่งเป็นการเข้ามาครอบครองในระยะหลังจึงส่งผลให้ที่ดินของแต่ครอบครัวที่อยู่ในกลุ่มเรือนลักษณะนี้มีขนาดแคบ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นการปลูกเรือนที่แยกออกมาเฉพาะของแต่ละครอบครัว ดังนั้นทำให้พื้นที่ขงที่เคยใช้เป็นที่เชื่อมโยงพื้นที่ต่างๆ ภายในบริเวณเข้าด้วยกันจึงไม่จำเป็นสำหรับกลุ่มเรือนประเภทนี้

ชาติพันธุ์ ผู้อยู่อาศัยในกลุ่มเรือนลักษณะนี้ส่วนมากก็ยังคงเป็นกลุ่มผู้อยู่อาศัยที่อยู่กันมาตั้งแต่ดั้งเดิมผสมผสานไปกับกลุ่มผู้เข้ามาตั้งถิ่นฐานในระยะหลัง โดยผู้ที่เข้ามาอยู่ในระยะหลังจะมีบ้านเรือนอยู่บริเวณบ้านได้เป็นส่วนมาก

คติ ความเชื่อ เนื่องจากผู้อยู่อาศัยส่วนมากจะเป็นคนในรุ่นหลังๆ ประกอบกับการประกอบอาชีพที่หลากหลายเพิ่มเข้ามาทำให้คติ ความเชื่อต่างๆ ที่เคยมีมาแต่เดิมเริ่มลดบทบาทลงไป

อาชีพ ในการประกอบอาชีพของคนในกลุ่มเรือนลักษณะนี้โดยมากยังคงมีการทำอาชีพการเกษตรเป็นหลักเนื่องจากมีพื้นที่ทำกินที่บรรพบุรุษทิ้งไว้ให้จึงได้มีการสืบทอดต่อกันมา แต่สำหรับบางครอบครัวที่ค่อนข้างมีฐานะและมีการศึกษาที่สูงขึ้นก็มีการเปลี่ยนแปลงอาชีพที่ทำกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษมาเป็นรูปแบบอาชีพของคนเมืองมากขึ้น เช่น รับราชการ พนักงานบริษัท ฯลฯ ที่ส่วนใหญ่ต้องเดินทางเข้าไปทำงานภายในตัวเมือง

วิถีชีวิต ผู้อยู่อาศัยภายในกลุ่มเรือนลักษณะนี้ส่วนใหญ่จะมีรูปแบบการดำเนินวิถีชีวิตที่มีความทันสมัยมากขึ้น เนื่องจากส่วนใหญ่ผู้อยู่อาศัยจะเป็นคนรุ่นใหม่ของชุมชน

รวมถึงผู้ที่เข้ามาอยู่อาศัยใหม่ในชุมชนที่รับเอาการดำเนินชีวิตแบบคนเมือง หรือสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เข้ามาใช้ภายในชุมชน แต่อย่างไรก็ตามการมีปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านหรือคนในชุมชนยังคงมีรูปแบบที่เอื้อเพื่อเผื่อแผ่กันเป็นอย่างดี ดังนั้นรูปแบบของวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปจะเป็นทางด้านวัตถุมากกว่าทางด้านจิตใจที่ยังคงมีความสัมพันธ์อันดีในชุมชนเสมอมา

วัฒนธรรม ประเพณี ส่วนใหญ่ของผู้อยู่อาศัยในกลุ่มนี้จะเป็นคนในรุ่นหลังๆ ที่ในอดีตก็เคยใช้ชีวิตอยู่ในรูปแบบอาคาร 2 กลุ่มแรก ดังนั้นความคุ้นเคยในวัฒนธรรม ประเพณีที่มาตั้งแต่อดีตจึงยังมีการปฏิบัติสืบทอดต่อกันมา แม้ว่าจะมีบางเรือนที่เป็นผู้เข้ามาอยู่อาศัยใหม่ภายในชุมชนก็สามารถที่จะซึมซับวัฒนธรรม และประเพณีต่างๆ ได้โดยง่าย เพราะผู้ที่เข้ามาอยู่อาศัยใหม่ส่วนมากก็เป็นชาวไทยวนจากชุมชนอื่นที่มีการอพยพมาตั้งถิ่นฐานอยู่กับคู่ครองของตน

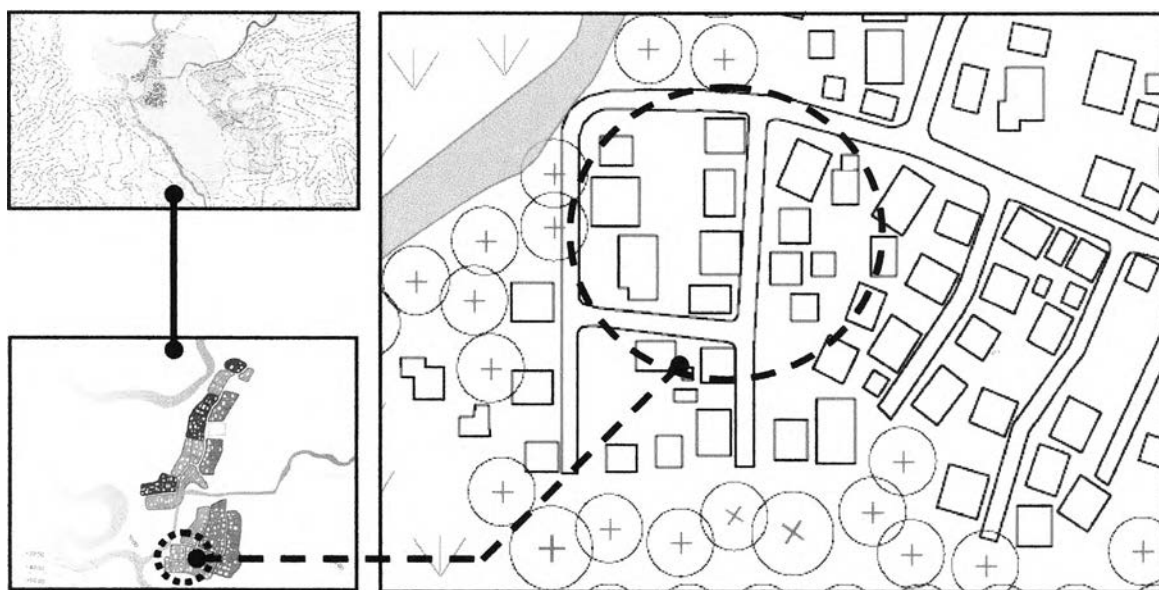
ลักษณะภูมิประเทศ และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ รูปแบบกลุ่มเรือนลักษณะนี้มักจะอยู่แทรกตัวไปกับกลุ่มเรือนลักษณะอื่นทั้งบ้านเหนือและบ้านใต้ โดยมีการปลูกสร้างอาคารในพื้นที่ที่มีเส้นทางถนนหรือซอยตัดผ่าน และส่วนใหญ่จะเป็นบริเวณที่มีการปรับปรุงถมที่เรียบร้อยแล้ว ในบริเวณบ้านบางหลังจะมีการปรับปรุงจากลานดินเป็นพื้นคอนกรีตเพื่อการใช้สอยต่างๆ ภายในครอบครัว แต่สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นโดยรอบพื้นที่ลักษณะนี้ยังคงมีลักษณะเดียวกันกับ 2 กลุ่มแรกเนื่องจากภายในชุมชนมีขนาดไม่กว้างเท่าไฉนอาคารบ้านเรือนที่เกิดขึ้นจึงอยู่รวมกันเป็นกลุ่มใหญ่กลุ่มเดียวที่มีสภาพแวดล้อมที่คล้ายคลึงกัน

การสัญจรและการเข้าถึง ในการตั้งถิ่นฐานของบ้านเรือนในกลุ่มนี้เน้นการตั้งถิ่นฐานที่มีพื้นที่อยู่ติดกับเส้นทางถนนเป็นหลัก ดังนั้นบ้านเรือนทุกหลังจึงสามารถเข้าถึงได้โดยสะดวก แต่มีบ้างในบางครั้งที่น้ำป่าไหลหลากพัดเอาโคลนมาถมบริเวณลำน้ำแม่แรกและบริเวณกลุ่มบ้านที่อยู่ทางบ้านใต้จึงทำให้การสัญจรเข้าถึงบ้านได้เป็นไปด้วยความยากลำบาก

รูปแบบทางสถาปัตยกรรม กลุ่มเรือนในลักษณะดังกล่าวส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มเรือนพื้นบ้านทั่วไปที่มีการยกใต้ถุนสูงเพื่อใช้พื้นที่บริเวณใต้ถุนในการประกอบกิจกรรมการดำเนินชีวิต แต่เนื่องจากกลุ่มคนรุ่นหลังได้มีการเปลี่ยนแปลงอาชีพทำกินกันบ้างประกอบกับขนาดพื้นที่ที่ไม่ได้กว้างใหญ่ดังเช่นกลุ่มเรือนอื่นๆ จึงทำให้บ้านในกลุ่มเรือนลักษณะมีการปรับปรุงต่อเติมซ่อมแซมบริเวณใต้ถุนให้กลายเป็นห้องอีกหนึ่งห้องเพื่อการใช้สอยและการอยู่อาศัยของคนในครอบครัวที่มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น และในบ้านแต่ละหลังจะมีการทำรั้วรอบขอบชิดเพื่อแสดงอาณาเขตของบ้านตน

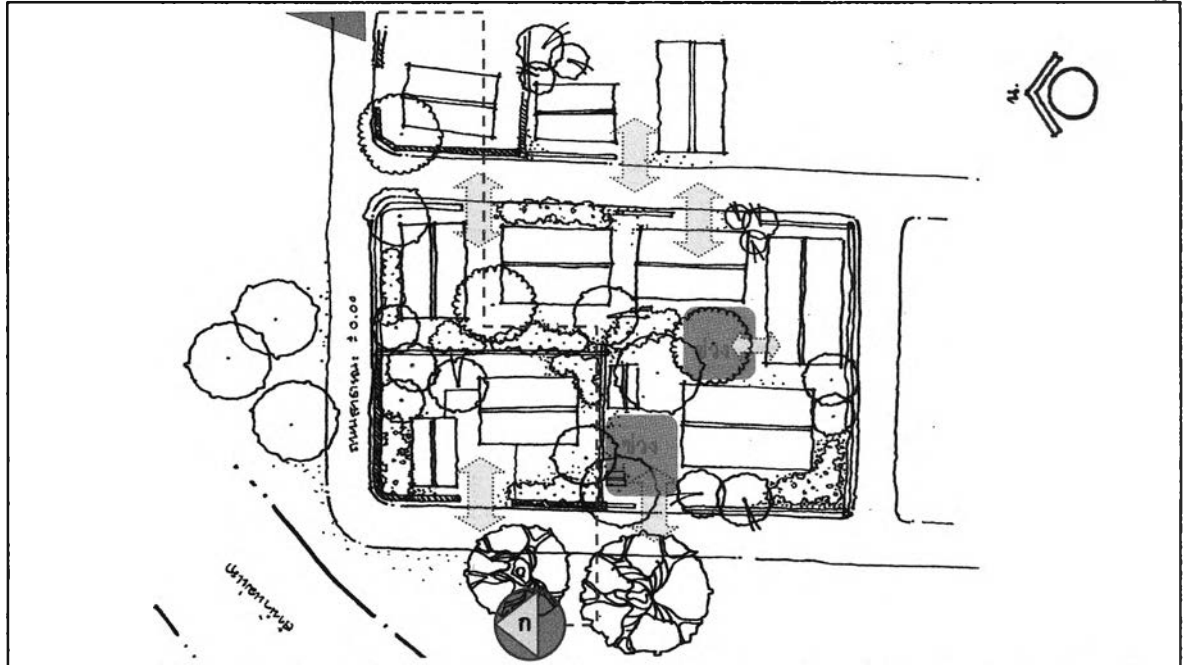
การใช้พื้นที่ พื้นที่ว่างที่ผู้อยู่อาศัยภายในกลุ่มเรือนลักษณะนี้จะมีลักษณะการใช้พื้นที่ที่จำกัด ทั้งทางด้านรูปแบบทางสถาปัตยกรรมและเส้นทางถนนที่มาเป็นตัวกำหนดรูปแบบการใช้พื้นที่บริเวณบ้าน ประกอบกับการที่บ้านเรือนแต่ละหลังส่วนใหญ่มีการทำรั้วรอบขอบชิด จึงส่งผลให้การใช้พื้นที่ว่างเพื่อประกอบกิจกรรมต่างๆ จะอยู่บริเวณรอบๆ บ้านของตนเป็นส่วนใหญ่

กรณีศึกษากลุ่มเรียนในลักษณะชานตามรูปแบบเส้นทางคมนาคมภายในชุมชน จากการสัมภาษณ์ นางบุญญวง แก้วภา^๖ ทราบว่ากลุ่มเรียนในลักษณะนี้เป็นอีกกลุ่มที่มีความแตกต่างจากกลุ่มเรียนอื่นๆ ก่อนหน้านี้ เนื่องจากมีพื้นที่ในการปลูกสร้างเรือนที่ถูกกำหนดด้วยเส้นทางถนน ดังนั้นในการปลูกสร้างบ้านเรือนส่วนใหญ่ในแต่ละหลังที่ชานไปกับเส้นทางถนนจะทำรั้วรอบขอบชิดเอาไว้เพื่อแสดงขอบเขตพื้นที่ของตน และสำหรับกลุ่มเรียนในลักษณะนี้โดยมากไม่มีความจำเป็นต้องเป็นกลุ่มญาติเดียวกันที่จะมาปลูกสร้างบ้านเรือนใกล้เคียง เพราะที่ดินส่วนใหญ่เป็นที่ดินสวนขยายเนื่องจากการขยายตัวของกลุ่มบ้าน ดังนั้นเมื่อที่ดินในการปลูกสร้างเรือนบริเวณบ้านเหนือไม่สามารถปลูกและขยายได้อีกทำให้ผู้คนส่วนใหญ่จึงต้องเข้ามาปลูกเรือนกันในบริเวณบ้านได้ส่งผลให้บริเวณบ้านได้ประกอบไปด้วยกลุ่มสกุลที่หลากหลาย

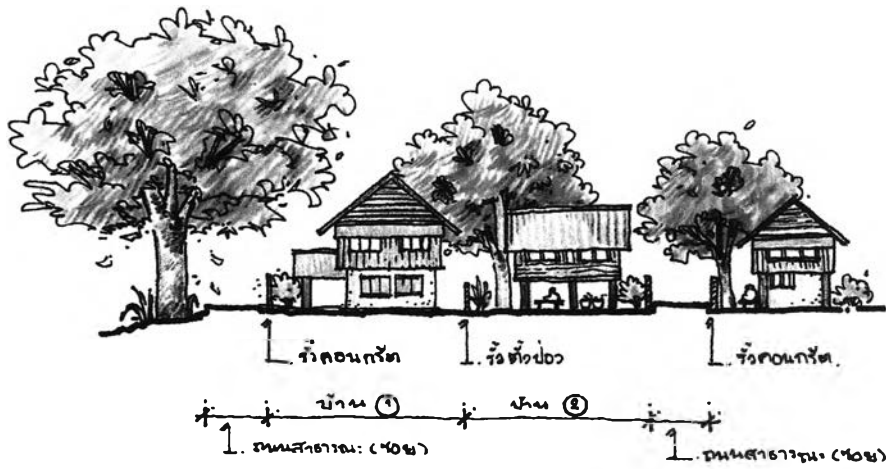

รูปที่ 6.42 บริเวณกลุ่มเรียนที่ทำการศึกษาในกรณีศึกษาที่ 3

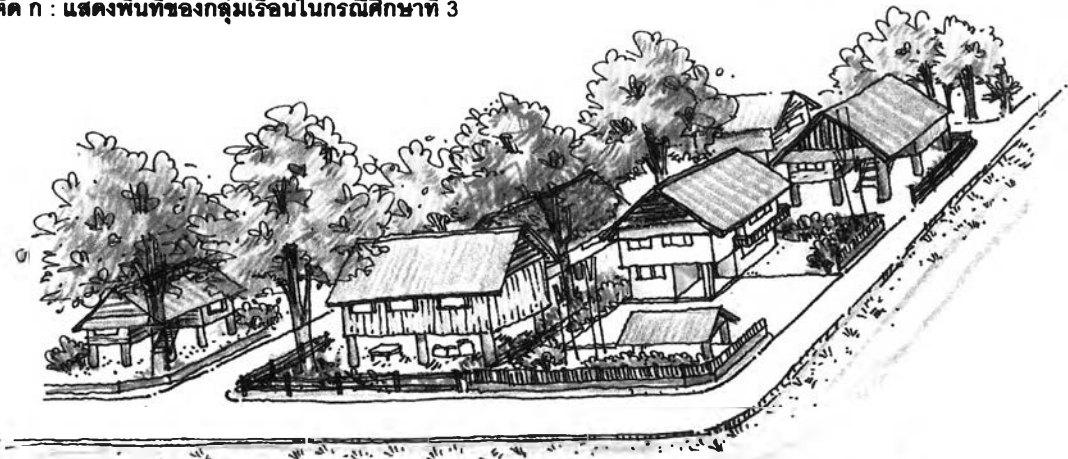

ผังแสดงกลุ่มเรือนกรณีศึกษาที่ 3 : กลุ่มเรือนในลักษณะชานตามรูปแบบเส้นทางคมนาคมภายในหมู่บ้าน

รูปตัด ก : แสดงพื้นที่ของกลุ่มเรือนในกรณีศึกษาที่ 3

ทัศนียภาพแสดงลักษณะกลุ่มเรือนในกรณีศึกษาที่ 3

รูปที่ 6.43 กรณีศึกษาที่ 3 กลุ่มเรือนในลักษณะชานตามรูปแบบเส้นทางคมนาคมภายในหมู่บ้าน

6.5 ความสัมพันธ์ระหว่างคน ระบบกิจกรรมและการใช้พื้นที่ภายในชุมชน

การศึกษาถึงระบบกิจกรรมในพื้นที่ชุมชนบ้านยางหลวง เพื่อทำการวิเคราะห์ถึงรูปแบบกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นทั้งในบริเวณอาคารที่พักอาศัยที่มีรูปแบบและเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมที่ตอบรับกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน ตลอดจนบริเวณพื้นที่โล่งว่างที่เกิดขึ้นภายในชุมชนว่ามีความเชื่อมโยงระหว่างคน ระบบกิจกรรม และการใช้พื้นที่ต่างๆ ภายในชุมชนอย่างไรบ้าง โดยนำผลที่ได้จากการวิเคราะห์เพื่อนำไปหาศักยภาพ และแนวทางในการพัฒนาหรือปรับปรุงพื้นที่ซึ่งจำเป็นต้องทราบถึงองค์ประกอบของกิจกรรมนั้นๆ ได้แก่การระบุ ว่า ใคร ทำอะไร ที่ไหน เมื่อไหร่ และอย่างไร หรือกิจกรรมต่างๆ นั้นใครเป็นกลุ่มบุคคลที่กระทำ กระทำที่ใด และกระทำกันในช่วงเวลาใด รวมถึงรายละเอียดของกิจกรรมนั้นๆ ซึ่งข้อมูลดังกล่าวจะได้มาจากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (Deep Interview) และข้อมูลที่ได้จากการลงพื้นที่สำรวจ และสังเกตการณ์ภายในชุมชนในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ประกอบกับข้อมูลที่ได้จากการแจกแบบสอบถามโดยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างที่เป็นการสุ่มแบบชั้นภูมิ (Stratified Random Sampling) โดยใช้ เพศ อายุ การศึกษา อาชีพ รายได้เฉลี่ย (ต่อเดือน) และระยะเวลาของการอยู่อาศัยในชุมชน มาเป็นตัวแปรสำคัญ ที่ส่งผลกระทบต่อตัวแปรตาม ว่ามีความพฤติกรรมหรือความคิดเห็นต่างๆ เกี่ยวกับการอนุรักษ์ชุมชนของตนเองเพียงใด ซึ่งในการแจกแบบสอบถามโดยใช้ค่าความคลาดเคลื่อนในการประมาณค่าที่ 0.1 จากจำนวนประชากรในหมู่บ้านทั้งหมด 886 คน ได้ขนาดตัวอย่างในการสุ่มแบบสอบถามจำนวน 87 คน โดยนำข้อมูลที่ได้ทั้งหมดมาประมวลเป็นรูปแบบของระบบกิจกรรมในพื้นที่ชุมชนต่อไป ซึ่งข้อมูลเบื้องต้นที่พบเกี่ยวกับผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีรายละเอียดดังนี้

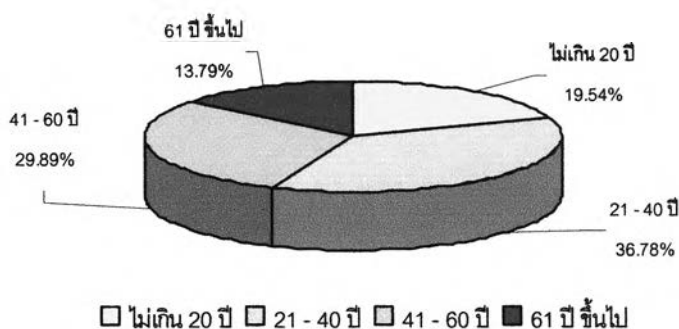
ตารางที่ 6.14 สรุปข้อมูลส่วนบุคคลที่พบเป็นส่วนใหญ่จากการแจกแบบสอบถาม

ข้อมูลส่วนบุคคลที่พบจากการแจกแบบสอบถาม	
เพศ	หญิง
อายุ	21 - 40 ปี
การศึกษา	ต่ำกว่าปริญญาตรี
อาชีพ	เกษตรกร
รายได้เฉลี่ย (ต่อเดือน)	ต่ำกว่า 2,000 บาท
ระยะเวลาของการอยู่อาศัยในชุมชน	11 – 30 ปี และ 51 ปีขึ้นไป

ที่มา : จากการแจกแบบสอบถาม, 2548

6.5.1 กลุ่มวัยกับระบบกิจกรรมและการใช้พื้นที่

จากการลงพื้นที่ศึกษาและข้อมูลจากการแจกแบบสอบถามโดยแยกตามกลุ่มอายุ พบว่าจำนวนผู้ตอบแบบสอบถามทั้งหมดส่วนใหญ่อยู่ในช่วงอายุ 21 – 40 ปี ร้อยละ 36.78 รองลงมาอยู่ในช่วงอายุ 41 – 60 ปี ร้อยละ 29.89 ถัดมาช่วงอายุที่พบคือ ไม่เกิน 20 ปี ร้อยละ 19.54 และช่วงอายุที่น้อยที่สุดที่เป็นผู้ตอบแบบสอบถามคือ ผู้ที่มีอายุ 61 ปี ขึ้นไป เนื่องจากมีข้อจำกัดในเรื่องของการตอบแบบสอบถามดังนั้นจึงพบผู้ตอบแบบสอบถามในกลุ่มนี้เป็นจำนวนน้อย

ที่มา : จากแบบสอบถาม

แผนภูมิที่ 6.1 แสดงจำนวนผู้ตอบแบบสอบถามโดยแยกตามอายุ

ในภาพรวมของการใช้พื้นที่ในการประกอบกิจกรรมแต่ละประเภทพบว่าส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับหน้าที่ในแต่ละอาชีพและเวลาว่างของแต่ละคน ซึ่งสามารถสรุปโดยแยกตามกลุ่มอายุได้ดังนี้

1) กลุ่มเด็กและวัยรุ่น (อายุไม่เกิน 20 ปี) จะเรียนหนังสือเป็นหลัก และจะทำกิจกรรมอื่นๆ ในช่วงหลังเลิกเรียนเป็นต้นไปซึ่งกิจกรรมที่ทำส่วนมากจะเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในบ้าน และบริเวณชุมชน เช่น การไปนั่งจับกลุ่มพูดคุยกันกับเพื่อนที่บ้าน หรือกลับมาช่วยพ่อแม่ทำงานบ้าน ทำกับข้าว กวาดบ้าน โดยจะเริ่มทำการบ้านและดูทีวีในช่วงหัวค่ำเป็นต้นไป

2) กลุ่มผู้ใหญ่หรือวัยทำงานตอนต้น (อายุ 21 – 40 ปี) เป็นช่วงอายุที่มีผู้ตอบแบบสอบถามมากที่สุด เนื่องจากช่วงเวลาที่ไปแจกแบบสอบถามเป็นช่วงที่บุคคลกลุ่มนี้กลับมาร่วมงานเทศกาลภายในชุมชน โดยข้อมูลผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่จะมีอาชีพรับจ้างทั่วไปทั้งในชุมชนและบริเวณชุมชน ตลอดจนการออกไปรับจ้างทำงานนอกพื้นที่และจะกลับมาในช่วงเทศกาลสำคัญๆ รองลงมามีอาชีพทำการเกษตรช่วยพ่อแม่ทำนา ดังนั้นกิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในชุมชนโดยมากจะเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นบริเวณไร่ นา และการพบปะพูดคุยกับเพื่อนบ้านในระหว่างทางที่กลับจากไร่ นา ซึ่งจะมีการเดินทางเข้าไปยังตัวเมืองแม่แจ่มหรือตัวเมืองเชียงใหม่บ้างในช่วงวันหยุด

3) กลุ่มผู้ใหญ่หรือวัยทำงานตอนปลาย (อายุ 41 – 60 ปี) เป็นอีกช่วงอายุที่มีจำนวนผู้ตอบแบบสอบถามรองลงมาจากกลุ่มแรก ซึ่งเป็นช่วงอายุที่เริ่มกลับมาทำงานยังท้องถิ่นของตนกับไร่ นาที่บรรพบุรุษทิ้งไว้ให้ โดยอาชีพที่ทำส่วนมากจะเป็นการทำเกษตรกรรมปลูกข้าว

กับไร่นาของตนเอง และมีกิจกรรมที่ต้องดูแลบ้านโดยทำงานบ้านเป็นประจำทุกวันเป็นกิจวัตร เพราะถือเป็นหน้าที่หลักที่จะต้องดูแลบ้านและคนแก่คนเฒ่า ในขณะที่เดียวกันก็ไม่ละเลยกิจกรรมส่วนรวมของหมู่บ้าน เช่น การจัดงานจุลกฐินทุกคนก็จะออกมาเป็นแรงสำคัญในการเตรียมงาน เพราะเป็นการแสดงออกถึงการมีน้ำใจต่อคนในหมู่บ้านและเป็นการพบปะผู้คนในหมู่บ้านไปในตัว ส่วนการเดินทางเข้าไปยังตัวเมืองเชียงใหม่จะไปบ้างเมื่อมีความจำเป็นจริงๆ

4) กลุ่มผู้สูงอายุ (อายุ 61 ปีขึ้นไป) ผู้ตอบแบบสอบถามที่อยู่ในช่วงอายุนี้ส่วนใหญ่จะทำงานเล็กๆ น้อยๆ อยู่แถวบ้านเรือนของตนเองเพราะเนื่องจากมีอายุเยอะแล้วการไปไร่นาจึงลดลง โดยมอบหน้าที่ให้กับคนรุ่นหลังสืบต่อไป ดังนั้นกิจกรรมที่พบละแวกบ้านของคนกลุ่มนี้จึงเป็นการพบปะพูดคุยกับเพื่อนบ้านมากกว่า ซึ่งมีพื้นที่ริมรั้วหน้าบ้านเป็นที่นั่งพบปะพูดคุยกันเป็นประจำในแต่ละวัน บางคนก็จะทอดผ้าบริเวณใต้ถุนบ้านเป็นงานอดิเรก

จากการแยกกลุ่มอายุในการทำกิจกรรมส่วนใหญ่พบว่ากิจกรรมจะเกิดขึ้นบริเวณไร่นา และป่าชุมชน ของกลุ่มอายุ 21 -40 ปี และ 41 – 60 ปี เป็นส่วนใหญ่ รองลงมาเป็นที่บริเวณโรงเรียน และสถานที่ราชการ ซึ่งจะเห็นได้ว่าชาวบ้านในชุมชนส่วนใหญ่ยังคงมีวิถีชีวิตที่ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติอย่างเห็นได้ชัด

6.5.2 ความถี่ในการทำกิจกรรม

ในภาพรวมของสังคมชาวไทยวนบ้านยางหลวงพบว่าส่วนใหญ่ความถี่ในการทำกิจกรรมจะไม่สัมพันธ์กับอายุของกลุ่มผู้ทำกิจกรรม รายละเอียดมีดังนี้

การพบปะพูดคุยกันกับคนในครอบครัวและเพื่อนบ้าน การดูโทรทัศน์ และการทำงานบ้านเป็นกิจกรรมที่ทุกคนในชุมชนทำบ่อยที่สุด โดยจะทำอยู่ในบริเวณบ้าน ซึ่งความถี่ในการประกอบกิจกรรมจะมากหรือน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับเวลาว่าง ความพอใจของผู้ทำกิจกรรมเป็นหลัก

ส่วนการไปซื้อของในอำเภอ หรือจังหวัด ความจำเป็นและระยะทางจะมีผลต่อการตัดสินใจไปซื้อของที่ดีที่สุด ดังนั้นข้าวของเครื่องใช้ที่จำเป็นในชีวิตประจำวัน และข้าวของในการบริโภคส่วนมากจะนิยมซื้อภายในหมู่บ้านมากกว่าไปตลาดในเมืองเพราะมีระยะเวลาที่เดินทางไม่นาน และไม่ต้องตื่นแต่เช้ามืด ซึ่งทุกเช้าจะมีรถกระบะใส่ของสดที่รับมาจากตลาดเข้ามาวางขายภายในหมู่บ้าน เช่น ผักสด เนื้อหมู เต้าหู้ ไข่ เป็นต้น ถ้าหากขายไม่หมดก็จะนำมาวางขายหน้าร้านซึ่งเรียกว่า กาดก็้อม สามารถมาซื้อได้ตลอดทั้งวัน ส่วนสินค้าประเภทของหายาก เช่น เครื่องใช้ไฟฟ้า ที่นอน ที่จำเป็นต้องให้ส่วนมากก็จะซื้อกันที่ตัวอำเภอแม่แจ่ม ซึ่งมีระยะทางไม่ไกลจากหมู่บ้านมากนัก การเดินทางเข้าไปยังเมืองเชียงใหม่จะมีบ้างเป็นส่วนน้อยที่เข้าไปในเมือง เนื่องจากมีระยะทางที่ไกล และเนื่องจากผู้อยู่อาศัยภายในชุมชนส่วนใหญ่ไม่มีรถยนต์สำหรับไว้ใช้สอย ต้องอาศัยรถสองแถวที่มี

ให้บริการ และต้องต่อรถหลายจุด ดังนั้นจึงต้องมีความจำเป็นจริงๆ หรือมีกิจกรรมจำเป็นต้องทำในจังหวัดหลายอย่าง จึงจะตัดสินใจเดินทางเข้าตัวจังหวัด สำหรับการเดินทางไปหาหมอนั้นแทบไม่มีเลย เนื่องจากทุกคนมีสภาพแวดล้อมที่ดี และประกอบกับการที่มีอาชีพเกษตรกรรมทำให้ทุกคนส่วนใหญ่ในหมู่บ้านมีสุขภาพที่ดี ซึ่งนานๆ จะป่วยสักครั้ง หากเจ็บป่วยไม่มากนักก็จะชื้อยากินเองตามร้านขายของชำใกล้บ้าน เช่นเดียวกับการไปธนาคารซึ่งนานๆ ครั้งจะไปขึ้นอยู่กับความจำเป็นเช่นกัน สำหรับรถจักรยานยนต์ที่ต้องการเติมน้ำมัน ก็จะนิยมเติมน้ำมันหยด (น้ำมันขนาดเล็ก) ที่มีให้บริการภายในหมู่บ้าน แต่ถ้าเป็นรถยนต์โดยมากจะขับเข้าไปเติมที่ปั้มน้ำมันในตัวอำเภอ

เมื่อดูที่กลุ่มอายุของผู้ทำกิจกรรม จะพบว่าไม่มีกิจกรรมที่สัมพันธ์กับกลุ่มอายุของผู้ทำกิจกรรม คือ กลุ่มเด็กและวัยรุ่น (อายุไม่เกิน 20 ปี) กิจกรรมหลักที่ทำการเรียนหนังสือ หลังจากเลิกเรียนก็จะทำกิจกรรมต่างๆ ไป ได้แก่ การช่วยทำงานบ้าน ทำการบ้าน แต่กิจกรรมที่คนกลุ่มนี้ทำมากกว่าคนกลุ่มผู้ใหญ่และกลุ่มผู้สูงอายุ คือ การไปนั่งจับกลุ่มพูดคุยกันกับเพื่อนที่บ้าน โดยเฉพาะเมื่อหยุดเสาร์ – อาทิตย์ จะรวมกลุ่มกันที่บ้านเพื่อนคนใดคนหนึ่งเพื่อทำการบ้าน หรือนั่งคุยกัน ส่วนผู้ใหญ่และผู้สูงอายุจะไปพูดคุยกับเพื่อนบ้านในช่วงตอนบ่ายและตอนเย็น โดยเฉพาะผู้สูงอายุจะทำบ่อยกว่า ทั้งนี้เพราะไม่ต้องทำงาน จึงมีเวลาว่างเดินไปพูดคุยกับคนที่อยู่ในวัยเดียวกัน

6.5.3 ช่วงเวลาในการทำกิจกรรม

ในภาพรวมที่พบโดยแยกตามการทำกิจกรรมประจำวันทั้งในวันธรรมดาและวันหยุด พบว่า เมื่อเสร็จสิ้นจากการทำกิจกรรมหลักในแต่ละวัน คือ การเรียนหนังสือของกลุ่มเด็กและวัยรุ่น และการทำงานของกลุ่มผู้ใหญ่วัยทำงานตอนต้น กลุ่มผู้ใหญ่วัยทำงานตอนปลาย และกลุ่มผู้สูงอายุ ก็จะเป็นช่วงเวลาทำกิจกรรมทั่วไปที่เหลือ (ตั้งแต่ 17.00 น.เป็นต้นไป) ได้แก่ การทำงานบ้าน โดยกลุ่มเด็กและวัยรุ่น (อายุไม่เกิน 20 ปี) จะช่วยทำงานบ้านในตอนเย็นหลังจากกลับจากโรงเรียน ในขณะที่กลุ่มผู้ใหญ่วัยทำงานตอนต้น (อายุ 21 – 40 ปี) และกลุ่มผู้ใหญ่วัยทำงานตอนปลาย (อายุ 41 – 60 ปี) จะทำงานบ้านตั้งแต่ช่วงเช้าที่ตื่นนอน และช่วงเย็นหลังจากกลับจากไร่ นา และเมื่อทำงานบ้านเสร็จแล้ว ก็จะเป็นการพักผ่อนของแต่ละคน เช่น การเดินไปพักผ่อนพูดคุยกับเพื่อนบ้าน คนในครอบครัว ดูโทรทัศน์ และฟังวิทยุ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่คนในชุมชนทุกวัยมักจะทำในช่วงเวลาว่าง ไม่สามารถระบุได้ว่าทำในช่วงใดเป็นประจำหรือเป็นพิเศษ ในขณะที่กลุ่มผู้สูงอายุจะทำกิจกรรมบริเวณบ้านในช่วงตื่นนอน คือ เก็บกวาดลานบ้าน ซึ่งกิจกรรมส่วนใหญ่จะเป็นเช่นนี้ทุกๆ วันไม่ว่าวันธรรมดาหรือวันหยุด จะมีแตกต่างกันบ้างก็เฉพาะกลุ่มเด็กและวัยรุ่น กับกลุ่มผู้ใหญ่บางคนที่มีอาชีพรับราชการ ที่มีกิจกรรมหลักในช่วงวันธรรมดา คือ เรียนหนังสือ และทำงานราชการ ดังนั้นในช่วงวันหยุดก็จะเป็นวันพักผ่อนอยู่กับบ้านเป็นส่วนมาก ในส่วนช่วงเวลาของการทำกิจกรรมอื่นๆ ที่น่าสนใจมีดังนี้

- การพูดคุยกับคนใกล้ชิด มีความแตกต่างกันระหว่างกลุ่มวัยคือ กลุ่มเด็กและวัยรุ่น (อายุไม่เกิน 20 ปี) มักจะได้เล่นหรือพูดคุยกับคนใกล้ชิดเกือบทั้งวัน เพราะมีกิจกรรมส่วนใหญ่ที่โรงเรียนซึ่งเต็มไปด้วยเพื่อนฝูง พอเลิกเรียนก็จะชวนกันไปวิ่งเล่นหรือไปนั่งจับกลุ่มคุยกันที่บ้านเพื่อน จนกว่าจะได้เวลาทานอาหารเย็น พอวันหยุดเสาร์-อาทิตย์ก็จะออกไปวิ่งเล่นเกือบทั้งวัน ส่วนกลุ่มผู้ใหญ่วัยทำงานตอนต้น (อายุ 21 – 40 ปี) ซึ่งมีศักยภาพในการทำงานรับจ้างทั่วไปมากกว่ากลุ่มผู้ใหญ่วัยทำงานตอนปลาย (อายุ 41 – 60 ปี) บุคคลกลุ่มนี้โดยมากมักจะมีเวลาพูดคุยกับเพื่อนบ้านในช่วงกลับจากการทำงานมาแล้วเช่นกัน ส่วนกลุ่มผู้ใหญ่วัยทำงานตอนปลาย (อายุ 41 – 60 ปี) ที่มีกิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในบริเวณบ้านและบริเวณชุมชนเป็นส่วนมากก็จะมี การพูดคุยกันในช่วงบ่ายตอนที่นั่งทอดผ้า หรือในช่วงเย็นซึ่งเป็นช่วงที่ทุกคนกลับบ้าน และกลุ่มสุดท้ายคือกลุ่มผู้สูงอายุ (อายุ 60 ปีขึ้นไป) มักจะมีเวลาพูดคุยกับคนใกล้ชิดตั้งแต่ในช่วงเวลาเข้าไปตลอดทั้งวันเนื่องจากไม่มีภาระที่ต้องรับผิดชอบในการทำงานหรือไปไหนๆ ดังนั้นจึงทอดผ้าอยู่กับบ้านเป็นงานอดิเรกโดยมักจะมีการจับกลุ่มพูดคุยกับคนรุ่นราวคราวเดียวกันในบริเวณใกล้ๆ หรือเพื่อนจะเดินมาคุยด้วยที่บ้าน หากไม่ได้พูดคุยกับใครผู้สูงอายุก็นอนพักผ่อนอยู่กับบ้าน

- การซื้อของในหมู่บ้าน พบว่าส่วนใหญ่จะเป็นเพศหญิงมากกว่าเพศชาย เพราะเป็นหน้าที่ที่กลุ่มแม่บ้านจะทำกิจกรรมนี้ โดยของที่ซื้อภายในหมู่บ้านส่วนใหญ่จะเป็นข้าวของที่ใช้ทำกับข้าวในชีวิตประจำวัน ตลอดจนสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ เช่น น้ำตาลทราย น้ำปลา ญู ยาสระผม เป็นต้น แต่ถ้าเป็นสินค้าหายากหรือต้องการซื้อเป็นจำนวนมากก็จะไปซื้อกันที่ตัวอำเภอ จะมีบ้างบางครอบครัวที่พากันเข้าไปซื้อที่ตัวจังหวัดพร้อมกับการทำธุระบางส่วน

- การช่วยงานของหมู่บ้าน เช่น งานออกพรรษา พิธีเลี้ยงผีเสื้อเมือง ผีเสื้อบ้าน งานประเพณีหรืองานบุญต่างๆ ตลอดจนงานศพของคนในหมู่บ้าน ทุกคนจะมาช่วยงานกันอย่างพร้อมเพรียงโดยมีกำนันเป็นผู้ประกาศเสียงตามสายแจ้งข่าวแจ้งกำหนดการต่างๆ ให้คนภายในชุมชนได้รับทราบ เว้นแต่กลุ่มเด็กและวัยรุ่นที่อาจอยู่ช่วยงานเพียงช่วงสั้นๆ ก็จะกลับบ้าน ปล่อยให้ผู้ใหญ่และผู้สูงอายุพบปะสังสรรค์กันต่อไปจนงานเลิก

- การไปสถานพยาบาล โดยมากแล้วหากไม่มีใครเจ็บไข้ได้ป่วยขนาดหนักก็จะไม่มีใครไปหาหมอ หากป่วยเป็นไข้ที่มีอาการไม่มากนักก็จะนิยมใช้วิธีซื้อยามารับประทานเอง หรือไปที่สถานีอนามัย ถ้าหากป่วยฉุกเฉินในตอนกลางคืนก็จะมีหมอที่อยู่ประจำสถานีอนามัยแต่มีบ้านพักอาศัยอยู่ภายในหมู่บ้านก็จะมาช่วยดูอาการ สำหรับผู้ที่เจ็บไข้ได้ป่วยขั้นรุนแรงก็จะนิยมนำไปเข้ารับรักษาที่โรงพยาบาลแม่แจ่มซึ่งอยู่ไม่ไกลจากตัวหมู่บ้านเท่าใดนัก

6.5.4 สรุปความสัมพันธ์ระหว่างคนกับระบบกิจกรรมที่ส่งผลต่อการใช้พื้นที่ภายในชุมชน

1) ความสัมพันธ์ของอาคารกับการใช้ที่ดิน บริเวณพื้นที่ชุมชนชาวไถยวนบ้านยางหลวงเป็นชุมชนที่มีการตั้งถิ่นฐานบนที่ราบระหว่างหุบเขาและที่ราบริมแม่น้ำแม่แจ่มมาเป็นระยะเวลานาน มีลักษณะของการก่อสร้างชุมชนที่เกาะตัวไปตามถนนสายหลักที่มีลักษณะคดเคี้ยวไปตามลักษณะของภูมิประเทศ ประกอบกับการที่เป็นสังคมเกษตรกรรมที่มีอาชีพหลักในการทำนาดังนั้นความเชื่อต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับการอยู่รอดของชีวิตที่เกี่ยวข้องกับดินฟ้า อากาศ และความอุดมสมบูรณ์ทางการเกษตร เป็นสิ่งที่ฝังแน่นอยู่ในวัฒนธรรมชาวไถยวนจนถ่ายทอดออกมาทางสถาปัตยกรรม

รูปแบบการใช้อาคารส่วนใหญ่จะเป็นเพื่อการพักอาศัยที่มีการขยายตัวไปตามถนนสายหลักภายในหมู่บ้าน โดยมีไร่นาโอบล้อมกลุ่มบ้านอยู่โดยรอบ ถัดจากไร่นาจะเป็นที่ตั้งของป่าชุมชนที่คนภายในหมู่บ้านสามารถเข้าไปหาประโยชน์จากป่าได้

สภาพอาคารโดยทั่วไปส่วนใหญ่มีการปรับปรุง ต่อเติม และซ่อมแซม เนื่องจากอาคารส่วนใหญ่ค่อนข้างมีอายุ บางหลังก็ทำการต่อเติมบริเวณใต้ถุนบ้านเพื่อรองรับการขยายตัวของครอบครัวที่มีจำนวนสมาชิกเพิ่มขึ้น

2) กิจกรรมการใช้อาคาร และพื้นที่ว่าง เนื่องจากการดำรงวิถีชีวิตของชาวไถยวนเป็นสังคมเกษตรกรรม กิจกรรมที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันนอกเหนือจากการออกไปไร่นาแล้ว กิจกรรมที่เกิดขึ้นจึงมักเกิดขึ้นภายในบ้าน หรือภายในบริเวณบ้านเรือนของตนเป็นส่วนใหญ่ ประกอบกับมีสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่เอื้ออำนวยต่อวิถีชีวิต ดังนั้นบ้านเรือนที่นิยมปลูกสร้างส่วนใหญ่จึงมีลักษณะเป็นเรือนชั้นเดียวยกใต้ถุนสูง เพื่อใช้พื้นที่โล่งบริเวณใต้ถุนไว้เก็บของ เก็บอุปกรณ์เครื่องมือเกษตรต่างๆ ตลอดจนใช้เป็นพื้นที่ในการทอดผ้าเพื่อยามว่างเว้นจากการไปไร่นาอันเป็นการสร้างรายได้เสริมให้กับครอบครัวอีกทางหนึ่ง บริเวณถัดขึ้นไปบนบ้านจะพบเต็น ซึ่งเป็นพื้นที่เอนกประสงค์ สำหรับคนในบ้าน เพราะใช้ทั้งพักผ่อน รับประทานอาหาร เป็นที่นอนสำหรับลูกชายหรือพ่อ อีกทั้งยังใช้เป็นที่ตั้งศพเมื่อสมาชิกในบ้านได้ตายจากไป

สำหรับการใช้พื้นที่บริเวณบ้านที่เป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของบ้านไถยวนคือ ภายในบริเวณบ้านแต่ละหลังจะประกอบไปด้วยชวงบ้าน เพื่อใช้เป็นพื้นที่เชื่อมต่อระหว่างทางเข้าบ้านกับเรือนพักอาศัย และพื้นที่ต่างๆ ภายในบ้านและพื้นที่ชวงชางบ้านเข้าด้วยกัน นอกจากนี้พื้นที่บริเวณชวงบ้านยังใช้เป็นที่พักผ่อนของบ้านตลอดจนใช้เป็นที่วิ่งเล่นของลูกหลานภายในบ้านด้วยเช่นกัน จากการที่แต่ละบ้านมีชวงเป็นลานโล่งให้กับบ้านของตนเองแล้วดังนั้นความต้องการพื้นที่โล่งสาธารณะจึงมีน้อย เนื่องจากสามารถประกอบกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตและกิจกรรมนันทนาการภายในพื้นที่บริเวณบ้านเรือนของตนได้ แต่สำหรับที่ว่างสาธารณะที่คนในหมู่บ้านในประกอบกิจกรรมพิธีกรรมต่างๆ โดยมากจะกระทำกันที่วัดยางหลวงบริเวณหัวบ้าน และบริเวณหอศาลผีเสื้อบ้านที่มีที่

ตั้งอยู่บริเวณกลางหมู่บ้าน นอกจากนี้ในแต่ละปีก็มีการทำบุญเลี้ยงผีเจ้านายที่บริเวณหอเสื้อเมือง หรือ หอหลวง ที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้านออกไป

รูปที่ 6.44 กิจกรรมการใช้อาคาร และพื้นที่ว่างภายในชุมชน

3) ความสัมพันธ์ของการใช้พื้นที่ชุมชนกับชีวิตประจำวันบริเวณชุมชนบ้านยางหลวง สามารถแบ่งกลุ่มคนที่มีการใช้พื้นที่กิจกรรมตามการประกอบอาชีพ ดังนี้

- กลุ่มชาวบ้านที่มีอาชีพทำการเกษตร กิจกรรมการใช้พื้นที่กับวิถีชีวิตประจำวันของชาวบ้านส่วนใหญ่ที่มีการประกอบอาชีพทำนาข้าวเป็นหลัก ดังนั้นกิจกรรมการใช้พื้นที่หลักๆ จะต้องเดินทางออกจากบ้านแต่เช้าเพื่อไปยังที่นาของตนที่อยู่ถัดจากพื้นที่ชุมชนออกไป และมักจะเดินทางกลับมาพักผ่อนที่บ้านในช่วงบ่าย โดยส่วนใหญ่มักจะกลับมาทำงานบ้าน และทอผ้า โดยใช้พื้นที่บริเวณบ้านโดยเฉพาะใต้ถุนบ้านเป็นส่วนใหญ่ในการประกอบกิจกรรมและจะใช้พื้นที่บริเวณดังกล่าวจนถึงช่วงเย็นถ้าใครจะผ่านมาก็จะมีการพบปะ แวะพักนั่งคุยกันบ้างตามแต่อัธยาศัย และชาวบ้านบางส่วนก็จะเดินทางไปรับบุตรหลานที่โรงเรียนบ้านยางหลวงบ้าง โรงเรียนบ้านป่าแดดบ้างตามแต่ระดับชั้นของบุตรหลานตนที่จะต้องไปเรียนตามโรงเรียนนั้นๆ หรือบางคนจ้างรถโรงเรียนรับส่งภายในหมู่บ้านก็จะไปทำหน้าที่อย่างอื่นแทน เช่น เข้าครัวเพื่อเตรียมทำกับข้าวสำหรับอาหารมื้อเย็น บางคนก็อาบน้ำเตรียมทานข้าว และช่วงหัวค่ำก็จะนอนพักผ่อนดูทีวีจนละครจบถึงจะเข้านอน หรือบางคนเหนื่อยจากการทำงานมากๆ ก็จะเข้านอนตั้งแต่หัวค่ำ

- กลุ่มชาวบ้านที่มีอาชีพรับจ้างทั่วไป กิจกรรมที่เกิดขึ้นกับกลุ่มคนประเภทนี้ส่วนใหญ่มีหน้าที่ที่ต้องเดินทางออกไปนอกชุมชนเพื่อไปรับจ้างแรงงานทั่วไป เช่น รับจ้างตัดหญ้า รดน้ำสวน ปลูกหอม กระเทียม เป็นต้น โดยจะต้องตื่นตั้งแต่เช้าเพื่อมานั่งข้าว ทำกับข้าว เตรียมไว้สำหรับมื้อเช้าและมื้อกลางวัน ส่วนในช่วงบ่ายก็ต้องลงมือลงแรงในการทำงานต่อไปจนถึงเย็นประมาณ 17.00 น. ถึงจะกลับบ้าน การเดินทางส่วนใหญ่ถ้าเป็นภายในละแวกชุมชนก็จะเดินเท้าไปทำงาน แต่สำหรับบางคนที่ต้องเดินทางออกไปรับจ้างนอกชุมชนก็จะขี่รถจักรยานยนต์ไปเอง หรือมีบ้างที่มีรถกระบะจากเจ้าของงานเข้ามารับส่งแต่เป็นส่วนน้อย เมื่อกลับถึงบ้านในช่วงเย็นระหว่างทางก็จะมีกรแวะพักทนายคนในชุมชน หรือแวะดื่มเครื่องดื่มของเมาเล็กน้อยก่อนกลับถึงบ้าน เมื่อถึงบ้าน

บางคนที่มีภรรยาทำอาหารเย็นไว้ให้ก็จะไปอาบน้ำเพื่อมาทานข้าว แต่ถ้ายังไม่ได้ทำหรือไม่มีก็หาอะไรที่พอมืออยู่ทาน จากนั้นจึงเข้านอนเพื่อเก็บแรงไว้ทำงานในวันต่อไป

- กลุ่มนักเรียนนักศึกษา   ภายในพื้นที่ชุมชนบ้านยางหลวงมีสถานศึกษาสำหรับเด็กประถมศึกษาตอนต้นอยู่ภายในพื้นที่ คือ โรงเรียนบ้านยางหลวง ส่วนการศึกษาในระดับอนุบาลก็ต้องไปเรียนที่โรงเรียนบ้านนาเรือน หรือในระดับประถมศึกษาตอนปลายก็ต้องไปเรียนที่โรงเรียนบ้านป่าแดด ตามระบบการจัดการการศึกษาระดับชุมชนจัดแบ่งไว้ให้ โดยกลุ่มนักเรียนนักศึกษาจะใช้พื้นที่บริเวณชุมชนในช่วงเช้าไม่มากนัก ส่วนใหญ่จะมีการทำกิจกรรมอยู่ภายในสถานศึกษาทั้งวันตั้งแต่เช้าจนถึงเย็น ถึงจะกลับมาบ้านเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ ทั้งภายในบ้านและบริเวณบ้าน เช่น ออกไปวิ่งเล่น พุดคุยกับเพื่อนที่บ้านเพื่อน รวมกลุ่มกันทำการบ้านบริเวณใต้ถุนบ้าน หรือช่วยพ่อแม่ พ่ออู้อยู่ แม่อู้อยู่ทำกับข้าวในครัวบ้าง พอหัวค่ำก็มานั่งรับประทานอาหารพร้อมกับดูทีวีไปด้วยที่บริเวณเต็นบนบ้าน หรือถ้าเป็นบ้านชั้นเดียวก็จะมานั่งรวมกันที่ห้องโถงถัดจากประตูเข้าบ้าน จากนั้นจึงแยกย้ายกันเข้านอน

- กลุ่มข้าราชการและเจ้าหน้าที่รัฐ   ผู้ที่มีอาชีพรับราชการภายในบ้านยางหลวงจะมีทั้งที่ทำงานอยู่ภายในพื้นที่และภายในบริเวณพื้นที่ เช่น องค์การบริหารส่วนตำบลท่าผา สถานีอนามัย โรงเรียนประถมศึกษาต่างๆ ภายในเมืองแม่แจ่ม โดยมากมักเดินทางออกไปทำงานในช่วงเวลาใกล้กับเวลาเช้างาน เนื่องจากพื้นที่ทำงานอยู่ไม่ไกลจากชุมชนมากนัก เวลาพักเที่ยงจะมีบางส่วนที่เดินทางกลับมารับประทานอาหารที่บ้านของตน หรือซื้ออาหารมาจากร้านอาหารด้านนอกแล้วนำมารับประทานร่วมกันกับเพื่อนร่วมงาน จากนั้นจึงทำงานต่อจนถึงเย็นเลิกงานก็แยกย้ายกันกลับบ้าน บางคนก็แวะตลาดเพื่อซื้อกับข้าว หรืออาหารเข้าไปทำกินกันเองภายในครอบครัว ส่วนเจ้าหน้าที่รัฐผู้ซึ่งทำหน้าที่ดูแลปกครองคนในหมู่บ้านซึ่งได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยกำนัน ก็จะมีหน้าที่และกิจกรรมที่เกิดขึ้นอยู่ภายในบริเวณพื้นที่ชุมชนเป็นส่วนใหญ่ ในส่วนของการเดินทางติดต่อกับพื้นที่ภายนอกชุมชนจะมีการเข้าไปประชุมเพื่อชี้แจง รับฟังนโยบายต่างๆ จากทางอำเภอเดือนละครั้ง หรือมากกว่า 1 ครั้ง

- กลุ่มชาวบ้านที่มีอาชีพค้าขาย   เนื่องจากการที่ชุมชนบ้านยางหลวงเป็นสังคมเกษตรกรรมและมีพื้นที่อยู่ไม่ห่างไกลจากตัวเมืองแม่แจ่มมากนัก ดังนั้นทำให้กิจกรรมการใช้พื้นที่อาคารเพื่อการพาณิชย์จึงมีไม่มาก จะมีก็แค่เพียงการปรับเปลี่ยนพื้นที่จากเรือนพักอาศัยให้กลายเป็นเรือนพักอาศัยกึ่งร้านค้าก็เท่านั้น ซึ่งมีแค่เพียงไม่กี่หลังเท่านั้นตั้งอยู่ริมถนนสายหลักและถนนสายรองบริเวณท้ายชุมชนภายในหมู่บ้าน โดยกลุ่มพ่อค้า แม่ค้าบางคนจะออกไปซื้อของสดจากตลาดสายหยุดในตัวอำเภอแม่แจ่มตั้งแต่เช้ามืด แล้วนำมาขายให้คนในหมู่บ้านในช่วงเช้าที่สว่างแล้ว โดยจะขายไล่ไปตามถนนหนทาง ตรอกซอกซอยหลักๆ เมื่อไปสุดสายในหมู่บ้านแล้วก็จะกลับมาที่ร้านขายของของตน ส่วนของที่เหลือก็จะนำเอามาวางขายไว้บริเวณด้านหน้าร้านเผื่อว่าใครที่ขาดเหลือ

อะไรหรือต้องการอะไรเพิ่มเติมก็สามารถเดินมาซื้อได้ พอเช้าช่วงบ่ายแม่ค้าบางคนก็จะทอผ้าที่ค้างไว้ ซึ่งจะมีที่ทอผ้าตั้งอยู่บริเวณใกล้ๆ กับที่ขายของเป็นการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ บางคนก็ทำหน้าที่ คัดเมล็ดพันธุ์เพื่อเตรียมให้คนเอาไปหว่านยังไรนาของตนเอง จนตกเย็นจึงเริ่มเข้าครัวทำอาหาร ในตอนนี้ก็จะมีผลัดเปลี่ยนกันเผ้าร้าน (เนื่องจากคนในครอบครัวบางคนกลับจากที่ทำงานมาแล้ว) พอฟ้าเริ่มมืดก็ปิดร้านเตรียมรับประทานอาหาร ดูทีวี ละครจบถึงแยกย้ายกันเข้านอน

- กลุ่มชาวบ้านที่มีอาชีพทอผ้า

กลุ่มสตรีภายในชุมชนบ้านยาง

หลวงโดยทั่วไปเมื่อว่างเว้นจากการไปไรนาแล้ว ก็จะมีอาชีพเสริมอีกอาชีพหนึ่งซึ่งเป็นรายได้เสริมให้กับ ครอบครัวนั้นคือ การทอผ้าตีนจกสายโบราณ ที่มีเอกลักษณ์ในการจกตีนผ้าที่ไม่เหมือนกับที่ใด โดยผู้ทอผ้าส่วนใหญ่มักมีกิจกรรมการใช้พื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับบริเวณบ้านเป็นส่วนใหญ่ ตั้งแต่ตื่นนอนตอนเช้าเพื่อเตรียมหุงหาอาหารสำหรับตอนเช้า เมื่อทานข้าวเสร็จก็จะเริ่มทอผ้าที่ค้างไว้จนถึงเที่ยงวันก็พัก รับประทานอาหารเที่ยง พอเช้าตอนบ่ายก็มีแวะเวียนไปคุยกับเพื่อนบ้านหรือเพื่อนบ้านแวะมาคุยถึงที่บ้านบ้าง ทั้งนี้กิจกรรมที่เกิดขึ้นทั้งหมดเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นบริเวณใต้ถุนบ้านที่ยกสูงเพื่อการประกอบ กิจกรรมที่หลากหลายเช่นนี้ ส่วนบางคนก็เริ่มนอนหลับพักผ่อนกันบริเวณแคร่ใต้ถุนบ้าน บางคนก็ ดำเนินการทอผ้าต่อไป ถ้าช่วงไหนเป็นช่วงที่รับงานที่มีคนสั่งผ้าชิ้นตีนจกเข้ามามากก็จะทอกันแบบ ไม่ได้พักผ่อนเลยทีเดียว ในช่วงเย็นเป็นช่วงที่พระอาทิตย์เริ่มลัดขอบฟ้าทำให้แสงแดดไม่เพียงพอที่จะวางมือกันไปทำกับข้าว เตรียมอาหารสำหรับมือเย็นเอาไว้รับประทานกันต่อไป ในช่วงหัวค่ำก็จะพักผ่อนดูทีวี ดูละครจบจนจึงจะเข้านอนแล้วตื่นตอนเช้ามาเริ่มกิจวัตรประจำวันใหม่

6.5.5 พื้นที่ที่มีคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์

ในการศึกษาเพื่อหาพื้นที่ที่มีคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์นั้น ได้ทำการศึกษาดังแต่ ภาพรวมในระดับชุมชนทั้งทางด้านพัฒนาการทางการตั้งถิ่นฐานของระบบชุมชน ตลอดจนรูปแบบและ เอกลักษณ์ทางด้านองค์ประกอบโครงสร้างโดยทั่วไปของชุมชนชาวไถยวนบ้านยางหลวง อีกทั้ง การศึกษาถึงรูปแบบและเอกลักษณ์ทางด้านสถาปัตยกรรมภายในพื้นที่ชุมชนที่มีการศึกษาลงลึกไปใน รายละเอียดโดยมีความเชื่อมโยงกันระหว่างคน ระบบกิจกรรมและการใช้พื้นที่ภายในชุมชน ซึ่งที่กล่าวมาทั้งหมดนี้สามารถนำมาวิเคราะห์ถึงพื้นที่ที่มีคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์ได้ดังนี้

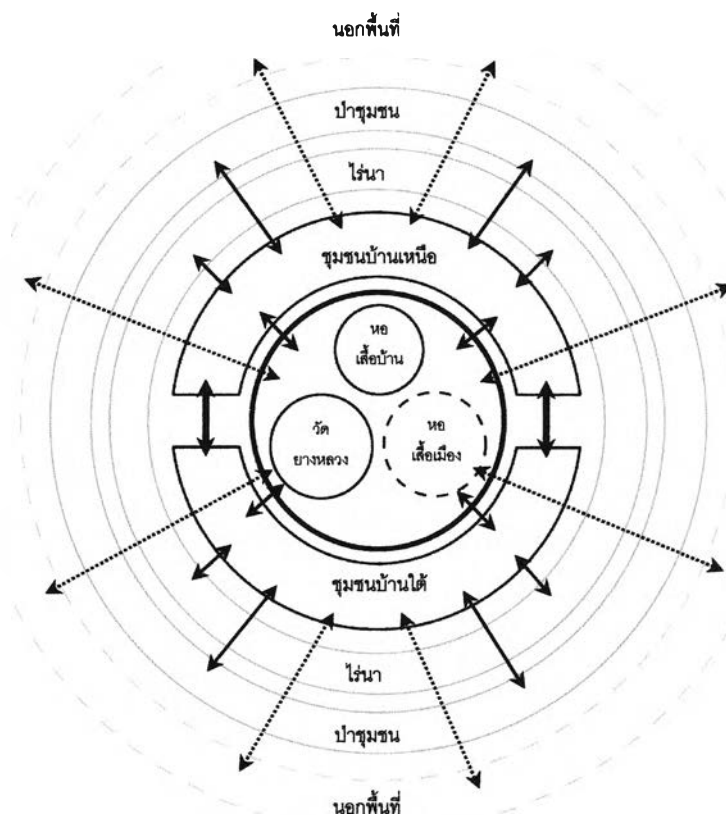
6.5.5.1 พื้นที่ที่มีคุณค่าทางด้านวิถีชีวิตในการประกอบกิจกรรมภายในชุมชน

จากการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่าง คน ระบบกิจกรรม และการใช้พื้นที่ ภายในชุมชนบ้านยางหลวงพบว่าส่วนใหญ่ยังคงรูปแบบและวิถีชีวิตของระบบสังคมเกษตรกรรมชาวไถยวนอย่างชัดเจนโดยมีรูปแบบของระบบกิจกรรม และการใช้พื้นที่ที่สืบทอดต่อเนื่องกันมาตั้งแต่อดีต

จนถึงปัจจุบัน โดยพื้นที่ที่มีการใช้งานในชีวิตประจำวันของผู้คนส่วนใหญ่จะอยู่ในบริเวณชุมชนและบริเวณรอบๆ ชุมชน โดยมีวัดยางหลวงเป็นพื้นที่ศูนย์กลางในการประกอบกิจกรรมของคนในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับทางด้านศาสนาหรือการจัดงานประเพณีต่างๆ ที่สำคัญๆ ประจำปี นอกจากนี้ภายในชุมชนยังประกอบไปด้วยพื้นที่ที่มีความสำคัญระดับเมืองแม่แจ่ม ได้แก่ พื้นที่บริเวณหอสื่อเมือง ที่เป็นพื้นที่ที่มีคุณค่าทางด้านจิตใจภายใต้คติความเชื่อของการนับถือผีที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณ ซึ่งเป็นสถานที่ที่ทุกคนในเมืองแม่แจ่มให้ความเคารพบูชาเป็นอย่าง และสำหรับพื้นที่ที่คนภายในชุมชนให้ความเคารพบูชาเช่นเดียวกับหอสื่อเมือง ได้แก่ หอเสื่อบ้าน ซึ่งตั้งอยู่ทางด้านทิศใต้ของชุมชน เป็นสถานที่ที่มีความสำคัญสำหรับคนในหมู่บ้านที่ทุกคนให้ความเคารพบูชามาช้านานเพราะเชื่อว่าเป็นสถานที่สิงสถิตของภูตผีปีศาจที่คอยช่วยปกป้องรักษาคนในหมู่บ้านให้อยู่เย็นเป็นสุข ซึ่งนอกจากกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตที่เกิดขึ้นภายในพื้นที่ชุมชนแล้วยังมีกิจกรรมอื่นๆ ที่สร้างความสัมพันธ์กับชุมชนโดยรอบ เช่น การเข้าไปใช้พื้นที่โรงเรียน วัด หรือตลาดสายหยุดบริเวณข้างที่ว่าการอำเภอซึ่งเป็นตลาดสดเพียงแห่งเดียวในเมืองแม่แจ่มเป็นต้น เนื่องจากสถานที่ดังกล่าวมีความจำเป็นที่สอดคล้องกับชีวิตประจำวัน อีกทั้งภายในชุมชนของตนเองไม่มีพื้นที่ดังกล่าวให้บริการ

รูปที่ 6. 45 พื้นที่เกษตรกรรมที่มีความสำคัญต่อการประกอบอาชีพของคนในชุมชน

แผนภูมิที่ 6.2 สรุปความสัมพันธ์ของระบบกิจกรรมที่ส่งผลต่อการใช้พื้นที่ ทั้งภายในและภายนอกชุมชน

กิจกรรมที่เกิดขึ้นในแต่ละวันของชุมชนบ้านยางหลวง สามารถแยกรูปแบบกิจกรรมได้ เป็น 2 ส่วนใหญ่ๆ คือ กิจกรรมทางเศรษฐกิจ และกิจกรรมทางสังคม ดังนี้

1) กิจกรรมทางเศรษฐกิจ

หลังจากที่มีการพัฒนาระบบคมนาคมระหว่างเมืองแม่แจ่มและเมืองเชียงใหม่ให้ มีความสะดวกสบายมากขึ้น ส่งผลให้คนจำนวนไม่น้อยโดยเฉพาะกลุ่มช่วงอายุ 21 – 40 ปี ต้องเดินทางออกไปทำงานในเมืองเชียงใหม่ หรือนิคมอุตสาหกรรมในพื้นที่ต่างๆ ซึ่งจะมีการเดินทางกลับมาบ้านเฉพาะช่วงวันหยุดเสาร์ – อาทิตย์ หรือกลับมาในช่วงเทศกาลสำคัญๆ หรือมีวันหยุดติดกันนานๆ สำหรับกลุ่มคนอีกประเภทหนึ่งที่มีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจภายในชุมชนที่พบเห็นได้เด่นชัด นอกจากการทำไร่ทำนาแล้วก็คือ กลุ่มสตรีทอผ้าตีนจกลายโบราณ ซึ่งถือว่าเป็นผลิตภัณฑ์ตำบลที่ สร้างชื่อเสียงให้กับอำเภอแม่แจ่มไม่น้อย และมีอีกกลุ่มเล็กๆ ซึ่งได้แก่ กลุ่มผู้ประกอบการค้าขาย ภายในบ้านเรือนของตนเอง เช่น เปิดร้านขายของชำ ร้านก๋วยเตี๋ยว ตลาดผักสดย่อยๆ หรือ บั้มหลอด (บั้มน้ำมันขนาดเล็ก) ลักษณะการค้าขายประเภทนี้ส่วนมากจะเป็นการปรับปรุงเรือนพักอาศัยของตนเองให้กลายเป็นเรือนพักอาศัยกึ่งร้านค้า ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตคือ ร้านขายของพวกเขาโดยมากจะเป็น

บ้านที่มีพื้นที่อยู่ติดกับถนนภายในหมู่บ้าน แต่ก็มีเพียงไม่กี่หลังเท่านั้นที่กระจายอยู่ทั่วไปภายในชุมชน โดยเฉพาะบริเวณข้างวัดยางหลวงซึ่งถือว่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวแห่งหนึ่งในระดับเมืองแม่แจ่ม และอีกส่วนหนึ่งเป็นการเปิดเพื่ออำนวยความสะดวกสบายให้กับคนในบริเวณพื้นที่ท้ายชุมชน อย่างไรก็ตามผู้ที่ประกอบกิจการชนิดนี้เป็นไปในลักษณะตื่นมาแต่เช้าตรู่เพื่อไปตลาดรับของสดมาขายให้กับคนภายในหมู่บ้าน ประกอบกับของแห้ง สิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันที่จำเป็นเล็กๆ น้อยๆ เช่น ผงซักฟอก สบู่ ยาสีฟัน เป็นต้น พอค่ำมาก็ปิดร้าน การเดินทางที่เกิดขึ้นเป็นประจำจึงมีเพียงบ้านกับตลาดสดในเมืองแม่แจ่มเท่านั้น ส่วนการเดินทางเข้าไปยังเมืองเชียงใหม่มีบ้างบางครั้งที่ต้องเข้าไปทำธุระหรือไปซื้อของชำเข้ามาขาย โดยจากการสัมภาษณ์ร้านค้าที่เปิดกิจการอยู่บริเวณข้างวัดยางหลวงส่วนใหญ่ค่อนข้างจะมีฐานะที่มั่นคงแล้ว มีลูกหลานคอยส่งเงินมาให้ แต่โดยส่วนตัวก็ยังอยากหากิจกรรมทำในแต่ละวัน ส่วนบางคนซึ่งนอกเหนือจากการขายของแล้วก็มีการทอดผ้าไปด้วยบริเวณข้างร้านขายของเพื่อเป็นรายได้เสริมให้กับครอบครัว สำหรับกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เด่นชัดรองลงมาจากการทำงานเกษตร ได้แก่ กลุ่มสตรีทอดผ้าตีนจกลายโบราณ เป็นการรวมกลุ่มของสตรีภายในชุมชนโดยมีคนกลางเข้ามาทำหน้าที่ติดต่อสั่งซื้อผ้าตีนจกเป็นจำนวนมาก โดยพื้นที่ที่ใช้ในการทอดผ้าส่วนใหญ่ที่พบจะเป็นการใช้พื้นที่บริเวณใต้ถุนบ้าน ซึ่งเป็นพื้นที่เอนกประสงค์ของบ้านส่วนหนึ่งเช่นกัน

จะสังเกตได้ว่ากลุ่มอายุของชาวบ้านที่ประกอบอาชีพทางด้านเศรษฐกิจจะอยู่ในวัยกลางคนถึงวัยสูงอายุเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากกลุ่มวัยในช่วงเด็ก จนถึงวัยทำงานตอนต้น จะเป็นคนรุ่นหลังที่มีวิถีชีวิตรูปแบบใหม่ ซึ่งกิจกรรมที่เกิดขึ้นโดยมากกับกลุ่มวัยพวกนี้จะมีพื้นที่อยู่ที่โรงเรียน และที่ทำงาน โดยเฉพาะการออกไปทำงานนอกพื้นที่

2) กิจกรรมทางสังคม

ชุมชนชาวไตยวนบ้านยางหลวงเป็นชุมชนที่มีลักษณะทางสังคมเกษตรกรรม ที่มีคติความเชื่อต่างๆ เกี่ยวเนื่องกับการอยู่รอดของชีวิตที่เกี่ยวข้องกับดินฟ้าอากาศ และความสมบูรณ์ทางการเกษตร ซึ่งเป็นสิ่งที่ฝังแน่นอยู่ในวัฒนธรรมของชาวไตยวนมาจนถึงปัจจุบันนี้ ดังนั้นกิจกรรมทางสังคมต่างๆ ที่เกิดขึ้น โดยมากล้วนเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับทางศาสนา และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มองไม่เห็น จนถ่ายทอดออกมาเป็นวัฒนธรรมประเพณีที่ดำรง

สำหรับการดำเนินชีวิตประจำวันของชุมชนบ้านยางหลวงที่อยู่ภายใต้ระบบสังคมเกษตรกรรมแบบพึ่งพากัน โดยผู้ใช้ชีวิตและทำกิจกรรมตลอดทั้งวันภายในชุมชนจากการจำแนกตามกลุ่มอายุสามารถแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มคือ กลุ่มวัยทำงานตอนปลาย และกลุ่มผู้สูงอายุ มีรายละเอียดทางกิจกรรม ดังนี้

(1) กลุ่มวัยทำงานตอนปลาย กิจกรรมทางสังคมของบุคคลในกลุ่มนี้ ยังคงมีวิถีชีวิตที่ผูกพันอยู่กับไร่นาเป็นส่วนมาก ตั้งแต่ตื่นนอนตอนเช้าเพื่อมาหุงหาอาหารเตรียมไว้

สำหรับเป็นอาหารมือเช้าก่อนออกบ้านไปยังไร่ นา และพกดิดตัวไปยังไร่ นาที่จะต้องไปทำสำหรับมือเพียงในช่วงพักกลางวัน ส่วนกิจกรรมที่จะเกิดขึ้นในช่วงบ่ายจะขึ้นอยู่กับฤดูในการทำงาน ซึ่งถ้าเป็นช่วงที่ต้องปลูกข้าวก็จะมีกิจกรรมอยู่ที่ไร่ นาตั้งแต่เช้าจนถึงเย็น แต่ถ้าเป็นช่วงที่ข้าวออกรวงแล้วก็จะมาไร่ นาเฉพาะช่วงเช้าเท่านั้น ช่วงบ่ายก็จะกลับไปพักผ่อนที่บ้าน ส่วนมากฝ่ายหญิงก็จะกลับมาทอผ้า ฝ่ายชายก็จะเป็นฝ่ายไปหาฟืน หรือพักผ่อนทำธุระต่างๆ ในกิจกรรมระหว่างวันมีการแวะพักทักทายพูดคุยกับเพื่อนบ้านที่เดินผ่านไปมาอยู่ตลอดเวลา พอตกเย็นก็จะไปตลาดหรือถ้ามีอาหารเพียงพออยู่แล้วก็จะเข้าครัวเพื่อไปอุ่นอาหารแล้วนำมารับประทานร่วมกันในช่วงหัวค่ำกับคนในครอบครัวที่บริเวณใต้ถุนบ้าน หรือใต้ถุนบ้าน ถ้าใครผ่านไปผ่านมาก็จะเรียกให้ร่วมรับประทานอาหารด้วยกัน พร้อมกับดูทีวีข่าวสาร ละคร แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันระหว่างคนในครอบครัวเมื่อละครจบก็จะแยกย้ายกันไปนอน

(2) กลุ่มผู้สูงอายุ กิจกรรมของผู้สูงอายุนั้นส่วนใหญ่จะเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นบริเวณบ้าน ตั้งแต่เช้าจนถึงเช้านอน และส่วนมากกลุ่มผู้สูงอายุพวกนี้จะเช้านอนตั้งแต่หัวค่ำแล้วตื่นตั้งแต่เช้ามีด ในช่วงเช้าจะตื่นขึ้นมากวาดลานบ้านหรือชงบ้าน จากนั้นเมื่อลูกหลานเตรียมอาหารเช้าเสร็จก็จะไปรับประทานร่วมกัน พอช่วงสายบางคนที่ยังมีแรงทอผ้าก็จะเริ่มทอผ้าที่บริเวณใต้ถุนบ้าน หรือยุงข้าว ส่วนคนที่ไม่สามารถทอได้ก็จะนั่งฟังนั่งคุยกับคนที่ทอผ้าไปเรื่อยๆ จนถึงช่วงกลางวันก็จะหยุดกิจกรรมเพื่อมานั่งรับประทานอาหารร่วมกันที่บริเวณชงบ้านได้ร่มไม้ หรือบริเวณใต้ถุนบ้านใกล้ๆ กับที่ทอผ้า กับข้าวที่ทานส่วนมากจะเป็นอาหารพื้นเมืองที่สืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยโบราณ เช่น ถั่วเน่า น้ำพริกน้ำปู แกงผักหละ (ชะโอม) เป็นต้น เมื่อเข้าสู่ช่วงบ่ายก็จะเป็นช่วงที่ทุกคนหยุดพักผ่อน นั่งเล่นนอนเล่นกันแถวบริเวณใต้ถุนบ้าน ใครผ่านไปผ่านมาก็จะตะโกนทักทายว่าไปไหนหรือไปไหนมา กินข้าวหรือยัง (ทานข้าวหรือยัง) จนถึงเย็นบางคนก็เข้าไปหาไม้ หาฟืนในป่าชุมชนก็จะเริ่มกลับเข้ามา และเมื่อลูกหลานเตรียมกับข้าวมือเย็นเสร็จก็จะร่วมรับประทานอาหารกันที่บริเวณใต้ถุนบ้าน หรือใต้ถุนบ้าน จากนั้นก็จะปลีกตัวเช้านอนก่อนใครในบ้าน

ตลาดสายหยุด
ข้างที่ว่าการอำเภอแม่แจ่ม

การพบปะพูดคุยของคนในชุมชนบริเวณหน้าบ้านในช่วงเช้า
ระหว่างเดินทางไปประกอบกิจกรรมที่พืชสวนไร่ นา

รูปที่ 6.46 กิจกรรมที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันกับการใช้พื้นที่ว่างบริเวณชุมชน

พ่ออุ้ยนำผืนที่หาได้จากป่าชุมชนเดิน
มาตามคันนาเพื่อนำไปเก็บไว้ที่บ้าน

คนเฒ่าคนแก่นั่งพักผ่อนในตอนกลางวัน
บริเวณบ้านหลังจากกลับจากไร่นา

คนเฒ่าคนแก่ที่ไม่ได้ไปไร่นา
นั่งถักสวิงดักปลาบริเวณใต้ถุนบ้าน

การทอผ้าของสตรีแม่แจ่มบริเวณ
ใต้ถุนบ้านยามว่างเว้นจากการไปไร่นา

พ่ออุ้ยเดินตัดเลาะไปตามคันนาเพื่อไป
หาผักหน่อที่ป่าชุมชนมาเลี้ยงวัว/สุกร

แม่อุ้ยพากันมาสระผมบริเวณ
ลำเหมืองหน้าวัดยางหลวง

รูปที่ 6.46 กิจกรรมที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันกับการใช้พื้นที่ว่างบริเวณชุมชน (ต่อ)

6.5.5.2 พื้นที่ที่มีคุณค่าทางด้านสถาปัตยกรรมภายในชุมชน

จากการศึกษาถึงรูปแบบและเอกลักษณ์ทางด้านสถาปัตยกรรมตลอดจนการศึกษาลงในรายละเอียดของรูปแบบกลุ่มอาคารบ้านเรือนที่พบภายในชุมชนบ้านยางหลวง พบว่านอกจากรูปแบบอาคารที่มีเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมของชาวไทยวนแล้ว การใช้พื้นที่บริเวณชวงบ้านในรูปแบบต่างๆ ตามลักษณะวิถีชีวิตของชาวไทยวนก็ย่อมส่งผลให้เกิดความมีเอกลักษณ์เฉพาะในการวางรูปแบบอาคารภายในชุมชนด้วยเช่นกัน ดังนั้นพื้นที่อาคารที่ประกอบไปด้วยชวงบ้านที่ได้ทำการศึกษามาสามารถป็นชี้ได้ว่าพื้นที่บริเวณนั้นๆ มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรมที่สูง และในระดับคุณค่าทางสถาปัตยกรรมที่รองลงมาก็คือ บริเวณพื้นที่อาคารที่ยังคงประกอบไปด้วยชวงบ้านด้วยเช่นกัน แต่พื้นที่บริเวณนั้นๆ ของชวงบ้านได้ลดความสำคัญลง เช่น การปลูกสร้างอาคารบ้านเรือนขึ้นมาใหม่จนทำให้ขนาดของชวงบ้านลดลงและทำให้สูญเสียรูปแบบการใช้งาน สำหรับพื้นที่อาคารที่มีคุณค่าน้อยนอกจากรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่ไม่ค่อยเด่นชัดแล้วพื้นที่บริเวณนั้นๆ ยังขาดรูปแบบการใช้งานของชวงเฉพาะรูปแบบของกลุ่มอาคารในอดีตซึ่งส่งผลทำให้สูญเสียรูปแบบและเอกลักษณ์ของเรือนพื้นถิ่นชาวไทยวนได้เช่นกัน นอกจากนี้ภายใต้การดำเนินชีวิตในรูปแบบของสังคมเกษตรกรรมชาวไทยวนและคติความเชื่อที่มีต่อสภาพแวดล้อมทำให้สิ่งเหล่านี้ถูกถ่ายทอดออกมาในรูปแบบของสถาปัตยกรรมที่สวຍงามตามรูปแบบการใช้งานต่างๆ ดังเช่นวิหารวัดยางหลวงที่แสดงออกถึงรูปแบบและเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมชาวไทยวนได้เป็นอย่างดี โดยมีการก่อสร้างขึ้นมาตั้งแต่

สมัยอดีตเมื่อหลายร้อยปีก่อนหน้านี้ หรือแม้กระทั่งวิหารหลังใหม่ที่เพิ่งทำการปลูกสร้างแล้วเสร็จในปัจจุบันก็ยังคงรูปแบบที่งดงามที่บ่งบอกถึงเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมของชาวไตยวนได้อย่างชัดเจน ซึ่งนอกจากจะมีความงามทางด้านสถาปัตยกรรมแล้ว วดียงหลวงที่เป็นวัดเพียงแห่งเดียวในชุมชนยังทำหน้าที่เป็นศูนย์รวมทางด้านจิตใจให้กับคนในชุมชนตลอดจนเป็นพื้นที่ศูนย์กลางในการประกอบกิจกรรมของคนในชุมชนด้วยเช่นกัน สิ่งเหล่านี้เองที่คอยส่งเสริมให้พื้นที่บริเวณนั้นๆ มีคุณค่า

รูปที่ 6.47 เรือนจั่วแฝดและบริเวณโดยรอบอาคารที่ถูกเชื่อมโยงโดยชวงบ้านที่ส่งผลให้รูปแบบทางสถาปัตยกรรมนั้นมีคุณค่า

6.5.5.3 พื้นที่ที่มีคุณค่าทางด้านสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ

ในการศึกษาคุณค่าของเรือนพื้นดินนั้นพบว่าคุณค่าของเรือนพื้นดินส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับลักษณะทางกายภาพของตัวเรือน รูปทรง การใช้วัสดุก่อสร้างที่กลมกลืนกับสภาพแวดล้อมและลักษณะเฉพาะทางสุนทรียศาสตร์ของแต่ละท้องถิ่น แต่ลักษณะดังกล่าวเป็นเพียงปัจจัยส่วนหนึ่งที่สัมพันธ์กับการประเมินคุณค่าเท่านั้น ความสำคัญและความน่าสนใจที่แท้จริงขึ้นอยู่กับชีวิตและวงจรของชีวิตที่สัมพันธ์แนบแน่นกับสภาพแวดล้อมของแหล่งที่ตั้งของตัวเรือน รวมทั้งสภาพแวดล้อมธรรมชาติอันผนวกกับระบบนิเวศและนิเวศวัฒนธรรมเข้าด้วยกัน ซึ่งทำให้เรือนพื้นดินนั้นมีคุณค่า⁷ ในบริเวณพื้นที่ชุมชนชาวไตยวนบ้านยางหลวงก็เช่นเดียวกันที่มีรูปแบบและเอกลักษณ์ทางการตั้งถิ่นฐานตามหลักคติความเชื่อของชุมชนชาวไตยวนโดยทั่วไปที่มีต่อสภาพแวดล้อมมาตั้งแต่อดีต ถึงแม้ว่าในปัจจุบันชุมชนอื่นๆ โดยรอบพื้นที่ที่มีการตั้งถิ่นฐานในช่วงเดียวกันเริ่มสูญเสียรูปแบบและเอกลักษณ์ที่ชัดเจนของชุมชนไปบ้างแล้ว แต่ชุมชนชาวไตยวนบ้านยางหลวงยังคงเป็นชุมชนชาวไตยวนที่มีรูปแบบและเอกลักษณ์ทางการตั้งถิ่นฐานที่ยังประกอบไปด้วยองค์ประกอบโครงสร้างทางกายภาพอย่างสมบูรณ์ยิ่ง ซึ่งประกอบไปด้วยแม่น้ำลำธารอันเป็นหัวใจหลักของสังคมเกษตรกรรม โดยมีพื้นที่เกษตรกรรมโอบล้อมอยู่รอบกลุ่มบ้านออกไปจนถึงเชิงเขาอันเป็นที่ตั้งของป่าชุมชนซึ่งมี

⁷ อรศิริ ปาณินท์, “ความแปรเปลี่ยนของเรือนและสภาพแวดล้อมพื้นดิน,” ใน ภูมิปัญญาสถาปัตยกรรม, ชุดสรรค์สาระ ลำดับที่ 1 (กรุงเทพฯ : ไชยสถาน, 2546) หน้า 33.

ความสำคัญสำหรับทุกคนในหมู่บ้านเป็นอย่างยิ่งที่ทุกคนจะต้องช่วยกันดูแลรักษาหากขาดสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่กล่าวมาแล้วนั้นย่อมส่งผลกระทบต่อให้เกิดความสูญเสียรูปแบบและเอกลักษณ์ทางการตั้งถิ่นฐานของชุมชนชาวไถยวนบ้านยางหลวงได้

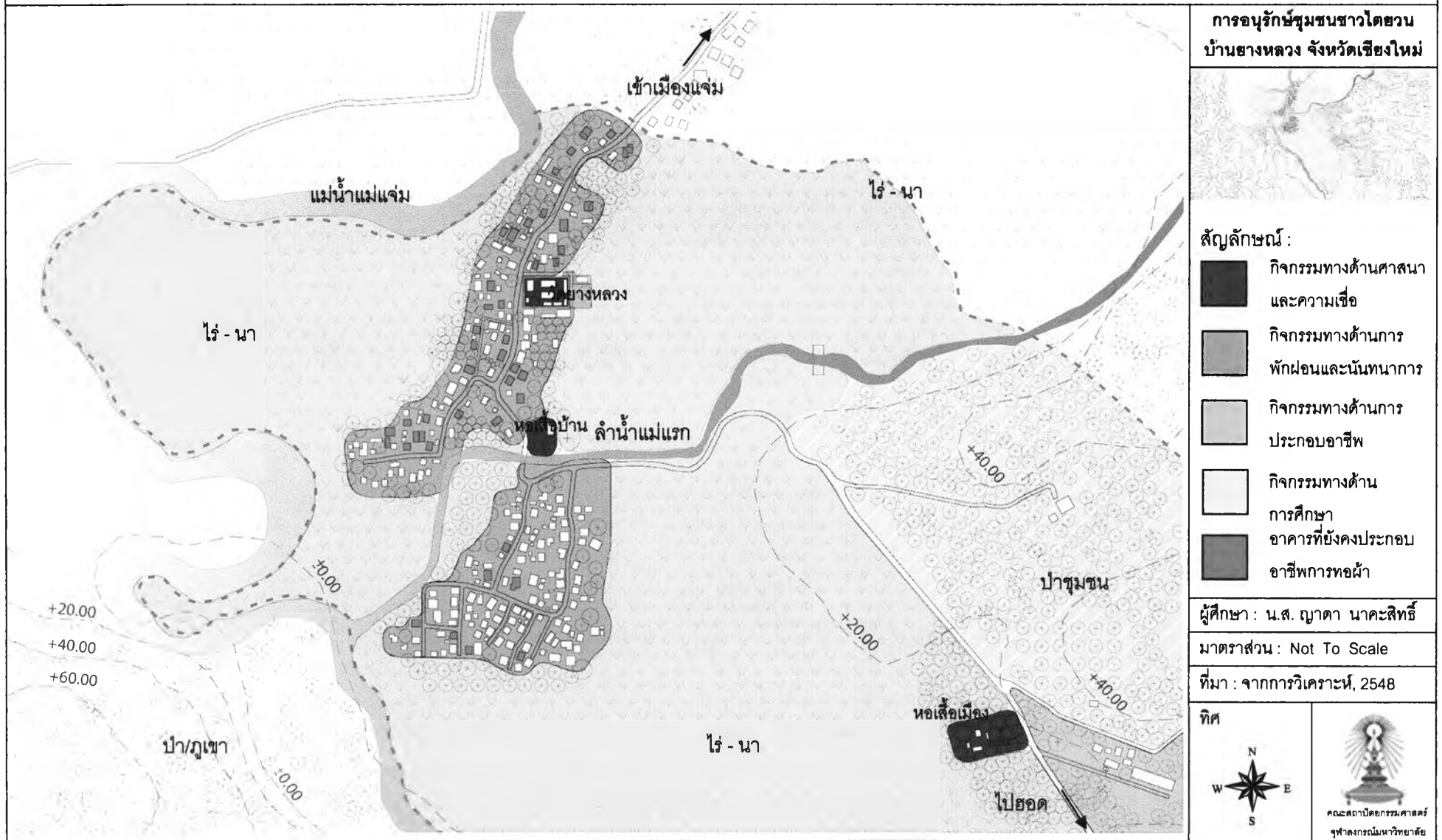
6.5.5.4 สรุปพื้นที่ที่มีคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์

จากการศึกษาและวิเคราะห์ถึงพื้นที่ในการประกอบกิจกรรมต่างๆ ของคนภายในชุมชนทั้งในบริเวณชุมชนและบริเวณบ้านพักอาศัยตลอดจนการศึกษาถึงรูปแบบ และเอกลักษณ์ทางด้านสถาปัตยกรรมเพื่อนำมาวิเคราะห์ถึงอาคารที่มีคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์ รวมถึงพื้นที่สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติต่างๆ ภายในพื้นที่ชุมชนที่ส่งผลต่อรูปแบบและเอกลักษณ์ทางการตั้งถิ่นฐานของชุมชนชาวไถยวน ดังที่กล่าวมานี้เมื่อทำการวิเคราะห์ถึงระบบความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกันในแต่ละด้านแล้ว สามารถสรุปถึงภาพรวมของพื้นที่ที่มีคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์ในชุมชนชาวไถยวนบ้านยางหลวงได้ดังนี้

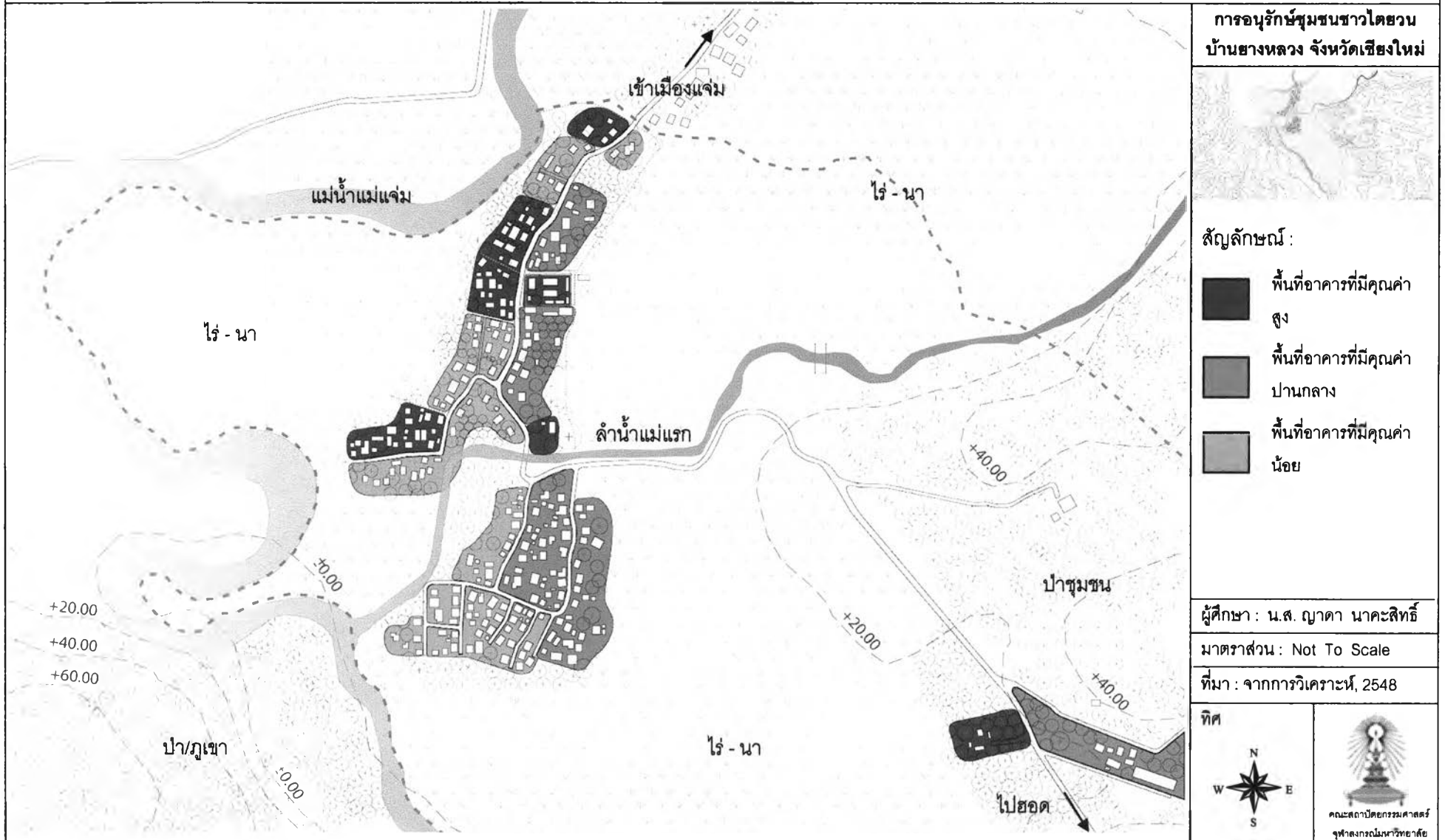
ตารางที่ 6.15 สรุปพื้นที่ที่มีคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์

พื้นที่ที่มีคุณค่า	รูปแบบและลักษณะที่ส่งผลต่อเอกลักษณ์ของชุมชน
1) พื้นที่ที่มีคุณค่าทางด้านวิถีชีวิต	- ภายใต้ระบบสังคมเกษตรกรรมของชาวไถยวนบนสภาพภูมิประเทศแห่งนี้ส่งผลให้รูปแบบและวิถีชีวิตของคนในชุมชนมีความผูกพันกับการทำไร่ นา ดังนั้นพื้นที่ในการประกอบกิจกรรมของคนส่วนใหญ่จึงขึ้นอยู่กับพื้นที่ทำการเกษตรโดยรอบหมู่บ้าน ซึ่งเมื่อใดที่ว่างเว้นจากการไปไร่ นาของชาวบ้านแล้วผู้ที่เป็สตรีส่วนมาก จะทำการทอผ้าบริเวณใต้ถุนบ้านเพื่อเป็นรายได้เสริมให้กับครอบครัวอีกทางหนึ่ง
2) พื้นที่ที่มีคุณค่าทางด้านสถาปัตยกรรม	- เรือนพื้นดินโดยทั่วไปที่พบภายในพื้นที่ชุมชนส่วนมากยังคงมีการปลูกสร้างแบบเรือนพื้นดินของชาวไถยวนในอดีต โดยเน้นรูปแบบและลักษณะที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน ซึ่งเรือนพักอาศัยที่พบในพื้นที่ชุมชนส่วนมากจะเป็นเรือนยกใต้ถุนสูงเพื่อใช้เป็นพื้นที่อเนกประสงค์ให้กับทุกคนในบ้าน โดยเฉพาะการทอผ้าซึ่งในแต่ละบ้านจะพบกัทอผ้าตั้งอยู่บริเวณใต้ถุนเกือบทุกหลัง
3) พื้นที่ที่มีคุณค่าทางด้านสภาพแวดล้อม	- สภาพแวดล้อมบริเวณโดยรอบพื้นที่ชุมชนที่มีลักษณะสภาพภูมิประเทศและสภาพภูมิอากาศที่เหมาะสมกับสังคมเกษตรกรรมชาวไถยวน ส่งผลให้เกิดรูปแบบและเอกลักษณ์ทางการตั้งถิ่นฐานของชาวไถยวนที่มีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
สรุปพื้นที่ที่มีคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์	ความสัมพันธ์กันระหว่างคนกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นจนเกิดเป็นวิถีชีวิตในการประกอบกิจกรรมต่างๆ ที่เอื้อให้ทุกพื้นที่ภายในชุมชนนั้นมีคุณค่า

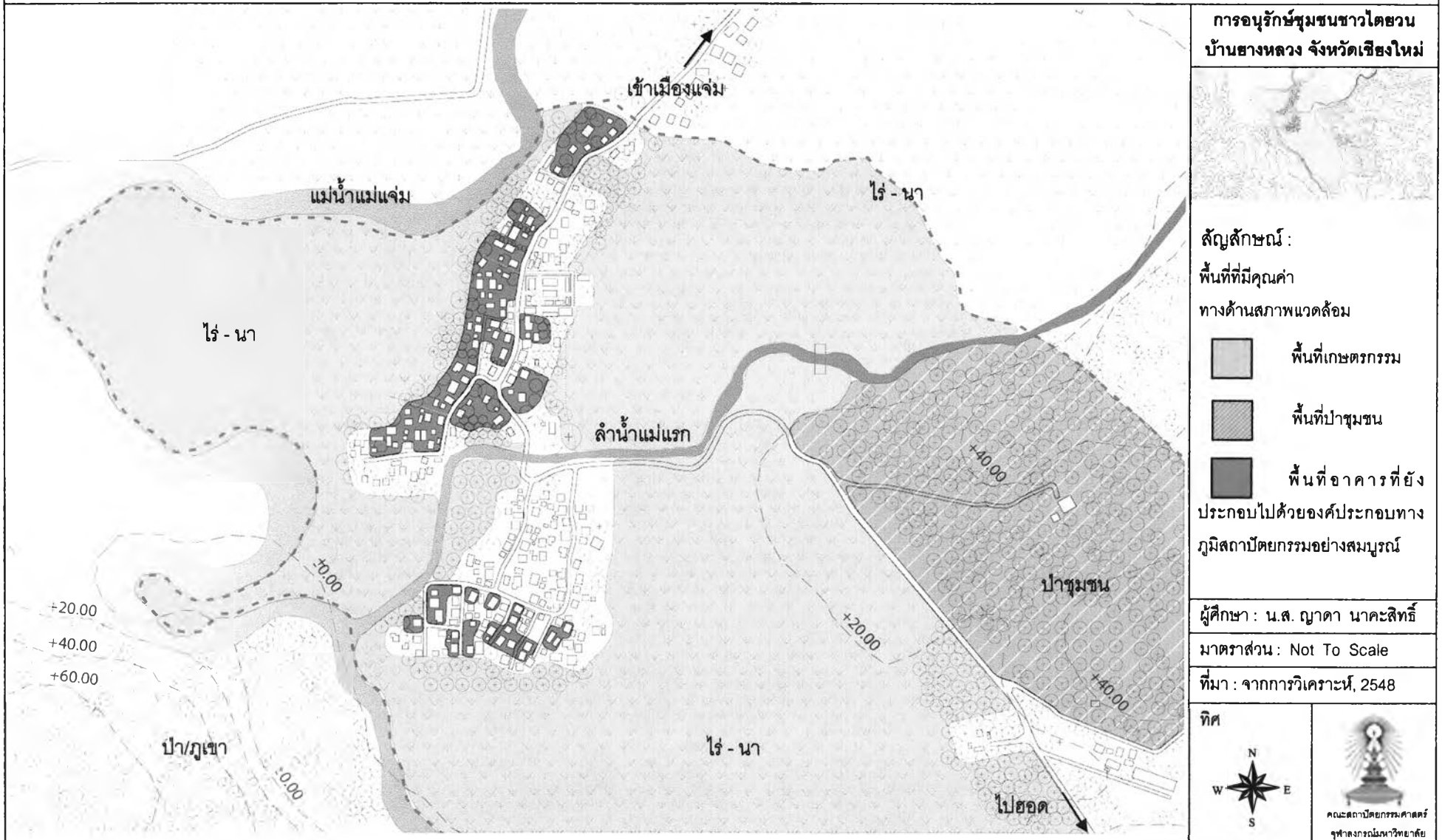
แผนที่ 6.12 แสดงพื้นที่ที่มีคุณค่าทางด้านวิถีชีวิตในการประกอบกิจกรรมของคนภายในชุมชน

แผนที่ 6.13 แสดงพื้นที่อาคารที่มีคุณค่าทางด้านสถาปัตยกรรมภายในพื้นที่ชุมชน

แผนที่ 6.14 แสดงพื้นที่ที่มีคุณค่าทางด้านสภาพแวดล้อมภายในชุมชน

การอนุรักษ์ชุมชนชาวโตซอน
บ้านฮางหลวง จังหวัดเชียงใหม่

สัญลักษณ์ :
พื้นที่ที่มีคุณค่า
ทางด้านสภาพแวดล้อม

- พื้นที่เกษตรกรรม
- พื้นที่ป่าชุมชน
- พื้นที่อาคารที่ยังประกอบไปด้วยองค์ประกอบทางภูมิสถาปัตยกรรมอย่างสมบูรณ์

ผู้ศึกษา : น.ส. ญาดา นาคะสิทธิ์
มาตราส่วน : Not To Scale
ที่มา : จากการวิเคราะห์, 2548

ทิศ

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนที่ 6.15 แสดงพื้นที่ที่มีคุณค่าภายในชุมชน

